

Descoperiri în imediată apropiere

Sugestii metodologice pentru ghidarea elevilor în
cercetarea istoriei locale

Această lucrare este O CULEGERE de articole, elaborate de către istorici cercetători, care au și experiență de predare a subiectelor sensibile în sala de clasă. Lucrarea s-a constituit ca o sinteză a unor proiecte didactice și a practicii de interacțiune cu elevii pasionați de studiul istoriei. Publicația abordează subiecte mai puțin valorificate în curriculumul școlar, relevând impactul fenomenelor istorice asupra mentalității din comunitate cu accent pe dimensiuni valorice contemporane: acceptarea alterității, studiu istoric echidistant și liber de prejudecăți, acceptarea trecutului și reconciliere cu evenimente provocatoare de traume și vicisitudini. Autorii au îmbinat materialul informativ cu aplicații practice, sarcini care ar incita tânăra generație la reflecție și căutarea reluată a adevărului. Materialele propuse au fost elaborate în cadrul proiectului de studiere a istoriei locale „Concurs Istoric 2.0”, desfășurat în perioada iunie 2019 – decembrie 2020 și vor servi ca temei pentru amplificarea cercetărilor istorice ulterioare. Organizatorii proiectului, asociațiile obștești DVV International Moldova și ANTIM, exprimă sincere mulțumiri finanțatorilor, autorilor și tuturor celor care au contribuit la buna desfășurare a activității.

Opiniile exprimate în articolele acestei publicații de către fiecare dintre autori nu reflectă în mod necesar poziția editorului, a echipei manageriale sau a finanțatorului. Publicația sau părți ale acesteia pot fi reproduse numai cu condiția menționării corespunzătoare a sursei.

© DVV International 2020

Elaborat în cadrul Biroului DVV International în Moldova

str. A. Șciusev, nr. 60, bl. 1, Chișinău, MD-2012

Republica Moldova

Tel.: 373 22 21 22 72

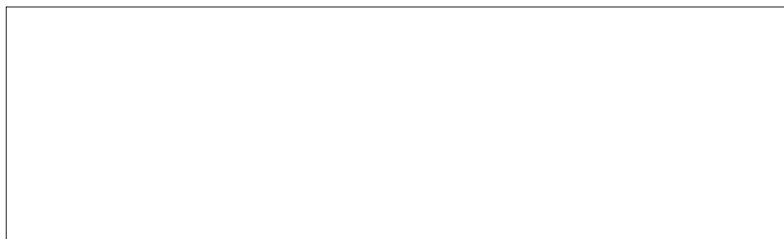
info@dvv-international.md / www.dvv-international.md

Responsabil de ediție: Lucia Sava, *dr., conf. univ.*

Adaptare texte: Lucia Sava, Viorica Olaru-Cemîrtan

Redactare și corectură: Inga Druță

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Editarea lucrării a fost posibilă datorită asistenței financiare din partea Ministerului de Externe al Germaniei, în cadrul proiectului „Concurs Istoric 2.0” („Geschichtswettbewerb 2”), 2019–2020.

CUPRINS

STRATEGII DE PREDARE ȘI CERCETARE A ISTORIEI ORALE ȘI LOCALE PRIN METODA PROIECTELOR	5
Necesitatea studierii istoriei orale, istoriei locale	5
Metoda proiectelor – predarea alternativă a istoriei	5
Familia mea în istoria secolului al XX-lea	8
STUDII DE CAZ	14
ALTERITATEA DE LÂNGĂ NOI – IDENTITĂȚI ARMENEȘTI ÎN CHIȘINĂU	19
Repere teoretico-metodologice.....	19
Reprezentanți armeni în spațiul dintre Prut și Nistru: date generale	20
Cea mai veche biserică armenescă din Chișinău	22
Străzile armenesti din Chișinău	23
Ograda Armenescă din Chișinău – Centrul Eparhial Armean (1813)	25
Personalități armenesti: Petre Bajbeuc-Melicov, deputat în Sfatul Țării	29
Sarcini pentru elevi	32
Referințe bibliografice	32
DESCOPERIREA ISTORIEI LOCALE PRIN PRISMA STUDIERII CONACELOR ȘI PARCURILOR NOBILIARE DIN BASARABIA SECOLULUI AL XIX-LEA	34
Introducere	34
Din istoria conacelor și parcurilor nobiliare din Basarabia secolului al XIX-lea.....	34
Și parcurile au istorie.....	41
Sugestii didactice de studiere a istoriei conacelor și parcurilor n obiliare în învățământul preuniversitar	42
Familia Leonard: proveniență, istorie, reprezentanți.....	43
Din istoria conacului Cubolta.....	44
Concluzii	47
Referințe bibliografice	47
MONUMENTE DISPĂRUTE DIN CHIȘINĂUL EPOCII ȚARISTE. UN TUR VIRTUAL PRIN PRISMA FOTOGRAFIILOR DE EPOCĂ	53
Istoria urbană ca subiect de cercetare istorică	53
Surse și metode de investigație. Fotografia ca mărturie vizuală	56
Chișinăul epocii țariste (1812– 1918)	62
Planul urbanistic al Chișinăului, 1834	63
Monumente dispărute din Chișinăul epocii țariste.....	68
Sarcini pentru elevi:	71
Concluzii	75
Referințe bibliografice	75

ANALIZA UNUI MONUMENT ISTORIC.....	76
ISTORII DE VIAȚĂ AFECTATE DE TEROAREA STALINISTĂ, DEPORTĂRI, FOAMETE, GULAG	77
Argumente privind studierea subiectelor „sensibile” din istorie	77
Metode și instrumente de cercetare științifică	78
Designul proiectului de istorie orală	79
10 categorii de persoane dificile:.....	83
GHID pentru realizarea interviului semistrukturat la subiectul deportări	86
Eseu în baza mărturiilor lui Nicolae Banaga – un învingător.....	97
IMPACTUL MIGRAȚIEI ASUPRA PERSOANEI, FAMILIEI ȘI SOCIETĂȚII.....	134
Argument	134
Metodele de investigație a subiectului migrației	134
Istoricul procesului de migrație.....	135
Migrația în EUROPA	136
Consecințele migrației pentru societatea din Republica MOLDOVA	136
De „acasă” emigranții revin tot „acasă”	138
Concluzii	139
Referințe bibliografice	140
PROIECT POLICY DE PROMOVARE A POLITICILOR DE TINERET ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONDIȚIILE CREȘTERII MIGRAȚIEI CETĂȚENILOR.....	141
A. Sugestii pentru poziția afirmatoare	141
B. Sugestii pentru poziția negatoare	143
ADNOTARE	144

STRATEGII DE PREDARE ȘI CERCETARE A ISTORIEI ORALE ȘI LOCALE PRIN METODA PROIECTELOR

Victoria PILA,
profesoară de istorie și științe socioumanistice,
Liceul de Creativitate și Inventică „Prometeu-Prim”,
grad didactic superior

Necesitatea studierii istoriei orale, istoriei locale

Istoria este, poate, disciplina școlară supusă celor mai frecvente schimbări datorită faptului că se „înnoiește” în permanență grație evenimentelor care se desfășoară în lume. Din aceste considerente, noi, profesorii, trebuie să fim mereu atenți la schimbările din societate, la toate evenimentele și procesele care se desfășoară atât la nivel local, cât și regional, iar mai apoi global. Datorită faptului că anume **Istoria** are rolul primordial în formarea cetățenilor activi, conștienți de rolul pe care îl au în viața socială, politică și spirituală etc., încerc să formez la elevii mei competențe-cheie care ar contribui la dezvoltarea unor competențe integratoare, indispensabile unei societăți democratice.

Trăim cu adevărat timpuri ale marilor schimbări – schimbări care consolidează puterea științei și a tehnologiei, precum și caracterul inexorabil al globalizării. Misiunea istoriei ca disciplină școlară este orientată prioritar spre înțelegerea trecutului propriului popor și a diversității tradițiilor culturale și istorice ale popoarelor lumii pentru a înlătura prejudecățile și a încuraja toleranța între oameni. Așadar, predarea istoriei trebuie să aibă la bază ideea de reconciliere și influențele pozitive reciproce între popoare. Învățământul istoric are o legătură directă cu identitatea etnică, lingvistică, culturală și religioasă, deoarece anume pe calea cercetării și educației istorice se poate însuși apartenența la o anumită identitate de către fiecare cetățean. Totodată, elevii trebuie să înțeleagă și să aprecieze rolul și semnificația celorlalți, indiferent de apartenența lor etnică, religioasă, sexuală etc., excluzând astfel ura rasială, xenofobia sau antisemitismul. Istoria îi permite elevului să exploreze trecutul cu entuziasmul firesc al tinereții, să-și dezvolte abilitățile de a investiga și a lucra cu surse istorice de diverse categorii și tipuri, de a interpreta trecutul, de a găsi, a selecta și a organiza informația istorică, de a prezenta evenimentele, fenomenele istorice și de a da explicații istorice echilibrate și bine argumentate.

Metoda proiectelor – predarea alternativă a istoriei

Procesul educațional contemporan nu se mai desfășoară exclusiv în sălile de clasă, ci și în medii nonformale, deoarece, dincolo de cunoștințe, încercăm să formăm atitudini

și competențe, iar acestea vor fi vizibile în afara școlii, adică în societate și în cotidian. Educația nonformală este o prioritate astăzi dacă vrem să avem elevi responsabili, cu atitudine civică, mereu curioși, iar istoria orală și locală constituie o componentă deosebit de importantă în procesul studierii/înțelegerii/conștientizării istoriei nu numai ca disciplină școlară, dar și ca „învățătoare a vieții”. Pornind de la faptul că istoria se scrie în fiecare zi, mi-am propus ca elevii mei să fie atenți la procesele, fenomenele, faptele și evenimentele din jurul lor. Din aceste considerente, am încercat să inițiez strategii care să sporească gradul de motivație pentru învățare, să trezesc curiozitatea elevilor, să-i fac să meargă în procesul de studiere a istoriei dincolo de sala de studii. Istoria orală și locală își propune, în egală măsură, să salveze patrimoniul cultural amenințat cu dispariția prin practica unei etnologii retrospective.

În acest sens, studierea istoriei orale și locale prin intermediul proiectelor are mai multe **objective**, pe care încerc să le realizez în cadrul orelor de istorie, dar și în comunitate:

- orientarea elevilor spre o gândire critică și spre o abordare competentă a procesului de învățare;
- analiza eficienței cadrului nonformal în valorificarea disciplinelor școlare;
- experimentarea specificului interviului ca modalitate de cercetare a istoriei locale;
- stabilirea contactului între diferite generații;
- redescoperirea istoriei locale prin organizarea concursurilor moderne, precum CITY QUEST;
- studierea impactului activităților OUTDOOR asupra eficienței învățării și a formării atitudinii civice;
- analiza eficienței cadrului nonformal în studierea și înțelegerea istoriei;
- identificarea strategiilor eficiente de cercetare și promovare a istoriei orale și locale;
- elucidarea specificului metodelor de acțiune reală și de observare directă a realității drept cadru de realizare a competențelor-cheie;
- studierea impactului implementării activităților de cercetare a istoriei orale și locale asupra eficienței formării competențelor integrate la istorie.

În primul rând, sunt conștientă de faptul că educația nu se mai face doar în sala de clasă și este deosebit de important ca elevii să manifeste atitudini, nu să acumuleze o cantitate de date, evenimente, personalități, procese și fapte istorice. În acest context, am remarcat, pe parcursul activității mele, că strategiile de dezvoltare a gândirii critice îi provoacă pe elevi să formuleze idei și raționamente proprii, să ia atitudine. Totodată, după cum afirmă Augusto Cury, „profesorii buni folosesc memoria ca depozit de informație, profesorii fascinanți o folosesc ca suport al artei de a gândi”.

În al doilea rând, atât profesorul, cât și elevul au, în etapa actuală, o multitudine de surse de cunoaștere a istoriei. Pe lângă cele tradiționale, adică textul scris, mai avem acces la documentele de arhivă, ziare, publicații ale timpului, pelicule documentare, un șir de canale TV, știri zilnice, filme artistice etc. S-ar părea că suntem avantajați, dar această prezență solicită și mai multă atenție din partea profesorului, care are rolul de a-i ghida pe elevi în lumea cunoașterii.

În mod concret, sunt convinsă că implicarea în realizarea acestor tipuri de proiecte va dezvolta o serie de competențe-cheie:

a) **comunicare în limba maternă:** implicându-se în asemenea gen de proiecte, elevii de gimnaziu și cei din liceu vor învăța să folosească în mod corect și coerent limbajul științific și vor apela la registrele potrivite ale limbii pentru a comunica, a obține informații și a le folosi în scopuri științifice;

b) **competențe sociale și civice:** studiile de caz bazate pe experiența familiilor elevilor atrag atenția asupra unor realități de ordin social și cultural, dezvoltându-le simțul civic; în aceeași măsură, munca în echipă le va dezvolta creativitatea și spiritul organizatoric, toleranța și acceptarea opiniilor celorlalti;

c) **competențe digitale:** folosirea aparaturii digitale (reportofon, cameră video, aparate de fotografiat), precum și însușirea tehnicilor de înregistrare, stocare, transcriere a materialului audio-video le va dezvolta elevilor abilități de utilizare a tehnologiilor informaționale, subsumate celor de documentare, cercetare și informare;

d) **sensibilizare și exprimare culturală :** implicându-se în proiectele propuse, elevii se deschid înspre comunicarea de tip intergenerațional și devin mai sensibili la realitățile lumii contemporane (sociale, politice, culturale etc.) și la experiențele considerate cruciale ale secolului trecut (regimuri totalitare, Holocaustul, foamete, deportări, represiuni etc.), receptate din perspectiva martorilor (de exemplu, copii deportați împreună cu părinții lor, supraviețuitori ai spațiilor concentraționare, ai Holocaustului etc.). Diseminarea experiențelor (fie la nivelul colegilor, fie la nivelul întregii comunități) le va dezvolta, de asemenea, capacitatea de exprimare culturală;

e) **a învăța să înveți:** această competență vizează disponibilitatea elevilor de a se organiza atât individual, cât și în grup. Organizând ateliere de discuții, pregătind modul de diseminare a rezultatelor obținute etc., elevii vor deveni conștienți de faptul că participă la formarea proprie, completându-și traseul profesional. Noul bagaj cultural și științific, precum și deprinderile formate vor putea fi utilizate și în afara mediului educațional: acasă, în mediul universitar, la viitorul loc de muncă etc.

În aceeași ordine de idei, proiectele la istorie reprezintă posibilitatea de a dezvolta aptitudini și valori comportamentale, de a implementa cunoștințele dobândite și de a-i orienta pe elevi spre o gândire critică, precum și de a-i provoca să cerceteze istoria locală și să experimenteze istoria orală.

Interesul pentru istoria orală și locală, precum și pentru persoanele-resursă, care povestesc cele trăite, este pregnant astăzi într-o societate în care scrisul este dominant și se explică printr-un șir de factori care țin de evoluțiile din cadrul societăților moderne și contemporane, dar și de mutațiile din câmpul disciplinei istorice. Mijloacele moderne de comunicație multiplică contactele verbale și reduc comunicarea prin scrisori, de aceea istoria orală încearcă să țină locul acestui fapt. Pe un alt plan, societățile contemporane încep să aibă nostalgia originilor. Noile teritorii ale istoricului oferă și ele multiple rațiuni de a apela la sursele orale. Este dificil de înțeles istoria vieții cotidiene fără anchete de teren, mai ales că activitățile banale din cotidian n-au lăsat prea multe urme scrise. Apoi, istoria, care s-a dorit tot mai antropologică, a început să se inspire din metodele etnologilor, care observă participând și care se informează realizând anchete orale. Prin intermediul istoriei orale și locale sunt abordate aspecte ale vieții cotidiene, care pot oferi informații prețioase pentru generația actuală, mult

prea grăbită și preocupată de viitor. Exemplele de proiecte prezentate în acest articol integrează un șir de metode de cercetare atât tradiționale, cât și moderne:

- metode de învățare prin explorarea directă a realității: **observarea sistemică**;
- metode de învățare bazate pe acțiunea reală: **studiul de caz**;
- metode de învățare interogative: **interviul cu persoana-resursă**;
- metoda proiectului: **investigația, excursia, expoziția foto**.

STUDIU DE CAZ

Familia mea în istoria secolului al XX-lea

Un exemplu de proiect realizat în cadrul orelor de istorie, pe care îmi propun să-l analizez, este proiectul desfășurat în clasa a IX-a cu genericul „**Familia mea în istoria secolului al XX-lea**”.

Am ținut să demonstrez că elevii realizează cu plăcere proiecte care îi fac să iasă din sala de clasă, să discute cu rudele, să cerceteze izvoare autentice, să intervieveze martori oculari, să colecteze impresii, să cunoască oameni, să fotografieze monumente, să monteze filmulețe etc. Consider că este deosebit de important ca elevul să iasă din sala de clasă pentru a continua procesul educațional în comunitate, să cunoască locuri, să redescopere oameni pe care i-a avut alături, să aprecieze un monument sau un obicei de familie pe care până atunci l-a trecut cu vederea.

Studierea și predarea istoriei joacă un rol deosebit de important în constituirea identității personale, naționale și europene, iar situarea elevului în centrul organizării procesului de predare-învățare a constituit în ultimii ani o schimbare fundamentală, care a implicat necesitatea găsirii acelor soluții care să stimuleze permanent performanța, interesul și curiozitatea elevului. O astfel de soluție o constituie și **învățarea bazată pe proiect**. Proiectul este o metodă activ participativă, apărută la începutul secolului al XX-lea, este un produs al imaginației elevilor, care presupune transferul de cunoștințe, deprinderi, capacități, facilitând abordările interdisciplinare și consolidarea abilităților sociale ale elevului.

Aplicând această metodă la orele de istorie, am convingerea că, în procesul activității individuale și în grup, elevii, puși în situația de a căuta/a analiza/a sintetiza/a asocia/a compara, de a crea un produs final ce urmează a fi prezentat unui public, își formează capacitatea și își animă dorința de a demonstra ce știu și, în special, ce

RECOMANDĂRI:

- promovarea diversității;
- implicarea activă în procesul de învățare;
- toleranța față de opiniile colegilor;
- ascultarea activă;
- implicarea în proiecte.

știu să facă. Astfel, își dezvoltă potențialul creativ și capacitățile de analiză critică a problemelor, demonstrând abilități de gândire critică profundă. Am remarcat pe parcursul activității mele că gândirea critică îi provoacă pe elevi să formuleze propriile idei, raționamente, să ia atitudine. Pentru a ghida elevii și a-i încuraja să cerceteze, să studieze, să intervieveze, să gândească critic, utilizez o serie de **recomandări**.

De cele mai multe ori, metoda proiectului se dovedește a fi foarte eficientă, în special în cazul abordării temelor interdisciplinare, iar prin natura sarcinilor pe care le propune, solicită transferul de cunoștințe și competențe dobândite în cadrul altor discipline și valorifică foarte mult competențele transversale.

Totodată, realizarea și prezentarea proiectelor presupune și dezvoltarea subcompetențelor:

- formularea răspunsurilor prompte și expeditiv în anumite situații;
- susținerea argumentată a unei poziții sau opinii;
- formularea unui set de întrebări pentru martorii oculari ai diverselor evenimente/ perioade istorice;
- respectarea unui cod deontologic ținând cont de faptul că unele amintiri pot provoca emoții tulburătoare în timpul unui interviu;
- cercetarea unui subiect și structurarea unui proiect de cercetare;
- utilizarea tehnologiilor informaționale moderne în realizarea proiectului.

În luna octombrie a anului școlar demarez activitățile prin anunțarea temei și a obiectivelor, prin delegarea sarcinilor între membrii fiecărui grup. Elevii sunt familiarizați cu etapele desfășurării proiectului, cu algoritmul de investigație, cu structura produsului final și cu grila de evaluare, se stabilește timpul rezervat pentru cercetarea și perfectarea proiectului. Am utilizat o serie de metode și procedee, cum ar fi: observația, instruirea, jocul de rol, analiza produselor, evaluarea, investigația, activitate în grup, activitatea independentă, studiul de caz, problematizarea, discuția, analiza, sinteza, cubul, brainstormingul, cinquin, graficul T, diagrama Venn, clusteringul.

Utilizând metoda proiectelor, stabilesc câteva **etape**:

- 1) studiez modalitățile de structurare a conținuturilor (tema și subtemele proiectului);
- 2) proiectez posibilele sarcini care pot fi realizate de către elevi în grup sau individual;
- 3) stabilesc timpul pe care îl pot alocă desfășurării proiectului;
- 4) profilez posibilele produse pe care le anticipează la finalizarea proiectului;
- 5) selectez locurile unde se pot desfășura anumite sarcini din cadrul proiectului;
- 6) planific resursele necesare (materiale sau umane);
- 7) trasez modalități de monitorizare a activității fiecărui elev în cadrul proiectului.

Prima metodă a istoriei orale și locale, experimentată cu elevii claselor a IX-a pe parcursul ultimilor ani, a fost cea a interviului, realizată sub genericul „**Familia mea în istoria secolului al XX-lea**”. Motivația și inspirația pentru acest proiect le constituie un șir de factori:

- istoria contemporană este scrisă și trăită de ultimele cinci generații, care locuiesc, de cele mai multe ori, foarte aproape unele de altele;
- investigând un subiect de interes familial, elevul devine și el parte a evenimentului/procesului;
- istoria recentă este, de foarte multe ori, scrisă sumar sau chiar deloc;
- elevul redescoperă strămoși care au fost lăsați în umbră și percepe altfel istoria, simțind că și el poate fi parte din ea;
- interviurile realizate cu bunicii și părinții contribuie la promovarea unui dialog între generații, ceea ce duce, inevitabil, la „umanizarea istoriei”.

Am ales **interviul**, pentru că este una dintre metodele de bază ale istoriei orale. Ținând cont de faptul că o parte importantă a valorii istoriei orale se află în contactul uman dintre cercetător și interlocutor și în abilitățile interpersonale care se acumulează în procesul interviuării, am stimulat și am motivat elevii să caute istoria aproape de ei, adică în **familie**. Într-o primă etapă ei au fost familiarizați cu specificul interviului ca modalitate fundamentală de colectare a surselor orale, interviul în care comentariile interlocutorului sunt înregistrate atent pe bandă de reportofon sau în carnetul de notițe. Această modalitate a interviului este posibil de utilizat de elevi dacă subiectul cercetării aparține trecutului și se păstrează în memoria vie a interlocutorului: bunici, unchi, părinți, alte rude.

Am numit sugestiv acest tip de interviu **povestea vieții**, pentru că constituie, cu siguranță, o sursă privilegiată pentru studiile de sociologie istorică, deoarece temporalitatea este unul dintre aspectele esențiale. Poveștile de viață constau în povestirea experiențelor și evenimentelor trăite sau a unor episoade ale acestora. Problema crucială este cea a memoriei și a fidelității ei. Memoria este în fapt limitată în spațiu și timp și trebuie să fie împrăștiată prin evocarea altor mărturii pentru a o îmbogăți. Dar, în funcție de viziunea sa despre trecut și de situația prezentă, martorul realizează o selecție chiar inconștientă și valorizează diferit evenimentele trecute. Memoria solicitată este imperfectă în ceea ce privește selecția amintirilor, transformarea faptelor, încurcăturile cronologice. Ea este condiționată atunci când este solicitată de cercetător. Memoria adesea este artificială atunci când încearcă să lege amintirile personale de un context istoric. Îi rămâne însă cercetătorului datoria de a extrage din povestire elementele ce pot fi introduse în contextul istoric evocat. Acest tip de sursă se pretează foarte bine pentru a depăși opoziția dintre individ și societate, pentru a evidenția cum se adaptează individul la contextul și condițiile sociale. Ea permite, de asemenea, aprecierea influenței evenimentelor istorice și a schimbărilor sociale asupra parcursului biografic al indivizilor.

Autobiografia reprezintă și ea o sursă deosebită pentru istoria recentă, dar, spre deosebire de poveștile de viață, biografia este un text scris, construit, reflectat înainte de a fi comunicat public. Ea trebuie evaluată cu precauție și spirit critic, deoarece comportă interpretări și cenzură. Ca să o putem folosi ca sursă, ea trebuie confruntată și verificată prin alte categorii de surse. Cei mai mulți dintre autorii de autobiografii sunt oameni ordinari și ne oferă, fiecare în felul lui, informații despre evoluția socială.

Ancheta orală este un procedeu de investigație științifică ce folosește un proces de comunicare verbală pentru a culege informații în legătură cu un scop prestabilit. Ancheta sub forma interviului este un proces de interacțiune între cercetător și interviuat. Le-am propus elevilor modelul de chestionar (Anexa 1), am exersat diverse tipuri de posibile întrebări pe care ei le pot adresa celor interviuați (Anexa 2) și le-am expus mai multe modalități de cercetare a istoriei locale prin intermediul poveștilor de familie (Anexa 3). Pentru a facilita realizarea interviului, le-am propus elevilor grila cu etapele interviului (Anexa 4).

Anexa 1

Model de chestionar

1.	Care este cea mai îndepărtată, în timp, persoană dintre rude despre care aveți informații?
2.	Cum erau relațiile dintre părinți și copii în vremea copilariei dvs.?
3.	Ce cunoașteți despre faptul cum s-au cunoscut părinții (bunicii) dvs.?
4.	Cum erau organizate logodnele și nunțile?
5.	Ce povești interesante de dragoste care s-au petrecut în vechime cunoașteți?
6.	Care este prima școală construită în localitatea de baștină a interviuatului?
7.	Unde ați învățat în primii ani?
8.	Ce învățători ați avut?
9.	Care erau obiceiurile respectate în vremea copilariei dvs.?
10.	Ce știți despre numele dvs. de familie?

Anexa 2

Tipuri de întrebări utilizate în cadrul unui interviu

1.	Întrebarea închisă	Alegerea și libertatea de exprimare a interlocutorului sunt reduse la minimum; se folosește atunci când se dorește obținerea unor răspunsuri exacte, care exclud narațiunea.
2.	Întrebarea deschisă	Interlocutorul are libertatea de a-și organiza răspunsul așa cum îl înțelege el, atât din punctul de vedere al conținutului, cât și al formei.
3.	Întrebarea signalectică	Cere informații scurte despre informator (data nașterii, stare civilă, profesie etc.).
4.	Întrebarea de opinie, întrebarea performantă	Apartține cercetătorului care ajută interlocutorul să-și completeze amintirile cu date și fapte necomunicate la provocarea lansată prin întrebarea deschisă.

Anexa 3

Posibilități de cercetare a istoriei locale prin intermediul poveștilor de familie

1.	Cercetarea mediului natural, situarea geografică, relieful și solul, subsolul, apele, clima, producția vegetală și animală, spre a situa în habitatul natural subiectul investigației.
2.	Observarea vieții interne a familiei, originea socială, părinții, căsătoria, relațiile dintre soți, numărul copiilor, aptitudinile lor, modul de viață.
3.	Hrană, locuință, îmbrăcăminte, igienă, modul de folosire a timpului.
4.	Activitățile economice, muncile agricole, industriile casnice, muncile industriale.
5.	Mentalitatea, viziunea despre lume, despre succes, despre fericire sau nenorocire, spaimele și speranțele.
6.	Modul de viață și obiceiuri, viața conjugală, comportamente morale, concepția despre muncă, bani, câștig.

7.	Concepția despre viața socială, societate, dreptate socială, justiție, bine comun.
8.	Instituțiile auxiliare muncii, bunurile, animalele, proprietățile, tipurile de cultură, salariul, alte venituri.
9.	Cultura intelectuală, alfabetizarea, școlile publice sau private, presa, biserica, preotul, medicul.

Sursa: Petre Andrei, *Sociologie generală*, Ed. Polirom, Iași, 1999, p. 206-207.

Anexa 4

Etapele unui interviu

1.	Selectarea persoanei-resursă
2.	Stabilirea setului de întrebări
3.	Colectarea și tratarea datelor
4.	Organizarea materialului
5.	Prezentarea produsului final

Deoarece țara noastră a trecut prin evenimente și procese dramatice pe parcursul secolului al XX-lea, în special, legate de instaurarea unui regim totalitar, apoi cea de-a doua conflagrație mondială, restabilirea prin metode violente a regimului de ocupație sovietic, însoțit de colectivizare, deportări, foamete organizată, precum și manifestarea acestui regim până în anii 1989–1991, material pentru cercetare și subiecte de interes istoric găsim, practic, în fiecare familie din Republica Moldova. În acest sens, cercetarea istoriei orale și locale constituie o prioritate și o necesitate în procesul instructiv-educativ al tinerei generații.

Drept urmare, le-am propus elevilor pentru realizarea interviului cu rudele (bunici, străbunici, părinți, unchi, mătuși) următoarele subiecte:

- 1) Jocurile și jucăriile copiilor din perioada sovietică.
- 2) Viața părinților mei în perioada regimului comunist.
- 3) Educația în școala sovietică prin prisma părinților/bunicilor mei.
- 4) Specificul serviciului militar în perioada sovietică.
- 5) Rude care au participat la conflictul militar din Afganistan.
- 6) Localitatea de baștină a bunicilor mei în 50 de ani.
- 7) Propaganda militară în școala sovietică.
- 8) Viața cotidiană a familiei mele în perioada sovietică.
- 9) Mândria familiei mele.
- 10) Religia în timpul regimului comunist.
- 11) Problemele economice în perioada sovietică.

Am încurajat elevii nu numai să realizeze interviuri, ci și să colecteze probe. Acestea sunt de cele mai multe ori fotografii de familie, dar și medalii, insigne, cărți, jucării, costume sau îmbrăcăminte etc. O altă

sursă de cercetare sunt scrisorile, care oferă mult mai multe informații, chiar și pentru istoria vieții cotidiene, istoria gustului sau a modei, istoria alimentației etc. Deși cercetătorii au privilegiat adesea scrisorile marilor oameni, corespondența oamenilor mărunți, obișnuiți constituie astăzi o sursă inestimabilă pentru cercetători. Dincolo de obiectele conservate în muzee, observarea locurilor vieții cotidiene rămâne și ea o sursă de informație pentru istoria locală. Obiectele vieții de fiecare zi, monumentele, statuile, plăcile comemorative oferă informații multiple despre istoria comunității. Pentru istoria familiei sau a vieții familiale obiecte diverse precum mobile, bibelouri, embleme, accesorii de bucătărie oferă date însemnate despre ambientul familial și parcursul profesional al unui personaj. Organizarea habitatului, de asemenea, este foarte importantă, pentru că mediul de viață contemporan este foarte diferit de cel cu 50-70 de ani în

urmă, iar fiecare familie deține patrimoniul său de imagini și fotografii de familie, care pot aduce prețioase informații despre subiectul cercetat. O fotografie poate oferi o multitudine de date plecând de la aspectul fizic și modificările acestuia, ținuta vestimentară etc.

Elevul implicat în acest tip de proiect nu doar intervievează, el adună un anumit tip de informație, în anumite medii sociale și în anumite situații; el este determinat să conserve și să transmită povestirea, descrierea gesturilor, viața cotidiană și, în mod general, tot ceea ce nu lasă de la sine urme scrise. Deoarece proiectul este lansat în luna octombrie, elevii au timp până în luna martie, când începe prezentarea proiectelor, să colecteze suficiente probe, să redacteze materialul din timpul interviului sau să clarifice unele subiecte pentru prezentarea finală.

Modalitatea de prezentare este cea din cadrul orelor de clasă, precum și în cadrul orelor demonstrative sau al activităților extrașcolare. Produsul final al proiectului este prezentarea unui membru al familiei prin prisma evenimentelor trăite de acesta sau a evenimentelor la care a participat nemijlocit. Cu deosebit interes colegii de clasă descoperă persoane care au fost deportate, au participat la Jocurile Olimpice de la Moscova în 1980, au participat la intervenții militare în Afganistan, au efectuat serviciul militar într-o țară deja inexistentă –

Republica Democrată Germană, au fost medici în țări africane sau profesori de limba rusă în Cuba.

Un exemplu de proiect este cel cu genericul **„Familia mea – victimă a deportărilor”**, realizat de eleva Maura Caramalac, care relatează povestea unei fetei deportate în vara anului 1949 din satul Chircani, raionul Cahul, în Siberia, localitatea Biisk. Abia la sfârșitul poveștii, colegii află că fetița este, de fapt, bunica colegii lor (Anexa 5).

În aceeași ordine de idei, articolul realizat de eleva clasei a IX-a Elena Ursu prezintă povestea de viață a bunicilor ei și specificul educației de care au beneficiat ei în perioada sovietică (Anexa 6).

STUDII DE CAZ

Anexa 5

1) Proiect realizat de Maura Caramalac, eleva clasei a XI-a, profil umanist, Liceul de Creativitate și Inventică „Prometeu-Prim”

„...Chiar și astăzi, de câte ori aud bătăi în ușă, tresar... de parcă trecutul m-ar pândi... și, involuntar, pentru câteva secunde, îmi zboară gândul cu întreaga-mi ființă acolo... printre momentele de groază...”

*5 iulie 1949... satul Chircani, raionul Cahul... O zi aparent obișnuită pentru săteni. Familia acestei femei, cea care mi-a împărtășit din culisele evenimentului, era destul de mică, comparând-o cu familiile numeroase specifice acelor vremuri: două fiice, un fecior și părinții. După cum descrie fetița de atunci, era o zi senină, aridă, aparent obișnuită, ceea ce a făcut-o neobișnuită e faptul că spre seară un șir mare de mașini au început să treacă prin sat... anunțând parcă un nou război. De această dată însă era să fie ceva diferit, la care nimeni nu se aștepta. Colectarea oamenilor a început noaptea. Când militarii au bătut la ușa acestei familii, era trecut de miezul nopții. Deschizând ușa, mai mulți soldați au dat năvală în casă, îndreptându-și armele spre copii. Copiii au început să plângă în hohote, în timp ce tatăl acestora realiza că e ultima oară când își vede casa. Mama copiilor plângea și ea țipând și întrebând: **Ce s-a întâmplat? Ce-au făcut? De ce ei?** Unicul răspuns la toate rugămințile și întrebările oamenilor era: «Mai repede în mașină sau vă împușc!», și nici măcar nu în limba lor, ci în rusă. Mama fetei a luat cu ea două icoane, tatăl – o pătură, pentru care era cât pe ce să primească un glonț (...). În tren era frig, murdar, plin de diverși paraziți, oamenii stăteau lipiți unul de altul din cauza că erau prea mulți, nici măcar paie pe jos, nimic, podelele murdare le-au fost pat timp de mai multe zile. Unicul geam era o plasă de fier situată sus, care lăsa să pătrundă câteva raze de soare. Tot ce se auzea prin vagoane erau bocete. Călătoria vieții lor a durat parcă o veșnicie, momentele de îmbulzeală și foamete erau o nimica toată pe lângă teroarele pe care erau nevoiți să le înfrunte. Fetița de șase ani de atunci își amintește despre această călătorie: «Țin minte că eram lângă mama, o țineam strâns de rochie și plângeam, pentru că toți în jurul meu*

plângeau. Dacă ar fi să aduni lacrimile oamenilor din acel tren, ar ajunge să umezească cel puțin jumătate din deșerturile Africii».

Și iat-o ajunsă în Siberia împreună cu familia sa, în orașul Biisk. Ulterior, a urmat prima zi de școală pentru ea, o zi specială în viața oricărui copil, mai puțin pentru cei de aici, obligați să se dezică de limbă și cultură, de tot ce-i lega de patrie. Aici femeile improvizau soba specifică, încercând să se apropie cât mai mult de modelul propriei case. După gimnaziu, femeia a urmat colegiul pedagogic. În toți acești ani, limba rusă i-a devenit, practic, limbă maternă, dar niciodată nu a uitat de unde a venit, căci în suflet, toți basarabienii încă purtau cu ei dulcile amintiri ale trecutului. După 10 ani, familia respectivă s-a putut întoarce în Basarabia. Ceea ce-i aștepta aici era deplorabil. Le-a fost confiscată casa, vacile, oile... totul. Au fost nevoiți să înceapă de la zero. Peste câțiva ani, femeia a devenit profesoară de limba și literatura rusă, persoană respectată de toți. Astăzi e și mamă, și bunică... **Bunica mea.** (N.B. Bunica locuiește și astăzi în satul Chircani, raionul Cahul.) În ochii ei, poți observa ușor urme ale războiului purtat în ea, cicatrici care ar fi trebuit să devină simple amintiri. Nu m-am gândit niciodată că doare atât de mult să-ți cunoști istoria. Pentru mine, bunica este un exemplu al voinței.”

Anexa 6

2) Reportaj despre bunicii mei: Elena și Nicolae Ursu, realizat de Elena Ursu, fostă elevă, a absolvit în 2018

Nicolae Ursu s-a născut pe data de 10 septembrie 1941, în satul Lozova, acum în raionul Strășeni, la aproximativ 40 km de Chișinău. Nu a frecventat grădinița, fiindcă s-a născut în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Școala a fost o perioadă luminoasă pentru el. Dar, potrivit spuselor sale, școala era atunci nu pe planul al doilea, ci „pe planul al treilea”. Deși și-a petrecut copilăria într-un mediu aspru și obiectiv, unde copiii erau supuși și învățați să facă munci fizice încă de la vârste fragede, nimic nu l-a oprit ca, fiind băiat, să își dezvolte o istețime de invidiat, găsind mereu calea cea mai ușoară a lucrurilor. La școală învăța doar câteodată. Ține minte prezența figurii lui Lenin peste tot. Cel mai mult îi plăceau: limba moldovenească, geometria, istoria, geografia. După ce a absolvit 7 clase, în 1956, a lucrat în colhoz. Cât despre perioada foametei, nu a simțit-o prea mult, pentru că s-a născut într-o familie de gospodari. În 1960 a plecat la armată, la Leningrad, apoi a fost trimis în Cuba. Acolo a învățat limba spaniolă și s-a ocupat de rachetele pe care le inițiau către avioane. Au fost duși acolo „ca fugari”, cu acte false, cu o misiune secretă de a inspecta și a contribui la excluderea capitaliștilor din Cuba. „Ne-au dus acolo ca să ne

omoare”, spune el. Cei veniți din partea rusă erau ușor recunoscuți după chipiul în carouri negre și albe, astfel erau împușcați. „Îți curge o lacrimă când îți amintești că erai obligat să te duci undeva, unde pe oamenii tăi, aflați lângă tine, îi împușcă, iar tu supraviețuiești. Când erau trimiși în oraș cinci soldați, se întorceau doar doi. Ne pierdusem orice speranță la întoarcere, la viață.. După doi ani petrecuți peste ocean, se întoarce în satul natal, unde urmează cursuri de șoferie și se angajează în câmpul muncii.

Elena Ursu s-a născut cu numele de **Elena Darii** în satul Ciuciuleni, nu departe de Lozova, la 3 iunie 1944, în acte a fost scrisă pe 4 iunie, însă datele nașterii sale nu sunt de găsit în arhivă, ca o consecință a războiului. A intrat la școală în 1951. Era o elevă perfecționistă, intrând în rândul pionierilor din clasa a 2-a până în clasa a 5-a, dar nu și-a dorit să continue cu consomolul. Își amintește poezia: „Lenin cu noi în rând,/ Lenin va fi oricând”. De asemenea, ține minte cum în 1953, la moartea lui Stalin, își ruga părinții să-i pună doliul, alături de cunoscuta cravată roșie, și mult dorita insignă de pionier, pentru că era obligatoriu. La școală îi plăceau cel mai mult: limba engleză, limba moldovenească, lecțiile de caligrafie, fizica, biologia și algebra. La

fel ca în cazul lui Nicolae, avea un profesor de limbă rusă nevorbitor de română, din cauza căruia nu a fost în stare să învețe limba rusă în școală. Astfel, o singură dată a fost scoasă la careu, fiind certată că nu învață limba rusă.

Proiectele prezentate de elevi sunt mai mult decât interviuri, constituind o adevărată incursiune în istorie, deoarece au inclus numeroase fotografii de epocă, insigne, medalii, acte de stare civilă, obiecte semnificative, acte de studii etc.

3. „Nu uităm Holocaustul”

Un alt exemplu de proiect, care asigură interdisciplinaritatea și transdisciplinaritatea, este cel legat de studierea Holocaustului și predarea cât mai eficientă a acestui fenomen în condițiile globalizării. Țin să menționez că această tragedie a secolului al XX-lea constituie azi un subiect pentru educarea toleranței; or, un învățământ interdisciplinar oferă elevilor posibilitatea de a obține o privire de ansamblu asupra vieții și de a implementa mai temeinic valorile fundamentale umane în discursul democratic cotidian. Urmând firul unui destin particular, al unui om, al unei comunități; analizând o fotografie sau un monument, elevul ajunge să privească altfel un complex de relații și apreciază omul mai presus de procesele de masă.

În acest sens, în colaborare cu profesoarele de limbă și literatura română și de geografie, am inițiat un proiect transdisciplinar cu genericul **„Nu uităm Holocaustul”**. Proiectul are două etape de bază, care se desfășoară pe parcursul lunilor decembrie-mai în fiecare an de studii.

Prima etapă a proiectului

Proiectul este lansat la 10 decembrie, de Ziua Internațională a Drepturilor Omului, când anunțăm obiectivele, oportunitățile și metodele de cercetare. În această etapă

punem accent pe dezvoltarea competenței de lectură a elevilor noștri, aceasta fiind una foarte actuală, iar necesitatea stringentă de a o prioritiza se explică și prin digitalizarea mijloacelor de învățământ. Din păcate, la nivel global, se atestă o scădere evidentă a motivației pentru lectură, a comprehensiunii textului citit și noi, profesorii, avem menirea de a aplica diverse tehnici didactice pentru a implica elevii în lectură și a forma un cititor activ pe parcursul întregii vieți. Astfel, am stabilit câteva direcții de lectură ghidată cu elevii, care vizează:

- consolidarea etnosului școlar, ceea ce implică specificul clasei, al școlii, al comunității de învățare. Țin să precizez că familiile elevilor participă la proiect și se implică prin procurarea cărților pentru copiii lor, dar și prin intermediul discuțiilor pe parcursul desfășurării. Colaborarea între profesorii de diferite discipline școlare creează un sentiment de apartenență la grup și contribuie la formarea spiritului de echipă;
- stabilirea unui model de prelectură, lectură și postlectură. De exemplu, fotografia lui Elie Wiesel de la Auschwitz servește drept subiect de provocare-invitație la lectura cărții „Noaptea”, cu un vădit specific autobiografic. Un alt model poate fi o secvență scurtă de film artistic sau documentar, care va stârni curiozitatea elevului. Pe parcursul lecturii elevii adresează, de obicei, multe întrebări cu referire la diverse subiecte, de exemplu, precizări despre locuri, terminologie necunoscută, evenimente istorice ambigue etc.;
- abordarea subiectului din perspectiva inter- și transdisciplinarității.

De obicei, propunem două titluri de carte, un titlu pentru elevii claselor a VIII-a și a IX-a, iar altul pentru elevii claselor liceale.

Elevii citesc cărțile pe parcursul lunilor decembrie-martie, după care organizăm discuții publice în cadrul instituției în care activez. Aceste activități sunt însoțite de prezentări originale de carte, înscenări ale unor momente-cheie din viața personajului literar sau pledoarii în favoarea respectării drepturilor omului.

Exemple de titluri de carte:

1.	A. Iturbe, „Biblioteca de la Auschwitz”
2.	J. Boyne, „Băiatul cu pijamale în dungii”
3.	M. Zusak, „Hoțul de cărți”
4.	E. Wiesel, „Noaptea”
5.	H. Morris, „Tatuatorul de la Auschwitz”
6.	T. Keneally, „Lista lui Schindler”
7.	„Jurnalul Annei Frank”

Etapă a doua a proiectului

A doua etapă presupune o excursie tematică în locurile memoriei victimelor Holocaustului: excursie în Polonia la Auschwitz-Birkenau, tur ghidat la Sighetul Marmăției, turul Chișinăului cu specific de ilustrare a ghetoului și a locurilor memoriei evreilor din regiune, vizită scurtă la Vadul-Rașcov, unde se află cel mai mare cimitir evreiesc din Europa de Sud-Est. Acestea sunt itinerarele explorate deja în cadrul proiectului, dar ne propunem să identificăm și alte oportunități.

În această etapă putem implica un număr mare de parteneri educaționali: părinții, agenții de turism, profesorul de geografie, directorul instituției, ghizii specializați etc. Excursia școlară tematică are un caracter neformal, dar cu numeroase accente psihologice benefice pentru copii: ambianță relaxantă, relații de prietenie între profesori și elevi, lărgirea orizonturilor cunoașterii etc. În plus, aceasta implică legătura transdisciplinară cu muzica, ecologia, educația pentru societate, religia, geografia, limbile străine, biologia, iar valorile activităților cu caracter interdisciplinar au în vedere numeroase aspecte:

- sunt implicați toți elevii care beneficiază de activități OUTDOOR;
- ideea care unește grupul educațional este semnificativă, se bazează pe soarta unui grup concret de persoane (evrei, romi), nu pe date exacte;
- schimbul de idei despre ceea ce s-a făcut reprezintă o constantă pe durata activităților.

Activitatea pe parcursul excursiei constituie dovada faptului că elevii reușesc să transfere și să valorifice cunoștințele obținute, exersează tehnici de lucru specifice istoriei, geografiei, literaturii și contribuie la crearea și menținerea unei stări de spirit confortabile și comode pentru sine și pentru colegii lor. Metodologia de desfășurare a excursiei poate fi construită și prin prisma cadrului Evocare-Realizare a Sensului – Reflecție-Extindere (ERRE) și este determinată de specificul secvenței EXTINDERE. La sfârșitul excursiei putem organiza o expoziție de fotografii, inclusiv pe site-ul instituției, sau să propunem scrierea unui jurnal-cronică al excursiei. Totodată, vreau să precizez că elevii implicați participă și la concursul republican și municipal de eseuri cu genericul „Holocaust: istorie și lecții de viață”, unde au obținut premii și locuri de frunte.

Pe parcursul ultimilor ani de implementare a acestor proiecte, am constatat că istoria merge mult mai departe decât ceea ce oferă manualul școlar. Dacă pentru unii dintre cercetători domeniul istorie recentă, substituită uneori cu istoria imediată, se confundă cu istoria contemporană, istoria orală semnifică mult mai mult. În acest sens, istoria orală are ca obiect de studiu segmentul din trecut, care face încă parte din prezent.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Cury, Au., *Părinți străluciți, profesori fascinanți*. București, For You, 2018.
2. Gardner, H., *Mintea disciplinată*. București, Sigma, 2011.
3. Gruber, G., *Didactica istoriei și formare de competențe*. Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2016.
4. Ionescu, M., *Managementul clasei. Un pas mai departe. Învățarea bazată pe proiect*. București, Humanitas, 2003.
5. Portelli, Al., *What Makes Oral History Different*, în *The Oral History Reader*, edited by Robert Perks and Alistar Thomson, Routledge, London and New York, 2002, p. 63-64.
6. Robinson, K., *O lume ieșită din minți. Revoluția creativă a educației*. București, Publica, 2011.
7. Uzicov, N., *Formarea profesorilor pentru implementarea curriculumului modernizat. Istorie, suport de curs*. Disponibil pe internet: <http://prodidactica.md/wp-content/uploads/2017/07/11-Istorie-Final-ro.pdf>
8. http://antim.upsc.md/files/musteata_ghid.pdf
9. <https://oralhistory.md/rom/metodologia-istoriei-orale>
10. <https://erasmusisha.wordpress.com/2001/01/01/scurta-istorie-a-unei-istoriografii-in-expansiune-istoria-oral-a-1950-1980/>

ALTERITATEA DE LÂNGĂ NOI – IDENTITĂȚI ARMENEȘTI ÎN CHIȘINĂU

Lidia PRISAC,

doctor în istorie, Institutul Patrimoniului Cultural,
Ministerul Educației, Culturii și Cercetării

Domenii de interes: istoria recentă a Republicii Moldova; istoria minorităților naționale/etnice; istoria comunității armene; relații interetnice în spațiul (ex) sovietic; istoria diferendului transnistrean; viața cotidiană în Moldova sovietică; istoria științei și educației. Autoare a peste 100 de publicații științifice, inclusiv a cărților: *Istoriografia separatismului transnistrean*, Iași: Lumen, 2008; *Arhitectura relațiilor interetnice în spațiul ex-sovietic: Republica Moldova (1991–2014)*, Iași: Lumen, 2015.

Repere teoretico-metodologice

Materialul pe care îl propunem se înscrie în contextul cercetărilor efectuate asupra elementului armean perindat în istoria spațiului dintre Prut și Nistru începând cu secolul al XIX-lea.

Recomandări pentru elevi:

- Identificați în localitatea proprie reprezentanți ai minorităților naționale/etnice și încercați să le refaceți povestea pornind de la cercetarea microistorică.
- Analizați, din perspectiva locului, importanța istorică a acestora.
- Utilizați ca instrumente de lucru metodologia istoriei orale (luarea de interviuri de la oamenii locului).

Segmentul cronologic al cercetărilor cuprinde anul anexării Basarabiei la Imperiul Rus până la etapa actuală. Acest fapt presupune examinarea istoriei comunității armene la nivel local, dar și racordat la cel regional și universal, pe parcursul câtorva etape distincte: țaristă, interbelică, sovietică și postsovietică. De remarcat că între primele și ultimele două etape continuitatea fizică a armenilor în regiune a fost întreruptă, celor de astăzi lipsindu-le legătura directă cu armenii care au dăinuit în teritoriu până la 1940/1944, odată cu (re)anexarea la URSS, atunci când majoritatea armenilor din Basarabia se refugiază în România.

**IDENTITATE
EU (NOI)**

**ALTERITATE
CELĂLALT (TU/ VOI)
din NOI**

În conformitate cu abordarea *microistorică*, materialul a fost elaborat în baza literaturii de specialitate, a presei timpului și a documentelor inedite păstrate în arhivele câtorva state – Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Arhiva Agenției de Inspectare

și Restaurare a Monumentelor din Republica Moldova (AAIRMRM); Arhivele Naționale ale României (ANR), Arhiva Arhiepiscopiei Armene din România (AAAR) și Arhiva Națională a Republicii Armenia (ANRA).

În cadrul metodologiei de lucru, un loc aparte reprezintă aplicarea celei caracteristice *istoriei orale*, în acest context, *interviurile semistructurate* luate de la mai mulți reprezentanți armeni (martori direcți și indirecti ai unor evenimente) servind drept sursă importantă de completare a istoriei oficiale, reconstituite după documentele de arhivă.

Reprezentanți armeni în spațiul dintre Prut și Nistru: date generale

Apariția elementului armean în spațiul românesc s-a datorat în special decăderii economice și anihilării teritoriale a Armeniei de către cele trei mari imperii în ascensiune – Otoman, Rus și Persan. Valurile de migrație s-au desfășurat în câteva etape și au avut trei forme esențiale: migrația propriu-zisă din teritoriile Armeniei; migrația din alte colonii (Crimeea, Galicia, Podolia (Polonia), Imperiul Otoman ș.a.) și, în final, migrația între regiunile propriu-zise și în interiorul acestora (de la un oraș la altul, din mediul urban în cel rural). Migrația cauzată de represiunile politico-militare a avut loc într-o formă colectivă, iar cea generată de factorul economic – solitară. Migranții armeni, în majoritatea cazurilor, se deplasau pe cele mai importante drumuri comerciale, constituind în drumul lor un șir de colonii armenesti, inclusiv în țările române. De obicei, armenii se orientau spre orașele mai bogate sau acolo unde li se ofereau privilegii economice.

În ceea ce privește prezența armenilor în spațiul dintre Prut și Nistru, trebuie să specificăm că în perioada sec. XIV–XVIII, acesta a reprezentat doar un „coridor de trecere” a armenilor spre Polonia, Galiția, Podolia, dar și spre partea dreaptă a Prutului, unde exista o stabilitate mai mare și domnia Țării Moldovei îi avantajau din punct de vedere economic. Abia începând cu sec. al XIX-lea, în contextul finalizării războiului ruso-turc (1806–1812) și anexării teritoriului la Imperiul Rus, armenii se reorientează din zonele limitrofe spre Ba-

În spațiul românesc, armenii au fost atestați pentru prima dată, potrivit unui epigraf de pe o piatră tombală din anul 967, la Cetatea Albă (Akkerman). Datorită abilităților comerciale, istoricul Nicolae Iorga îi considera pe armeni drept fondatori ai statului medieval moldovenesc, întrucât prezența acestora în spațiul românesc a dus la dezvoltarea celor zece orașe: Botoșani, Cernăuți, Focșani, Galați, Hotin, Iași, Roman, Siret, Suceava și Vaslui.

sarabia, datorită, în primul rând, acordării de către autoritățile țariste a unui șir de privilegii, inclusiv comerciale, în vederea valorificării și folosirii cât mai urgente a potențialului economic al noului ținut.

În acest mod, mulți armeni se transferă din Grigoriopol (colonie armeană fondată, în anul 1792, prin decretul Ecaterinei a II-a) și din orașele Imperiului Austriac (în special din Galiția), stabilindu-se la Chișinău, Hotin, Bălți, dar și la Cetatea Albă și Ismail. Un fenomen aparte reprezintă strămutarea celor peste 100 de familii de armeni veniți în suită din Moldova și Muntenia, în vara anului 1815, împreună cu cunoscutul Manuc-Bei Mârzoian (1769–1817), care, așezat la Hâncești, își dorea întemeierea unui oraș armean în preajma târgului Reni – Alexandropol, vis pe care nu a mai reușit să-l îplinească.

Pătrunzând în Basarabia, inițial în calitate de negustori și meșteșugari, armenii devin în perioada țaristă mari latifundiați, antreprenori și/sau funcționari publici. Din punct de vedere social, masa predominantă a armenilor din Basarabia o constituiau negustorii, urmați de nobilime, apoi de meșteșugari. Foarte puțini dintre ei practicau cultivarea pământului și creșterea cerealelor. Grație demonstrării apartenenței nobiliare, unii dintre ei reușesc să treacă inclusiv în categoria nobiliară a elitei țariste. La începutul secolului al XX-lea, mulți dintre armeni dețineau în proprietate autovehicule, fapt considerat pentru acele vremuri un adevărat lux.

Ținând cont de specificul îndeletnicirilor, armenii au locuit în cea mai mare parte în orașele Basarabiei și n-au depășit niciodată numărul de 3 000 de persoane. De exemplu, din cei 2 080 (0,1%) de armeni identificați de autoritățile țariste după desfășurarea primului și ultimului recensământ oficial al populației în 1897¹, 1 293 (62%) locuiau în mediul urban (la Akkerman – 608, Chișinău – 369, Ismail – 93, Orhei – 70, Bender – 65, Bălți – 50, Cahul – 12, Hotin – 9 etc.), restul (38%) trăiau în mediul rural.

Viața urbană a armenilor a presupus și un grad înalt de alfabetizare. Negustoria sau activitățile economice determinau necesitatea nu doar a cunoștințelor de scris și citit, ci și a celor de contabilitate. Oamenii „umblați”, cunoscători ai teritoriilor apropiate, dar și ale celor mai îndepărtate – armenii, de obicei, erau cunoscători a mai multe limbi: rusa, româna, inclusiv turca. Printre marii negustori armeni era frecvent numărul celor care vorbeau trei sau patru limbi. Conform datelor statistice țariste, gradul de alfabetizare al armenilor în Basarabia sec. al XIX-lea era printre cel mai ridicat. După nivelul de alfabetizare aceștia se plasau pe locul patru după germani, greci și polonezi.

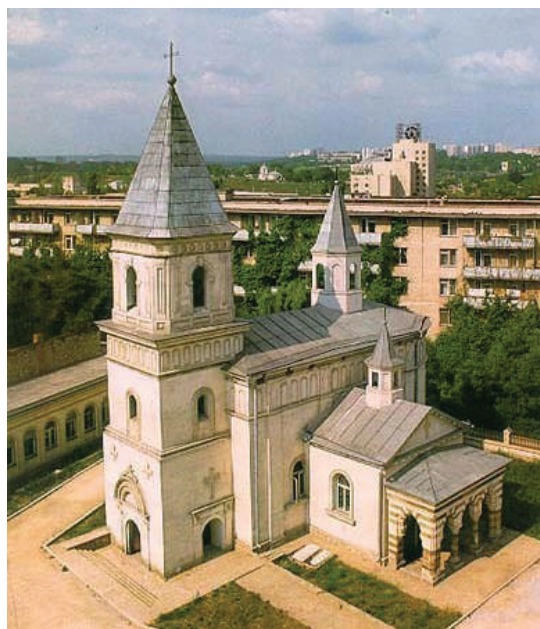
Cu excepția unui număr redus de armeni (la Bălți și Soroca) de rit armeano-catolic, majoritatea armenilor din Basarabia erau armeano-gregorieni.

Deși insignifianți din punct de vedere numeric în raport cu restul locuitorilor (1 935 412 persoane), armenii s-au bucurat în mod vădit de o suprareprezentare din punct de

¹ Nici mai târziu, numărul armenilor nu a depășit această cifră. Spre exemplu, potrivit recensământului general al populației efectuat la 29 decembrie 1930 de autoritățile române, armenii în Basarabia erau estimați la 1 509 locuitori din totalul celor 15 477 de armeni din întreaga Românie. Ulterior, în perioada sovietică, deși recensămintele unionale din 1959, 1979 și 1989 înregistrau o creștere constantă a armenilor în republică (1 218; 1 953 și, respectiv, 2 873), numărul acestora rămânea insignifiant. În perioada postsovietică, datele recensământului din 2004, efectuat pe teritoriul Republicii Moldova, cu excepția municipiului Bender și a raioanelor din estul republicii, cifrau numărul armenilor la 1 829 de persoane.

vedere socioeconomic. Datorită abilităților antreprenoriale, armenii strămuțați în spațiul pruto-nistean au format acel element însemnat care a contribuit nu numai la dezvoltarea economică a ținutului, ci și la intensificarea legăturilor comerciale cu alte regiuni. Mai mult chiar, acestui grup etnic i-a revenit un loc aparte în constituirea burgheziei comerciale. Încadrându-se activ în viața socioeconomică, mai ales în orașele Basarabiei, armenii au avut un rol decisiv în urbanizarea regiunii.

Cea mai veche biserică armenescă din Chișinău

Biserica armenescă în perioada sovietică

Un indiciu al încropirii comunităților armenesti în Basarabia îl constituie bisericile întemeiate. Cea mai veche biserică armenescă – *Sf. Maica Domnului* – este cea de la Chișinău, amplasată în partea veche a orașului, care poate fi vizitată și astăzi, fiind funcțională.

La temelia bisericii de rit armenesc, după afirmațiile mai multor cercetători, s-ar afla o primă biserică a localității Chișinău cu hramul *Sf. Nicolae*, înălțată la 1645, pe timpul lui Vasile Lupu (1634–1653). Desele invazii ale tătarilor însă și distrugerile cauzate de războaiele ruso-turce o risipesc într-atât, încât, la 1741, aceasta dispare fără să mai fie consemnată.

Ulterior, la începutul sec. al XIX-lea (1803), terenul și ceea ce mai rămăsese din biserica ctitorită altădată de Vasile Lupu a fost cumpărat de către un re-

prezentant armean, pe nume Oganess, fiul lui Akopgian, de la autoritățile locale. Spre 1804, datorită contribuției acestuia, biserica a fost ridicată în memoria părinților săi.

Pe parcursul sec. al XIX-lea (inclusiv în prima jumătate a sec. al XX-lea), biserica a fost funcțională, servind în scopul ofierii slujbelor religioase. Totodată, așa cum în sec. al XIX-lea sistemul de învățământ era încadrat mai mult în limitele celui clerical și mai puțin în cadrul celui laic, aflat în Basarabia într-o fază inițială de organizare, Biserica Armenescă a asigurat procesul de instruire a copiilor armeni. Astfel, la 8 august 1830, membrul Consiliului Bisericesc Armean din Chișinău, protopopul Alexandru Samuilov, cerea permisiunea Comitetului de Construcție al Chișinăului de a ridica în incinta curții Bisericii armenesti *Sf. Maica Domnului* din Chișinău o casă de piatră cu un singur etaj, în care, pe lângă încăperea destinată conducerii duhovnicești, urmă să fie amplasată și o școală preconizată pentru instruirea copiilor din categoria socială (privilegiată – s.n.) a armenilor, care urmau să fie instruiți în limbile rusă și armeană.

După al Doilea Război Mondial, în contextul anexării Basarabiei la URSS în 1941/1944, vechea biserică armenescă din Chișinău a avut timp de 27 de ani destinația unui depozit de păstrare a anumitor bunuri.

Abia în 1971, printr-o rezoluție a Sovietului de Miniștri al RSS Moldovenești, clădirea bisericii a fost trecută în categoria monumentelor de istorie și cultură de gradul 3, fiind luată sub protecția statului, iar printr-o hotărâre a Comitetului Executiv al Sovietului Orășenesc Chișinău, în 1974, bisericii i-au fost atribuite 0,70 ha de teren drept spațiu de protecție. În același timp, clădirea bisericii a fost transferată în posesia Consiliului Republican al Turismului și Excursiilor, fiind inițiate lucrări de restaurare pentru utilizarea în calitate de muzeu a două instituții de proiectări care urmau să fie construite în apropiere. Astfel, clădirea bisericii urma să găzduiască o expoziție cu generic ateist a Muzeului de Istorie și de Studiere a Regiunii și, totodată, să devină un gen de Casă de Cultură a Comitetului Turistic.

Biserica armenescă, 2019

Interiorul bisericii, 2019

De menționat că schimbarea statutului clădirii bisericii armenesti nu s-ar fi produs dacă nu ar fi existat intervenția unor personalități armenesti influente în acea perioadă în RSS Moldovenească. Spre exemplu, în întocmirea documentelor de reparație și restaurare au fost

implicați arhitecții armeni cum ar fi: prof. univ. Arșavir H. Toramanean (1927–2014), care a pregătit documentele de proiectare și estimare a costurilor de restaurare, și arhitectul Agasi E. Ambarțumean (1913–1997), care a efectuat proiectul de restaurare. După aprobarea, în 1973, a proiectului cu privire la restaurarea complexului arhitectural al bisericii, lucrările de reconstrucție au durat pe parcursul a nouă ani, până în 1982.

Ulterior, când s-a permis revenirea la valorile religioase interzise, în 1992, comunitatea armeană din Republica Moldova a intrat în posesia Bisericii Armenesti *Sf. Maica Domnului* din Chișinău, care și-a reluat activitatea un an mai târziu, în iunie 1993, când a fost inaugurată de șeful Eparhiei Moscovei și a Nahicevanului, în prezența înalților demnitari, urmând să fie slujită de un preot repartizat de Patriarhia Armeană de la Echimiadzin.

Străzile armenesti din Chișinău

Istoria străzilor armenesti este în strânsă legătură cu evoluția Chișinăului și apariția în acest spațiu a elementului etnic armean, în special a negustorilor. Așezarea armenilor la Chișinău începe în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, iar odată cu extinderea Imperiului Rus prin anexarea Basarabiei (1812), se intensifică strămutarea acestora la

Chișinău, devenit centrul celor mai importante tranzacții comerciale cu pâine, fructe proaspete și uscate, nuci, vin, sare, tutun, seu, lână, vite și piei, aflat în noul context geopolitic pe linia care unea orașele Kamenet-Podolsk, Noua Suliță, Sculeni și Movi-lău cu Odessa.

Potrivit relatărilor scrise, dar și mărturiilor orale, în orice localitate în care ar fi apărut, armenii înființau în primul rând o biserică, în jurul căreia negustorii își desfășeau în prăvălii mărfurile. Datorită acestui fapt, biserica armenescă determina denumirea, deși într-o formă neoficială, a străzii pe care se afla.

**Străzile armenești pe harta Chișinăului (1960)
(marcate cu roșu)**

În general, din propriile observații, majoritatea bisericilor armenesti sunt amplasate în centrul vechi sau istoric al oricărei urbe. În cazul Chișinăului sec. al XVIII-lea – începutului sec. al XIX-lea, lipsa oficială a denumirii străzilor din partea veche (istorică) a orașului s-a datorat, în majoritatea lor, faptului că acestea erau locuite de reprezentanții diferitor grupuri etnice, de exemplu: Armenescă, Bulgărească, Evreiască, Nemțească, Grecească etc., care arătau mai degrabă asemenea unor mahalale sau cartiere etnice.

Pe parcurs, această denominație „vechi”/„veche” în raport cu zona istorică a orașului a fost extinsă atât asupra bisericii armenesti, cât și asupra străzii, ceea ce, ulterior, a început să facă diferența dintre strada Armenescă veche și, respectiv, cea nouă a orașului (din rusă – *Армянская* și *Старо-Армянская улица* – n.n.), una longitudinală și alta transversală.

Începutul istoriei celei de-a doua străzi Armenești în Chișinău este în corelație directă cu transferarea Arhiepiscopiei Armene, de la Iași, constituite la 1809, printr-un ucaz al țarului Alexandru I, pe te-

**Instantaneu de pe str. Armenescă, începutul
sec. al XX-lea**

ritoriul Principatelor Moldovei și Munteniei, și cu inițierea elaborării unui nou plan al orașului, devenit centru administrativ al proaspătului teritoriu anexat.

Astfel, în 1813, pentru așezarea Casei Episcopale Armene la Chișinău, guvernatorul Basarabiei atribuia Arhiepiscopiei Armene un teritoriu în partea nouă a orașului cu o suprafață de circa 13 mii de desetine. Adiament, arhiepiscopul armean, Grigor Zaharian (1809–1828), solicita guvernatorului încă 12 mii de desetine de pământ, în scopul construcției unor case parohiale.

Cartierul destinat Arhiepiscopiei Armene, denumită și Mitropolie Armenească, a fost cuprins, ulterior, între străzile Alexandrovskaja (actualmente, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt), Kievskaja (str. 31 August 1989), Benderskaja (str. Tighina) și Armeanskaja (str. Armenească).

Elaborarea unui prim proiect al orașului, încredințat de către guvernatorul civil al Basarabiei, Scarlat Sturza, arhitectului gubernial Mihail Ozmidov, a început în același an – 1813, când la Chișinău a fost strămutată de la Iași Arhiepiscopia Armeană. Lucrările de organizare definitivă a Chișinăului, drept capitală a Basarabiei, cu o tramă stradală ortogonală (diferită de tradiția locală) aprobată de Nicolae I, au durat până în anul 1834. Din datele disponibile, putem conchide că „botezarea” străzilor Chișinăului s-a produs în anul 1818, atunci când A.N. Bahmetiev, guvernatorul militar al Podoliei, executase o schiță a orașului cu localizarea străzilor până la str. Reninskaia (actualmente, M. Kogălniceanu), respectiv străzii Armenești, din „partea de sus” a orașului, i s-a dat numele plecând de la amplasarea imediată a Arhiepiscopiei Armene.

În perioada interbelică (1924), strada Armenească din partea nouă a orașului a fost redenumită un timp *Cetatea Albă*, ulterior în cinstea Mareșalului *Pietro Badoglio*, iar cea din partea veche a orașului – *Gh. Asachi*. Cu toate acestea, atât populația, cât și administrația românească au continuat să le numească Armenească și Veche-Armenească. În acest sens, Ștefan Ciobanu menționa: „...străzile Chișinăului, chiar cele centrale, au câte două-trei denumiri..., ce e drept, orășenii, care țin foarte mult la tradiție, respectă mai mult denumirile rusești”.

După 1940/1944, autoritățile sovietice au restabilit numele străzilor existente până la 1924. Astăzi, unica str. Armenească, cu o lungime de 1,8 km, continuă să marcheze simbolic istoria urbei în care s-a înscris o comunitate armenească dispărută. Chiar dacă nu posedă o memorie fizică a continuității cu comunitatea de altădată, armenii stabiliți la Chișinău în perioada sovietică și postsovietică nu întârzie să se regăsească imaginar în strada cu același nume dat de predecesorii lor. În raport cu armenii, elementul autohton are tendința de a extinde denumirea străzii asupra Cimitirului Central.

Astfel, din cele relatate, putem conchide că apariția străzilor armenești în Chișinău a fost condiționată de poziționarea în cadrul urbei a Bisericii Armenești și a Arhiepiscopiei Armene în Basarabia.

Ograda Armenească din Chișinău – Centrul Eparhial Armean (1813)

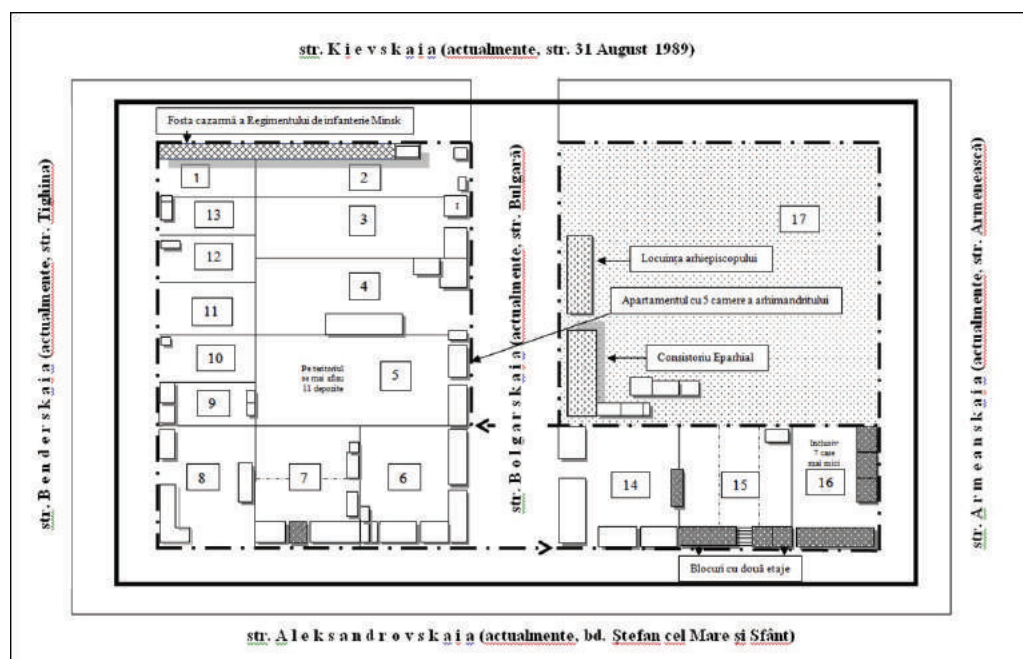
Istoria Ogrăzii Armenești începe cu puțin timp înainte de anexarea spațiului pruto-nistean la Imperiul Rus. În contextul în care finalizarea războiului (1806–1812) purtat

cu turcii era greu de intuit, țarul Alexandru I, printr-un ucaz, încuviința înființarea, la 1809, a Eparhiei Armene a Moldo-Vlahiei, al cărei scop consta nu doar în conducerea spirituală a tuturor armenilor din spațiul românesc, ci mai ales în exploatarea economică, prin intermediul negustorilor armeni, a teritoriilor aflate în vizorul expansiunii țariste.

Șef al eparhiei a fost numit Grigor Zaharian (1809–1827), care, în conformitate cu decizia imperială, ajungea la Iași în vara lui 1809. Episcopiei i se subordonau atât bisericile armenie din principatele dunărene, cât și cele localizate la Akkerman, Ismail, Chișinău, Orhei și Hotin.

Odată cu semnarea Păcii de la București (1812), Grigor Zaharian se vede nevoit să se retragă la Chișinău, iar denumirea Eparhiei este redusă doar la cea a Basarabiei. Teritoriul atribuit arhiepiscopului la Chișinău, în vederea organizării eparhiei armenie și ridicării Casei Episcopale, cuprindea o suprafață de 13 000 de desetine de pământ și era amplasat în partea nouă a orașului, sector doi. Astfel, în contextul elaborării, în 1813, a unui prim proiect al Chișinăului, comisia specială de construcții distribuia pentru trebuințele Casei Eparhiale Armene un teren dispersat în două cartiere, pe care se încuraja să fie ridicate construcții în schimbul scutirii pe mai mulți ani a plății impozitelor.

Bunurile arhiepiscopului Grigor amplasate în cele două cartiere din Chișinău au fost denumite oficial, la 2 august 1813, Ograda Armenească. Chiar și după 21 de ani, în planul urbanistic al orașului, aprobat la 2 august 1834, Ograda figura sub denumirea de Mitropolie Armenească.

Planul general al Ogrăzii, reconstituit de autoare

În cadrul acesteia, la mijloc (unde în zona str. Bulgare), arhiepiscopul Grigor a ridicat pe parcursul lui 1814 o casă (episcopală) din cărămidă, iar în jurul acesteia, tot atunci, a sădit o vie și o livadă, toate împrejmuite cu gard de piatră. Mobilată cu mese, scaune, oglinzi, tablouri, cadre și scrin, casa episcopală avea menirea de a-i servi drept locuință arhiepiscopului și viitorilor arhieri ai Arhiepiscopiei Armene.

Pe măsura urbanizării orașului, când locul ocupat de casa arhierescă devenea centru, pe lotul viran până la via-livadă, în urma unor cereri, apăreau diferite case, clădiri și construcții. Potrivit unui document de inventariere de la începutul sec. al XX-lea, Ograda era secționată în 17 loturi (sau sectoare), fiecare porțiune fiind îngrădită. Pe loturile de la 1 la 16 au fost construite, cu timpul, 79 de clădiri, în cel de al 17-lea, cu intrarea din str. Bulgară, erau amplasate mai multe clădiri, principala fiind Consistoriul Eparhial, conectat la energie electrică. În una dintre camerele acestuia se afla secretariatul instituției, iar în celelalte – arhivarul și arhiva propriu-zisă. Tot în acest sector era amplasată și casa de locuit a arhiepiscopului armean, la fel electrificată, formată din 7 camere, două antreuri, o cămară, un WC și o baie. În curte mai era o construcție adiacentă (cu podele și porți largi de lemn), care era destinată păstrării trăsurilor sau automobilelor, restul terenului era ocupat de vie și livadă. De precizat că, în sectorul 5 al Ogrăzii, arhiepiscopul armean mai deținea un apartament, care era destinat arhimandritului. Apartamentul cuprindea 5 camere, antreu, bucătărie și comodități. În raport cu restul imobilelor, clădirile care erau în folosință directă a Arhiepiscopiei Armene erau îngrijite și în stare foarte bună.

În linii generale, clădirile ridicate în cadrul celor două cartiere ale Ogrăzii aveau mai mult destinație economică. Chiar dacă o bună parte dintre ele erau preconizate pentru locuințe (cuprinzând o gamă variată de apartamente de la una la șapte camere), acestea determinau tipologia unei societăți de consum. Spațiul era diversificat în birouri de cancelarie, magazine, diferite depozite (cherestea, lemn, cărbune, var, brichete, tutun etc.), brutării, restaurante, bufete, ceainării, cârciumi, frizerii, farmacii etc. Potrivit casetelor publicitare din zona Ogrăzii, putem sesiza o lume cosmopolită și polarizată din punct de vedere etnic (printre antreprenori prevalând nume de evrei, armeni, greci, polonezi, ruși și români), precum și nivelul de trai, cel educațional, dar și tendințele și năzuințele oamenilor acelei epoci. Astfel, aici se regăseau Magazinul de cafea „Yemen”; Cooperativa „Unirea”; Biroul de transport rutier „Rapid”; Hotelul «Метрополь»; Farmacia „Sanitas”; Biroul de bijuterii, gravură și ceasornicărie „Renaissance”; Restaurantul „Bârlad”; Depozitul farmaceutic „Veritas”; Restaurantul „Carpați”; Magazinul de industrie textilă «Бывшая Котляровского и Пташникова»; Ceainăria „Ardagan”; Magazinul „Cooperativa centrală”; Restaurantul „Alianța”; Hotelul „Geneva”; Restaurantul „Bulgaria”; Ceainăria «Восток»; Depozitul de fructe «Союз Садовод»; Restaurantul „Regina Maria” (fostul «Рыбак»); Restaurantul „Garni”; Ceainăria «Биржа»; Ceainăria «Москва»; Restaurantul „Turda” etc.

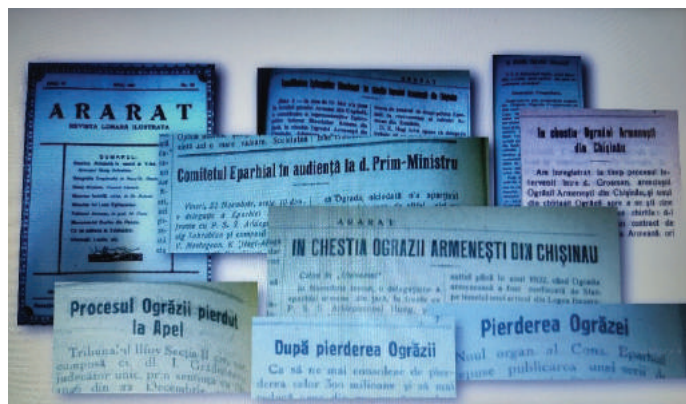
Toate construcțiile ridicate, după 1813, în cadrul celor două cartiere ale Arhiepiscopiei Armene în centrul Chișinăului, după darea acestora în chirie, au devenit una din cele mai profitabile surse de venit pentru șeful eparhial armean al Basarabiei. În 1830, cu trei ani după moartea lui **Grigor Zaharian**, Catolicosul și Sinodul de la Ecimiadzin, având grija repartizării profiturilor unei eparhii care li se subordona, au decis limita-

Casă de locuit amplasată în cadrul Ogrăzii Armeleşti

rea împuternicirilor (inclusiv în administrarea bunurilor și încasarea sumelor parvenite de pe urma Ogrăzii) unui eventual arhiepiscop la Chișinău. În acest sens, odată cu redenumirea Arhiepiscopiei în cea a Basarabiei și a Nor-Nahicevanului, în cadrul arhiepiscopiei a fost înființat un Consistoriu Eparhial Armean, care primea arhimandriți, trimiși de la Ecimiadzin, în scopul monitorizării

bunurilor și câștigurilor pe care le avea eparhia. Astfel, arhiepiscopului i s-a lăsat în folosință din teritoriul Ogrăzii doar $\frac{1}{4}$ (25%), restul – $\frac{3}{4}$ (75%) a devenit parte care se subordona direct Ecimiadzinului, fiind dată în chirie de Sinod, care reținea o mică parte din agonisile de pe urma Ogrăzii inclusiv în folosul Academiei Teologice din Ecimiadzin, singura școală superioară de acest fel.

Procesul judiciar în „chestiunea Ogrăzii”, reflectat în revista „Ararat”

fost încheiate contracte repetate în privința locațiunii interiorului Ogrăzii.

În contextul crizei revoluționare din 1917 și al destrămării Imperiului Rus, legăturile dintre centrul arhiepiscopal de la Chișinău și cel religios armean de la Ecimiadzin au fost deteriorate, iar terenurile oferite cândva Arhiepiscopiei Armene din Basarabia, aflate în cadrul Ogrăzii și estimate la peste 200 mil. de lei, căzând sub incidența Reformei Agrare (1921), drept proprietăți ale unei mănăstiri străine, au fost expropriate de autoritățile române. Deși la scurt timp (1922) Comitetul Național al Armenilor din Basarabia (drept reprezentantul legal al imobilelor din cadrul Ogrăzii) a inițiat un

Pe parcursul mai multor ani, în circumstanțele schimbării repetate a sediului eparhial (1858; 1895) în Feodosia, dar și ale reorganizării eparhiei în cea a Nahicevanului și a Basarabiei (1895), averile Ogrăzii au fost monitorizate de anumiți locali. Spre exemplu, în 1901 și, respectiv, în 1909, între Sinodul de la Ecimiadzin și un oarecare S. Grosman, de la Chișinău, au

proces judiciar amplu de retrocedare a acestora (cu o durată de peste zece ani), fiind ajutat și de șeful Eparhiei Armene din România, Husig Zohrabian, cazul a fost pierdut în instanța finală din 1932.

În esență, drept concluzie, trebuie să precizăm că pierderea Ogrăzii Armești din Chișinău a însemnat pentru comunitatea armeană din Basarabia diminuarea propriei poziții sociale și a opulenței, care a determinat, în cele din urmă, modificarea statutului comunității armene în Basarabia.

Personalități armenesti: Petre Bajbeuc-Melico, deputat în Sfatul Țării

Petre Bajbeuc-Melico
(1872–?)

Numele lui Petre (Piotr) Z. (Zaharovici) Bajbeuc-Melico (Milinchișvili) a devenit cunoscut datorită delegării acestuia în Sfatul Țării. Născut la Tighina în februarie 1872, la momentul desemnării în legislativul Basarabiei (spre finele anului 1917), acesta avea 45 de ani. Cel mai probabil, provenea dintr-o familie înstărită, întrucât părinții i-au putut asigura efectuarea studiilor secundare la Primul Gimnaziu Clasic de băieți din Tiflis, considerat una dintre cele mai bune și mai prestigioase școli din Caucaz. Datorită capacității de însușire a limbii franceze, acesta a urmat studiile superioare în Franța, la Écully, Lion și Montpellier (la Academia de Agricultură), unde a obținut diploma de inginer-agronom. Gradul de instruire l-a plasat, ulterior, printre cei 35 (în total) de membri ai Sfatului Țării cu studii superioare și i-a permis să evalueze situația delicată în care se afla ținutul dintre Prut și Nistru.

La sfârșitul sec. al XIX-lea, întors în Basarabia, s-a încadrat activ în acțiunile publice, ajungând în scurt timp organizator al Domeniilor Coroanei Rusiei. În perioada gospodăriilor agricole de sub egida Administrației, 1917–1918, a deținut funcția de președinte al Consiliului (Uprava) Alimentar de Zemstvâ de la Orhei.

Potrivit afirmațiilor deputatului moldovean Teodor Corobcean, în ședința Sfatului Țării (3 ianuarie 1918):

„Bajbeuc-Melico era de o inteligență deosebită și nu făcea parte din categoria elementelor burghize, pe vremuri luptând pentru binele poporului muncitor”.

Dintre toți deputații care au trecut prin Parlamentul basarabean (potrivit istoricului Ion Țurcanu), oamenii bogați nu alcătuiau decât până la zece persoane, Bajbeuc-Melico fiind plasat în categoria moșierilor mărunți. Deși nu deținea averi și nu făcea parte din grupul proprietarilor de pământ, cunoaștem că deținea două reședințe, una la Orhei și alta la Chișinău, ultima aflându-se în zona centrală a orașului (actualmente pe str. A. Mateevici), în care se adunau, deseori, deputații Blocului Moldovenesc și membrii guvernului basarabean.

Persoană deosebit de cultivată, deputatul armean posedă și alte atuuri, surprinse de noi din intervențiile acestuia în contextul ședințelor Sfatului Țării, fiind iute, priceput și ager – aceste calități devenindu-i utile în procesul elaborării unor documente ale legislativului.

În cadrul primei sale ședințe în Sfatul Țării (8 decembrie 1917), Petre Z. Bajbeuc-Melnicov, delegat al comunității armenilor din Basarabia, a ținut să prezinte toată considerația și respectul față de moldoveni, Republica Democratică Moldovenească și organul ei suprem. Atitudinea era scoasă în evidență prin prisma istoriei deloc ușoară a Armeniei și a poporului ei, precum și a dreptului național al armenilor la autodeterminare.

Clădirea istorică a Sfatului Țării

Declarațiile nu erau întâmplătoare, dacă avem în vedere evenimentele tragice din Anatolia și mișcarea de eliberare națională a armenilor din cele două imperii: Rus și Otoman. În alocuțiunea sa, deputatul armean încerca să se asigure că Sfatul Țării va deveni într-adevăr garantul tuturor grupurilor naționale, inclusiv al armenilor din Basarabia, și va implementa

principiile libertății, egalității și fraternității pentru care se luptau cu atâta ardoare popoarele din componența Rusiei. În scopul realizării acestor deziderate, deputatul venea cu recomandarea ca Sfatul Țării să faciliteze pe toate căile posibile organizarea Adunării Constituante a întregii Rusii; să convoace într-un viitor apropiat Adunarea Populară a Republicii Democratice Moldovenești; să organizeze o putere locală solidă (inclusiv prin constituirea unor detașamente militare) care ar fi putut opune rezistență anarhiei, violenței, jafurilor și distrugerilor de bunuri aflate pe teritoriul Republicii Democratice Moldovenești. Acesta mai declara că armenii sunt dispuși să creadă că toate popoarele din Rusia, dispersate artificial de vechiul regim, însă unite, acum, prin sentimente de frăție, dragoste și interese comune, independente și puternice în autodeterminarea lor internă, vor putea crea împreună o Republică Democratică Federativă Rusă. În final, subliniind speranța respectării sentimentelor și intereselor naționale ale tuturor armenilor din Basarabia, Bajbeuc-Melnicov aducea la cunoștința deputaților disponibilitatea tuturor armenilor de a veni în ajutorul instituției legislative supreme basarabene pentru a proteja ținutul de distrugeri și ruine, tradițional, încheind alocuțiunea cu aclamația:

„Trăiască Republica Populară Moldovenească și organul ei suprem, Sfatul Țării!”

Din cele rostite de Bajbeuc-Melicov, putem observa că armenii din Basarabia se vedeau într-o republică autonomă moldovenească ancorată în cadrul unei Rusii federative. Acest lucru era firesc, întrucât, până la declararea independenței pe 24 ianuarie 1918, toată lumea percepea soarta Basarabiei în felul acesta.

Examinând cele 72 de procese-verbale ale Sfatului Țării, de la prima apariție a delegatului armean în cadrul ședinței de lucru, putem constata că în perioada mandatului său de deputat, validat până la 27 noiembrie 1918, Petre Z. Bajbeuc-Melicov a fost prezent la 26 de adunări. Pe lângă acestea, a fost menționat în cadrul lucrărilor altor trei ședințe, devenind membru al comisiei de elaborare a legii privind limbile oficiale din republică (5 februarie 1918), al comisiei financiare (31 martie 1918) și al celei agrare (16 mai 1918). Din cele 26 de reuniuni frecventate de Bajbeuc-Melicov, la 23 dintre ele a fost prezent până la data votării Unirii Basarabiei cu România (dintre care 3 în 1917 și 20 în 1918), și doar la 3 după această dată. Aici luăm în considerare faptul că timp de jumătate de an (25 mai – 25 noiembrie 1918) activitatea în plen a Sfatului Țării a fost suspendată. Cu toate acestea, pe parcurs, am putut constata că atitudinea și convingerile deputatului armean se schimbă treptat, transformările fiind în corelație cu măsurile de consolidare a pozițiilor militare ale României în Basarabia după alungarea bolșevicilor peste Nistru. Nu excludem și faptul că preschimbarea să fi survenit inclusiv sub impactul participării delegației basarabene la Tratatul preliminar dintre România, pe de o parte, și Puterile Centrale cu aliații lor, pe de altă parte, la Buftea, când reprezentanții minorităților naționale erau ținută deoparte de deciziile care se discutau. Semnificativ în acest sens este reproșul lui Bajbeuc-Melicov la adresa președintelui Sfatului Țării, Ion Inculeț, care ar fi alungat reprezentanții minorităților din sala în care se citea raportul privind tratativele de pace.

În tot cazul, la momentul votării actului de Unire a Basarabiei cu Regatul României (27 martie 1918), Petre Z. Bajbeuc-Melicov, laolaltă cu alți 12 deputați, lipsea de la ședința Sfatului Țării, unirea fiind votată doar de 86 de deputați din cei 135 prezenți, 3 arătându-se împotrivă, iar 36, în special din partea germanilor, bulgarilor și ucrainenilor, abținându-se.

Chiar dacă după zece ani de la această dată Petre Z. Bajbeuc-Melicov se justifica, invocând că ar fi fost împiedicat de împrejurări plauzibile de a participa la ședința epocală a Sfatului Țării, aducând în sprijinul său un întreg memoriu, rămâne cert că în 1918, acesta nu împărtășea ideea statului-națiune de sorginte românească. Iar înregimentarea la scurt timp în cadrul Comitetului pentru Salvarea Basarabiei, care pledea pentru încadrarea Basarabiei într-o Rusie fără bolșevici, venea să demonstreze cu prisosință aspirațiile acestuia.

Ulterior, la un deceniu de la unirea Basarabiei cu România, atunci când autoritățile române au decis, în semn de omagiu și recunoștință, să le ofere foștilor deputați din Sfatul Țării – făuritori ai Unirii – câte 50 ha de pământ, lui Petre Z. Bajbeuc-Melicov (care demonstra într-un amplu memoriu din cadrul unui proces intentat de acesta că a înfăptuit Unirea în teritoriu, la Orhei) i-a fost refuzat acest drept, invocându-se următoarele:

„Sforțările laudabile întreprinse de deputații Sfatului Țării, anterior acestui act, ca să pregătească sau să grăbească Unirea, sunt acte de înalt patriotism, care fac parte din patrimoniul sufleteș al fiecăruia, dar (...) singura manifestare precisă și expresă sub care foștii deputați din Sfatul Țării și-au arătat voința lor de a se înfăptui Unirea este votul din 27 martie 1918 care (...) rămâne ca element esențial de apreciere după care legiuitorul (...) înțelege să-i împroprietărească pe foștii deputați”.

Sintetizând, putem spune că manifestările comportamentale ale deputatului armean au fost determinate de o serie de factori care i-au schimbat traiectoria vieții. Făcând parte din vechea gardă imperială, în calitate de funcționar, acesta a fost implicat în promovarea unei perspective politice rivale pentru Basarabia, fapt care nu a însemnat neapărat o ruptură radicală cu trecutul (adică cu fostul imperiu) și/sau susținerea încrezătoare a viitorului (adică a ținutului în cadrul României întregite).

Considerații finale

Cele câteva concluzii la care ne poate conduce acest material, după un asemenea excurs în istoria armenilor din Basarabia (actualmente Republica Moldova), este că, în fapt, insignifianți din punct de vedere numeric, armenii au lăsat o amprentă incontestabilă în istoria și evoluția ținutului. Aceștia au înscris o filă aparte, care poate fi ușor descoperită prin patrimoniul (i)material lăsat moștenire succesorilor care i-au urmat în perioada (post)sovietică, dar și băștinașilor. Cele câteva biserici, conace, dar și străzi, precum și nume înscrise în palmaresul istoric al Basarabiei sunt mai mult decât concludente în favoarea importanței armenilor în istoria ținutului.

SARCINI PENTRU ELEVI

1. *Analizați specificul minorităților naționale (etnice) din localitățile noastre în raport cu populația majoritară.*
2. *Comparați și explicați diversitatea etnică și culturală din Basarabia în perioada țaristă.*
3. *Determinați și apreciați componența etnică a orașelor Basarabiei în perioada țaristă.*
4. *Identificați câți deputați din partea minorităților naționale au intrat în Sfatul Țării și câți dintre ei au votat Unirea Basarabiei cu România. Cum explicați acest lucru?*

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Лидия ПРИСАК (2020), Этнические меньшинства на периферии империи – армяне Бессарабии накануне и после революционного системного кризиса в России. Материалы международной научно-практической конференции (г. Уфа, 1–4 июня 2020 г.) «Политические, социально-экономические и межэтнические процессы в пограничных регионах России в XVI – начале XX вв.». Отв. ред. Р.Г. Буканова. Уфа: Мир печати, 2020, с. 328-336.

2. Ion GUMENĂ, Lidia PRISAC (2020), Between Separation and Unity in the Context of the Great Union. Armenians from Bessarabia. *World War and the birth of a New World Order: the end of an era*. Edited by Ioan Bolovan and Oana Mihaela Tămaș, Cambridge Scholars Publishing, 2020, p. 184-203.
3. Lidia PRISAC (2019), Exproprierea Ogrăzii Armenești din Chișinău (1922–1932). *Identitățile Chișinăului. Materialele Conferinței Științifice, 1–2 noiembrie 2018*, Ediția a V-a, Chișinău, Arc, p. 230-240.
4. Lidia PRISAC (2018), Exodul armenilor după genocid și sovietizare în România regală (1915/1918–1924). *The 1st Annual Kurultai of the Endangered Cultural Heritage – AKECH 2018*, Constanța, p. 85-99.
5. Lidia PRISAC (2017), Problema emigrării armenilor peste Nistru în România interbelică în documentele Arhivei Naționale a Republicii Moldova. *Istorie, cultură și cercetare*, Deva, Editura Cetatea de Scaun, vol. II, p. 172-188.
6. Lidia PRISAC (2017), Prezențe armenesti în Sfatul Țării: Petre Bajbeuc-Melicov. *Centenar Sfatul Țării: 1917–2017*. Materialele Conferinței Științifice Internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017, Chișinău, p. 443-458.
7. Lidia PRISAC (2016), Instruirea armenilor din Basarabia țaristă (1812–1917). *Orizonturi medievale și moderne în istoria românilor (economie, societate, politică, cultură și istoria științei)*. În onoarea profesorului Demir Dragnev, Chișinău, Biblioteca Științifică Centrală „A. Lupan”, p. 462-478.
8. Lidia PRISAC (2016), Strada Armenească din Chișinău – reconstituire istorică și identitate urbană. *Identitățile Chișinăului*. Ediția a III-a, Chișinău, Pontos, p. 226-238.
9. Lidia PRISAC, Ion XENOFONTOV (2016), The Armenian Community in the Republic of Moldova: Demographic, Cultural, and Religious Aspects. *Armenians in Post-Socialist Europe*, Konrad Siekierski, Stefan Troebst (eds.), Köln, Böhlau, p. 89-106 etc.

DESCOPERIREA ISTORIEI LOCALE PRIN PRISMA STUDIERII CONACELOR ȘI PARCURILOR NOBILIARE DIN BASARABIA SECOLULUI AL XIX-LEA

Cristina GHERASIM,

doctor în istorie, cercetător științific superior,
lector universitar,
Institutul de Istorie (MECC),
Universitatea de Stat din Moldova

Domenii de interes: statutul social-economic și politico-juridic, dinamica numerică și etnică a nobilimii din Basarabia în perioada 1812–1918; identitatea, alteritatea, reprezentările despre timp, spațiu, viață, moarte etc., modelele cotidiene ale nobilimii basarabene sub regimul de dominație țarist.

Introducere

Anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, prin semnarea Tratatului de la București, s-a soldat cu consecințe imediate și de durată în dezvoltarea economică, socială, politică și culturală a regiunii, fapt care a exercitat o influență directă asupra locuitorilor din teritoriul nou-anexat. Importanța studierii și cunoașterii acestui subiect rezidă în faptul că cunoașterea evenimentelor/proceselor și fenomenelor din sec. al XIX-lea produse în Basarabia ne permite să explicăm anumite probleme cu care se confruntă societatea actuală. Anume din acest considerent probleme legate de istoria politică, economică, socială și culturală a Basarabiei în anii 1812–1918 sunt prevăzute în Curriculumul național la istoria românilor și istoria universală pentru treapta gimnazială și cea liceală. Concomitent cu studierea acestor probleme generale, considerăm că este oportună cercetarea împreună cu elevii a evoluției teritoriului dintre Prut și Nistru prin prisma istoriei locale, a personalităților basarabene ale secolului al XIX-lea, a conacelor și parcurilor nobiliare etc. care există în fiecare raion al Republicii Moldova.

Din istoria conacelor și parcurilor nobiliare din Basarabia secolului al XIX-lea

Utilizează corect limbajul!

În spațiul dintre Prut și Nistru, pentru numirea elitei societății utilizăm termenii:

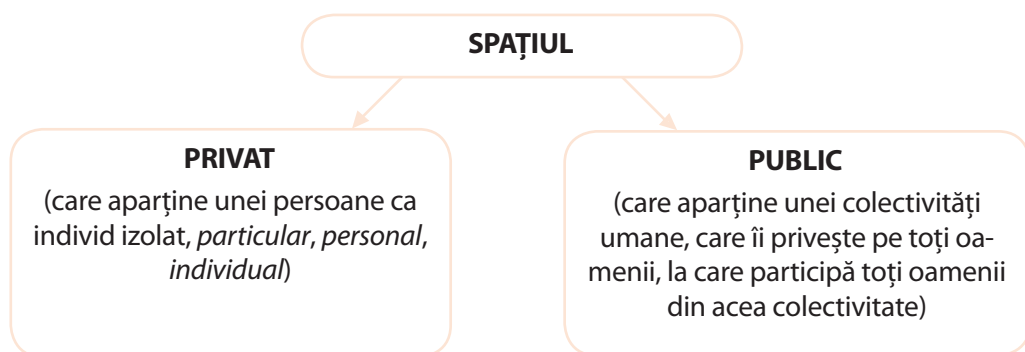
1812–1818 – boieri;
1818–1918 – nobili.

Tratatul de la București a fost semnat în mai 1812, prin care întregul teritoriu dintre Prut și Nistru a fost anexat la Imperiul Rus. Abia în lunile septembrie-octombrie ale aceluiași an, boierimea din Principatul Moldova se arăta revoltată că se răpi țării „cea mai bună parte”, „sufletul” producției, într-un cuvânt, „tot câmpul” hrănitor și inima Moldovei, căci acolo se găsesc pășunile, comoara țării, centrul comerțului cu vite (Iorga 1912, p. 157). În acest răstimp, unii dintre

boierii Moldovei decid chiar să treacă Prutul și se așază cu traiul în Basarabia. Alții, de fapt, nici n-au reușit să conștientizeze că teritoriul dintre Prut și Nistru a fost anexat în deplinul sens al acestei noțiuni, pentru că în viziunea lor nu puteau „creștinii să ocupe pe alți creștini”, iar staționarea armatei ruse în acest spațiu părea deja o normalitate după atâtea războaie ruso-austro-turce.

În realitate, tratatul semnat la București între cele două imperii nu se mai putea desface și Prutul avea să rămână „râul blestemat și despărțitor de neam”. În zadar locuitorii acestui spațiu și-au căutat consolarea în afinitatea ortodoxă, mărinimia („sufletul larg”) și spiritualitatea rusă propagate în comunicatele oficiale, care nu s-au dovedit a fi decât niște minciuni, căci, așa cum susținea A. Besançon, „tehnica minciunii e la fel de veche ca Rusia”.

Astfel, după 1812, populația spațiului dintre Prut și Nistru a fost nevoită, rămânând pe același teritoriu, să se încadreze într-un nou spațiu, cu alte legi și alt sistem politic, social-economic și cultural. În aceeași situație erau și boierii care aveau întinse moșii în Basarabia, dar nu locuiau acolo, ci le dădeau în arendă, având reședințele în Iași sau în interiorul țării. După anexare, după ce s-a închis hotarul pe Prut, o parte din ei, legați de interese politice sau materiale, se strămutaseră în Basarabia (Moruzi 1905, p. 59) pentru a se reintegra într-un spațiu adesea bine cunoscut, dar cu un cadru politic obscur, fapt care s-a răsfrânt și asupra mentalităților epocii, căci anume spațiul este cel care-i asigură cadrele de stabilitate.

În concepțiile tradiționale, casa, templul, pământul natal, patria au fost „sacre”. Orice pământ natal a alcătuit o geografie sacră, de aceea exilul sau distanța de locul natal sau patria strămoșilor a creat nostalgie (Nicoară 2012, p. 178). În afară de un spațiu fizic, există spațiul trăit și simțit de către oameni și comunitățile care-l populează și-l imaginează sub formă de compartimente succesive, de la centru la periferie. Spațiul trăit determină atitudinile colective de amicitie, neutralitate sau respingere, iar cu cât spațiul este mai puțin cunoscut, cu atât mai mult imaginația îl populează cu date fantastice.

Prin urmare, după 1812, boierii care își stabilesc reședința în noua regiune declarată rusească încep să-și construiască case, conace, castele pentru a-și asigura un **spațiu** confortabil. Totuși, ruptura, în pofida avantajelor și privilegiilor acordate de noua

Mărturii ale nobililor basarabeni referitoare la spațiu

„Nistrul bătrân, hotarul neamului și astăzi, de nu e încă hotarul țării... pământ al Basarabiei, pământul sfânt și străvechi al Moldovei..., iar Răutul curge tainic și visător spre bătrânul Nistru, aducându-i, în șoaptele apelor sale, scumpa prevestire a zilelor de mâine, când iarăși Nistrul bătrân va fi hotarul țării, căci visul românilor basarabeni era unirea cu spațiul de peste Prut, cu pământul sfânt al României, la care râvneam pe atuncea eu, biet copil deșărat din prunție și aruncat la hotar, pentru ca să-mi fie dorul și mai mare.”

(Dumitru C. Moruzi, nobil basarabean)

administrație, este simțită pe tot parcursul regimului de dominație țaristă, dovadă fiind afirmațiile, comportamentele, atitudinile nobilimii față de perceperea *spațiului* sau, mai ales, a hotarului acestuia.

Totodată, casa, moșia boierului reprezintă felul său de a fi, ideile sale, pentru că întreaga viață se desfășoară cel mai adesea în ambianța unei locuințe. Acei care au trăit între pereții ei i-au resimțit inevitabil influența, după cum dimensiunile, arhitectura, aranjamentele au reflectat, la

rândul lor, gustul și preferințele stăpânului casei (Lemny 1990, p. 38). Astfel, și pentru nobili casele reprezentau spațiile în care aceștia se simțeau în siguranță, care le garantau, într-o oarecare măsură, identitatea, personalitatea, pentru că fiecare era stăpân în casa sa și realiza ceea ce dorea și cum dorea. Din aceste considerente, susține Iuri Lotman, viața nobililor poate fi marcată de două ipostaze, identificate și la nobilimea din Basarabia (Lotman 1998, p. 120).

Ipostazele vieții unui nobil rus

Prima ipostază o ocupă timpul petrecut **acasă**, dedicat familiei, gospodăriei, unde nobilul apărea ca un individ, ca o persoană particulară.

A doua ipostază este **serviciul** – militar sau civil, în care nobilul apărea ca un supus care servea statul și împăratul, el apărea deja ca un reprezentant al întregii nobilimi în comparație cu alte categorii sociale.

De menționat și faptul că nobilii care au rămas în Basarabia doreau ca anume în casa lor să se oprească vreun funcționar civil sau un militar (desigur, de rang mai înalt) pentru a demonstra „fidelitate și supușenie” față de împărăția rusă, urmărind, totodată, să-și facă noi „prieteni”. Poate, cel mai concludent exemplu în acest sens este vizita lui Alexandru I la Chișinău în 1818. Cercetarea surselor istorice care reflectă trecerea împăratului Alexandru I prin Basarabia, la șase ani după anexare, denotă că în regiune nu existau case în care ar fi putut să se oprească împăratul și care ar fi corespuns cerințelor imperiale. Din acest motiv casa lui Teodor Crupenschi, unde avea să se dea balul în cinstea lui Alexandru I (de fapt, și prima festivitate de acest gen la Chișinău), a

fost modificată prin adăugarea unor noi construcții. Potrivit mențiunilor contemporanului Alexandru Veltman, sala a fost special pregătită pentru balul în cinstea lui Alexandru I. Cunoscându-se predilecția împăratului pentru stilul clasic, în special pentru renumitele colonade în stilul greco-roman, în jurul sălii au fost construite un șir de coloane de culoarea profirului (roșu-purpuriu, întrebuițată în arhitectură), încolăcite cu crengi de ulm (Crupenschi 1912, p. 24). De fapt, dacă pentru Alexandru I aceste colonade aveau semnificația de măreție, putere, făcându-se apel la cele mai mari și mai dezvoltate civilizații ale Antichității, atunci pentru spațiul pruto-nistean aceste coloane nu au fost decât o construcție artificială și temporară, dar care se înscrie perfect în starea de spirit a vremii, căci dorința de a scăpa de sub stăpânirea otomană și de a duce o viață mai bună încă domina în acele timpuri.

Locuințele reprezentanților nobilimii erau utilizate și ca spațiu de distracție. Practic, în fiecare seară se organizau baluri și alte activități distractive, la care se aduna toată elita basarabeană. Iar odată cu aceasta, proprietarii caselor vor obține considerația și recunoștința administrației țariste. Astfel, prin anii 1823–1825, în Chișinău a fost construită cea mai tipică clădire în stil boieresc – casa sărdarului lordache Varfolomeu, la care acesta a alăturat o sală mare, unde balurile urmau fără întrerupere. Casa acestuia era zugrăvită în toate culorile, la care se mai adăuga și mobilierul din toate timpurile și de toate fasoanele, în stil oriental, dar și european, formând laolaltă un haos de neînchipuit (Bezviconi 1934, 13). O casă cu etaj a fost zidită și de mareșalul Iorgu Balș. Ambele clădiri reprezentau stilul „Empire”, puțin îngreuiat, zis „Empire turque”. În stilul acesta au fost clădite mai toate casele boierești din trecut: Catacazi, Hartingh, Keșco, Ralli, Russo, Gafenco și multe altele. Aceste clădiri nu sunt mari și frumoase. Atributele principale au fost o verandă cu coloane și o sală de dans, înzestrată adesea cu balcon pentru orchestră (Bezviconi 1996, p.22-23). Pe la 1858 polițaiul Loran și-a construit o casă, care prezintă o decădere a stilului „Empire turque”; ulterior aceasta a ajuns în posesia familiei Keșco. De fapt, conform mențiunilor lui D.C. Moruzi, prin anii '50 ai secolului al XIX-lea, orașul Chișinău era marcat de „monotonia caselor din noua parte a orașului, toate împrejmuite cu ziduri de piatră și toate cu porțile închise ziua și noaptea, ridicând străzii orice închipuire de viață”. Totuși, sunt și construcții impunătoare și deosebite, astfel încât Al. Mavrocosta a „dat peste cea mai frumoasă și cea mai nouă casă din Chișinău, având niște mobile foarte elegante, sobe de porțelan, privazurile ferestrelor de marmoră, pereții dinăuntru de tuc, tavanele sculptate. O adevărată minune pentru Chișinău” (Moruzi 1912, 142).

Nobilii își demonstau credința față de administrația țaristă și față de împărat și prin faptul că în locuințele acestora era atârnat portretul împăratului. Astfel, pentru realizarea încă unei reguli nescrise, dar obligatorii, nobilimea din Basarabia, în cinstea vizitei împăratului Alexandru I la Chișinău, a comandat și a procurat portretul acestuia. Conform devizului de cheltuieli, în acest scop au fost cheltuiți 250 de cervoneți. Aceștia au fost distribuiți astfel: 86 de cervoneți au fost plătiți pentru procurarea portretului împăratului, 34 – pentru înfrumusețarea ramei, iar 6 cervoneți – pentru transport (ANRM, Fondul 88, inv. 1, d. 39, f. 12). Ulterior, portretele împăraților ruși erau prezente atât în locuințele nobililor, cât și ale țăranilor.

Pe de altă parte, nobilii se simt liberi și adevărați stăpâni pe moșiile lor, în locuința obișnuită, clădită după placul lor, unde domneau legile, obiceiurile și tradițiile pe

care aceștia le doreau și le urmau, nu însă cele impuse de reprezentanții regimului de dominație. În general, în opinia istoricului R. Ciahor, putem vorbi despre nobilimea provincială ca despre o categorie aparte, pentru că aceasta se caracterizează prin: origine și istorie comună; același stil de viață; sentimentele legăturii cu teritoriul comun; sentimentele legăturii comune (Ciahor 2013, p. 33).

Făcând referință la boierii moldoveni, trebuie să constatăm că specifică pentru ei este dragostea față de moșiile proprii, considerate, în viziunea lor, adevărate centre ale universului. Din aceste considerente, boierii investeau bani în conacele lor, grădinile din jur, pledând pentru modele europene.

În interiorul conacul familiei Râșcanu-Derojinschi

Sursa: ANRM, Fondul Gh. Bezviconi

Suruceanu sau Hâncu, era stâns legat de mediul țăranesc (Bezviconi 1943, 115). Conacul boierului, de obicei, se afla în mijlocul unei adevărate aglomerații de colibe, hambare, șuri, pătule, grajduri; câteodată, moara era tot acolo, fierăria potcovarului fiind și ea nelipsită. Drept argument care demonstrează această atmosferă sunt anunțurile nobililor, dar în special ale Administrației regionale, despre vinderea în proprietate veșnică sau darea în posesie pentru un termen a moșiilor nobililor cu datorii. De exemplu, în 1829, din cauza datoriilor enorme la stat, moșiile nobilului Varfo-

Încă la 1798, Talleyrand, în raportul său, susține: „La Iași, mai toți boierii sunt bogați... o parte din an și-o petrec la moșie, îngrijind pământul care, cu puțină bătaie de cap, le aduce venituri mari. De aceea au și de unde cheltui; duc o viață îmbelșugată; casele lor sunt mari și bine mobilate, și tot ce-i înconjoară este de bun-gust...” (Djuvara 1995, p. 114). Iar Langeron susține că „unii din boierii aceștia moldoveni sunt foarte bogați și au niște căsuțe la țară așa cum au polonezii, unde duc o viață destul de luxoasă, într-un amestec plăcut de modă europeană și asiatică, mai aproape totuși de aceasta din urmă” (Djuvara 1995, p. 100). Însă la 1812 aceste căsuțe luxoase practic lipsesc în spațiul dintre Prut și Nistru, boierii care au trecut în noul teritoriu au trebuit să-și construiască casele. Și nu oriunde, ci în centrul satelor de pe moșiile lor, mai ales că prin sânge și tradiții boierul basarabean, un Donici, Râșcanu, Hâjdeu sau Talpă, un

Descrierea locuințelor nobiliare în memoriile contemporanilor

„În conacele basarabene ale moșierilor bogați puteai întâlni un mare lux (...), uneori luminate cu electricitate (...), dulapurile de cărți sunt pline de romanele cele mai noi”, iar relatând despre locuința familiei Hertza, se susține că „au fost aduse din Italia mobilă cu inkrustații, instrumente muzicale, o masă de biliard, veselă scumpă (...)”. De la cnezul Urusov, ne-a rămas și o descriere a moșiei nobilului Bogdan, mareșalul județean al nobilimii: „Acolo am văzut gospodăria prosperă a lui Bogdan (...). Anvergura planurilor și întreprinderilor lui economice era foarte mare. Am vizitat moara-model pe care tocmai o construise, o fermă de porci excelentă cu câteva sute de porci, herghelia și grajdul cu cai de rasă...”.

lomeu sunt scoase la licitație. Din anunț identificăm descrierea casei și a curții nobiliare de la Cosăuți, județul Soroca. Curtea boierească este înconjurată de un gard împletit, în care este construită o casă cu patru camere. Pe lângă casă este o aripă cu cinci camere, unsă cu lut, alături de care era amplasat un hambar pentru depozitarea porumbului, o clădire de piatră, sub care se află beciul. În aceeași curte se află o casa nouă de piatră, nefinisată, cu 10 camere și o sală. La fel, pe moșie mai există moară, fabrica de spirt, cârciumă. Aceeași situație este și pe moșia Muncești a boierului

Varfolomeu. Casa boierească cuprinde trei camere și două săli, este construită din cărămidă arsă. Casa este tencuită și zugrăvită în diferite culori, atât în interior, cât și în exterior, pe toată lungimea ei, iar pe un fundament de piatră este făcută o galerie, al cărei acoperiș se ține pe 10 coloane din cărămidă tencuite, iar din partea celălaltă pe o galerie cu patru coloane. În anunț este indicat că geamurile sunt de sticlă, 20 de uși au fost confecționate la tâmplărie (dintre care două vopsite în afară și șase – în interior), în casă sunt patru sobe din cărămidă, zugrăvite după model străin, și un șemineu. Pereții și tavanul sunt tencuiți și pictați în diferite culori. În curte aproape de casă este o casă secundară cu două camere, care are trei uși simple, cinci geamuri de sticlă și în interior un cămin din cărămidă (ANRM, Fondul 88, inv. 1, d. 438, f. 2-4 verso).

Cu timpul, pe teritoriul Basarabiei apar, rând pe rând, curți boierești și conace, unul mai deosebit ca altul, care în reprezentările nobililor erau spații de securita-

Conacul lui C.F. Cazimir din Cernoleuca, județul Soroca

Fotografia este realizată la începutul sec. al XX-lea.

Sursa: ANRM, Fondul Gh. Bezviconi

te. Astfel, în stil „Empire turque” este casa Olgăi Catargi de la Cobâlnea. Casa nu era înaltă, dar impunătoare, cu un balcon susținut de coloane groase. O aripă nouă avea un etaj deasupra. Mobila era în stil „Empire”, iar de la paharnicul Petrache s-au păstrat un portret-acuarelă și costumul său național. O icoană veche reprezenta, după obiceiul timpului, pe boieri: „Apostolul Petru foarte înalt, stând lângă o Sfântă Ecaterina mititică”.

Un alt conac în stil „Empire” a aparținut boierului Carastati, conac care ulterior a fost transformat într-un castel gotic, ce avea pe acoperiș o harpă a lui Eol, care răsună de parte la orice adiere de vânt (Bezviconi 1943, p. 112, 118). Constatin Stamati Ciurea, după căsătoria cu Maria Ficher von Albach, se așază în 1860 cu traiul la conacul din Caracușeni, județul Hotin, unde și-a construit o frumoasă casă în stil „Louis XV”, înconjurată de un parc, cu grădinari francezi, cu serele pline cu flori și plante rare (**a se vedea lista conacelor nobiliare existente astăzi în Republica Moldova în Anexa nr. 1**).

Faptul că în viziunile nobililor casele lor reprezintă un spațiu sigur este argumentat și de comportamentul nobilului Nicolae Ștefan Casso. Acesta, la conacul său de la Chișcăreni, avea un salon mobilat în stilul rococo, iar fiecare scaun, fotoliu și canapea erau tapitate cu mătase de trei culori discrete: roșu, galben și albastru, care reprezentau, de fapt, culorile naționale românești. Tot aici Casso deținea o expoziție a celor mai frumoase costume naționale românești: țărănești, boierești și domnești, iar boierul încuraja vechea industrie moldovenească a țeserii de covoare (Pelivan 1992, p. 263).N.

Casso avea în permanență în fața ochilor săi simbolul statului român – tricolorul, ținea la stilul vechi moldovenesc al bisericilor și la costumele naționale, încuraja muzica națională românească etc. Pe parcursul întregii vieți el a optat pentru deșteptarea conștiinței naționale, ceea ce reprezintă un nou argument al păstrării identității naționale în rândul nobilimii basarabene.

De fapt, analiza reprezentărilor spațiului în mediul nobilimii basarabene ne permite să identificăm multiple ipostaze. Pe de o parte, identificăm un nobil care manifestă credință față de administrația țaristă prin felul cum amenajează și stăpânește spațiul său, un nobil care tinde spre modernizare și acceptă în casa sa ultimele „mode” promovate de funcționarii ruși sau împrumutate din Occident.

Conacul familiei Crupenschi

Sursa: ANRM, Fondul Gh. Bezviconi

Această situație este frecvent întâlnită la oraș. Pe de altă parte, identificăm ipostaze (de multe ori în persoana aceluiași nobil) caracteristice nobilimii din mediul rural sau felul în care nobilii se manifestă pe moșiile proprii prin viziunile lor tradiționaliste, mai puțin supuse schimbării. D.C. Moruzi prezintă această dublă ipostază prin exemplul nobilului din Basarabia Andronache Donici. Acest boier la Chișinău „ținea caifet rusească” și îi cinstea pe musafiri „după datinile rusești, cu obișnuitul pahar de ceai... îmbrăcat după ultima modă... rar să-l întâlnești pe uliță fără ordinul Sfintei Ana la gât”. Aici, în capitala regiunii, nu găseai un „vernopoddannâi” decât boierul Andronache: „vorbea rusește, mânca bucate rusești și bea la ceai rusească toată iarna și veșnic era vârat pe la guvernator și pe la toți rușii...”. La țară însă era altfel de om, „îl găseai veșnic în cerdac... îmbrăcat după vremea de afară. Acolo te cinstea cu dulceți și cafele, iar masa lui era curată moldovenească! Căci așa avusese înțelegere cu cucoana D-sale: la oraș să fie ruși ca toți rușii, iar la țară neaoși moldoveni. La țară venea cuconul Andronache să se odihnească și să se întremeze în huzurul și obiceiurile în care fusese născut; așa că gospodăria și casele de la moșie erau mai mult de răzeș chibab decât de boier mare și de neam, cum era” (Moruzi 1912, p. 150-151).

Și parcurile au istorie...

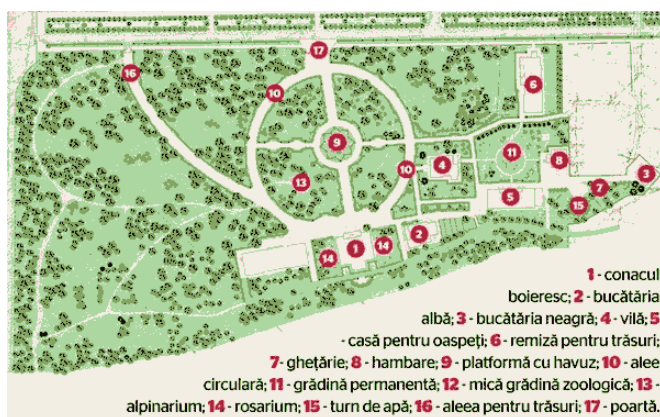
Alături de locuințe și gospodărie, un loc aparte în reprezentările nobililor ocupau grădinile. Pentru că acestea, în afara nevoii de distracție și de petrecere a timpului, erau pentru nobil o mândrie, un fel de a se reprezenta în societate. Grădinile amenajate ale nobililor ofereau un surplus de strălucire prin diversitatea florilor și plantelor exotice, aspectul fructelor minunate, statuilor, porților, fântânilor arteziene, peșterilor artificiale și labirinturilor. Grădina și grădinăritul reflectau măsura culturii îngrijitorilor, grădina bine aranjată reflectând existența unui proprietar interesant și cu gust. Un asemenea proprietar, în mentalitatea epocii, era considerat un bun administrator nu numai al propriei grădini, dar și al funcției și țării sale. Astfel, din acest punct de vedere, nobilii din Basarabia și-au creat adevărate grădini și parcuri.

Din mărturiile dr. I. Zucker, care pe la 1831 vizitează Chișinăul:

„Nu era niciun loc de plimbare pentru public, când veni vestea că va sosi împăratul Alexandru. Pentru că el întreba de obicei despre astfel de grădini, se hotărî crearea în pripă a unei grădini publice. Toate silințele fură întreprinse pentru a lucra iute. Se aduseră mii de copaci de pădure și, anotimpul fiind prielnic, cei mai mulți se prinseseră.”

Primul parc planificat în Basarabia după anexare este cel din Chișinău. De fapt, încercarea de a crea o atmosferă cât mai plăcută pentru împăratul Alexandru I, ca acesta să se simtă bine, a dus la realizarea acestor schimbări în construcția caselor, precum și în topografia orașului, mai corect – la acomodarea la gustul Majestății Sale. În cinstea vizitei împăratului Alexandru I la Chișinău a fost plantată Grădina Publică.

Însă primul și cel mai vechi parc boieresc de arhitectură peisagistică din Basarabia este considerat, pe bună dreptate, parcul din satul Miclești, fondat în 1805 de boierul Andronache Donici. Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, mai mulți boieri au transformat grădinile lor în adevărate parcuri [Tarhon 2013, p. 19].

Structura parcului Țaul (astăzi raionul Dondușeni)

Astfel, Constantin Cazimir fondează un parc frumos în satul Grinăuți, Vasile Stroescu – parcul din satul Stolniceni, tot Vasile Stroescu a finanțat complexul Livadă-Parc dendrologic la Brânzeni; A. Vinogradski – parcul din satul Iarova, Ioan Bogdan – parcul de la Cuhureștii de Sus, Ștefan Leonard – de la Cubolta etc.

Studierea acestor parcuri create de boieri ne permite să constatăm că arborii, arbuștii și plantele decorative proveneau din diferite țări și continente. Spre exemplu, pentru Parcul din Cuhureștii de Sus au fost aduse plante din Europa, Caucaz, America de Nord, China, Africa de Nord, Japonia etc. **(a se vedea lista parcurilor nobiliare existente astăzi în Republica Moldova în Anexa nr. 2).**

Sugestii didactice de studiere a istoriei conacelor și parcurilor nobiliare în învățământul preuniversitar

Utilizează corect limbajul!

În spațiul dintre Prut și Nistru, principalele unități teritorial-administrative au fost:

1812–1828 – ținuturile;

1828–1918 – județele.

După anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, în regiune au fost construite de către reprezentanții nobilimii, practic în fiecare ținut/județ, conace, multe dintre ele având și parcuri în preajmă.

Studierea istoriei acestora este una captivantă, pentru că fiecare din ele are o istorie spectaculoasă, cu multe detalii interesante, care ne per-

mit să descoperim modelele cotidiene ale nobilimii din Basarabia în secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea.

Algoritm de cercetare a istoriei conacelor boierești

- Identificarea existenței conacului sau parcului în localitate sau raion.
- Determinarea proprietarului conacului și cercetarea istoriei familiei acestuia în baza studiilor publicate și/sau documentelor de arhivă.

- Cercetarea istoriei conacului (perioada sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, situația acestuia în perioada interbelică, postbelică și astăzi).
- Caracterizarea conacului atât din interior, cât și din exterior în baza mărturiilor contemporanilor, a studiilor și monografiilor de istoria localităților etc.
- Descrierea modelelor cotidiene ale locuitorilor conacului.
- Analiza rolului proprietarului conacului în istoria Basarabiei.
- Propunerea unor măsuri de salvagardare a acestui monument istoric și argumentarea necesității cunoașterii istoriei locale de către tânăra generație.

În continuare propunem un exemplu de studiere a istoriei conacului familiei Leonard din satul Cubolta, astăzi raionul Sângerei.

Familia Leonard: proveniență, istorie, reprezentanți

Familia Leonard este o familie aristocratică din Moldova de peste Prut. Conform dispoziției emise de către Scarlat Alexandru Callimachi, voievodul Țării Moldovei, constatăm că neamul Leonard se trage din cele mai distinse și nobile familii grecești din Epir. Originea familiei Leonard a fost studiată de unii specialiști în domeniu, astfel, Gheorghe Bezviconi, cercetând arborele genealogic al Leonarzilor, susține că acesta a fost un neam ramificat în Basarabia și mai apoi în toată Rusia, având origine levantină. Pantelimon Halippa afirmă că neamul Leonarzilor are originea din Veneția, unde purta numele Leonardi. În secolul al XVII-lea o ramură a Leonarzilor s-a așezat la Constantinopol, în cartierul Fanar, iar în Moldova a venit în anii '40 ai secolului al XVIII-lea, cu un domn fanariot numit de Poartă. Familia Leonard, venind de la Constantinopol, s-a așezat la Iași, iar apoi, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, s-au răspândit și în Basarabia. Un argument al venirii familiei Leonard din cartierul Fanar este și confirmarea eliberată de Divanul Principatului Moldova la 15 ianuarie 1814, unde se stipulează că șătrarul Leonard a sosit în Moldova împreună cu domnul Gheorghe Ghica (ANRM, Fondul 88, inv. 2, d. 608, f. 3).

Descrierea Leonarzilor de către contemporani

„În 1915, m-am căsătorit cu Ecaterina Leonard și astfel am intrat într-o familie cu principii foarte rigide. Nevastă-mea s-a născut în Basarabia și era strâns legată de ea. Toți strămoșii ei au lucrat pământul și au trăit la țară. Cam pe la anul 1840, străbunicul ei a prins la intrare în casa de la moșia Cubolta un snop mare, bine potrivit de grâu, ca o aducere-aminte pentru urmașii săi – cu ce trebuiau să se ocupe și ca niciodată să nu-i părăsească nobila muncă de gospodar agricol...”

Grigore Komarov, căsătorit cu Ecaterina Leonard,
fica lui Pavel Șt. Leonard

În urma anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, reprezentanții familiei Leonard deținând în Basarabia proprietăți funciare, s-au stabilit aici, încadrându-se activ în viața politică, social-economică și culturală a regiunii.

Însă pentru a fi recunoscuți ca nobili ai regiunii, trebuiau mai întâi să-și confirme atât noblețea, cât și dreptul asupra proprietății funciare, în baza diferitor documente dove-

ditoare ale acestui fapt. În urma analizei documentelor prezentate de reprezentanții Leonarzilor putem să identificăm că la începutul secolului al XIX-lea în Basarabia erau două ramificații ale familiei Leonard, cea descendentă de la Chiriac Dimitrie Leonard și cea reprezentată de Panainte/Pavel Dimitrie Leonard și copiii acestuia (**a se vedea Anexa nr. 3**).

Din istoria conacului Cubolta

Conacul se presupune că a fost construit în anii '30 ai sec. al XIX-lea; devine cunoscut pe timpul gestionării lui de către Pavel Șt. Leonard, în anii '70-'80 ai aceluiași secol. Ulterior, în 1918, în cadrul conacului, a fost dat în folosință un spital de o rară frumusețe, cu uși înalte, ferestre largi, locuințe pentru lucrătorii medicali. În 1940, în primele

Conacul Cubolta, sec. al XIX-lea

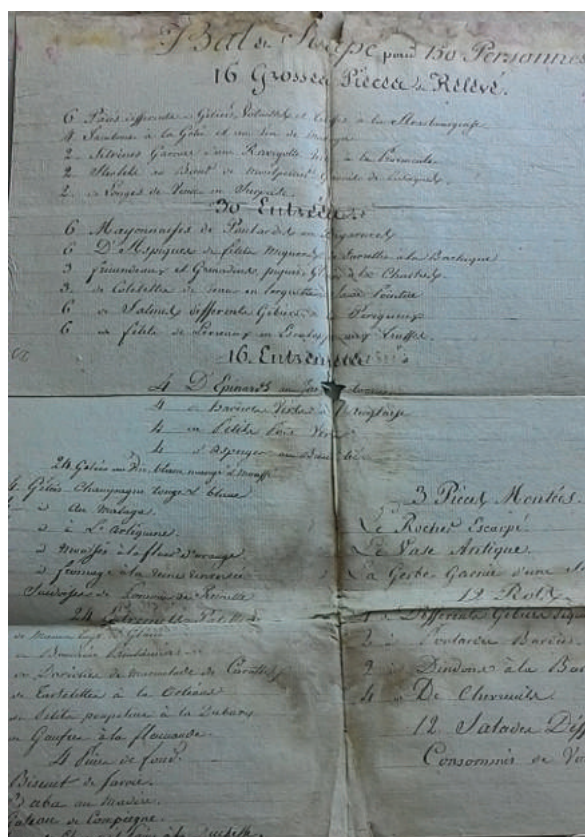
Sursa: http://moldova-suverana.md/article/75-de-ani-de-la-fondarea-raionului-singerei_12691

cinci-șase zile după ocuparea Basarabiei de URSS, NKVD-ul din Bălți a cărat mobila voluminoasă, iar localnicii ceea ce a mai rămas. Frumusețea de conac a cedat în fața hoților. Mai târziu în conac s-a deschis un sanatoriu de tuberculoză, iar din 1944 – un spital militar pentru tratamentul aviatorilor sovietici răniți pe front. În 1948, în baza unei dispoziții a Ministerului Sănătății, în conac s-a deschis un sanatoriu pentru copii bolnavi. După 1991 conacul a fost distrus.

Descrierea conacului

La Cubolta, nu departe de orașul Bălți, conacul familiei Leonard se înalță pe un deal, în mijlocul unei grădini, având în față patru coloane mari. Conacul are un exterior impunător. Locuința este deosebită prin interiorul său: lumina lustrelor și a candelabrelor se revarsă pe parchetul unor săli întinse, cu numeroase piane și mobilă stilizată, care ne transportă gândul la epoca statuetele de porțelan de Sèvres și de Saxa ce ornamentează frumos semcoloanele din colțurile încăperilor, cu parchet negru-cafeniu închis, cu sobe de teracotă austriacă. Conacul avea încăperi mari și luminoase, mobilate cu gust, împodobite cu coloane în stil antic. Fiecare sobă avea culoarea sa, factura sa și un decor asociat cu galeriile, coloanele și frescele de pe tavan.

Sala de banchet era despărțită prin draperii cu canafuri de sala următoare, care se numea „pour petit repos”, cu măsuțe mici, în dreptul a opt ferestre, încărcate cu fructe, lichioruri, șampanie, cafea și băuturi exotice. În sala cu două cămine, în sala cu flori și în sala „pour repos” erau trei piane de diferite culori.

În sala pentru recepții, pe peretele din față, în locul cel mai bine iluminat atârna portretul Majestății Sale, împăratul tuturor rușilor, în plină statură. Sala mare, înaltă, cu coloanele fusiforme, destul de groase în diametru, enormul candelabru, portretul împăratului, încadrat în ramă lată aurită, precum și cătătura severă a vulturului din stemă te făceau să simți grandoa-rea imperiului.

Știați că:

Faptul că la balurile nobililor basarabeni erau cele mai gustoase și mai delicioase bucate și băuturi alcoolice este dovedit de meniurile descoperite la ANRM.

Unele familii aveau angajați bucătari francezi.

În imagine este un meniu special, pregătit în cinstea vizitei lui Alexandru I la Chișinău (1818).

Descrierea Leonarzilor de către contemporani

„În 1915, m-am căsătorit cu Ecaterina Leonard și astfel am intrat într-o familie cu principii foarte rigide. Nevastă-mea s-a născut în Basarabia și era strâns legată de ea. Toți strămoșii ei au lucrat pământul și au trăit la țară. Cam pe la anul 1840, străbunicul ei a prins la intrare în casa de la moșia Cubolta un snop mare, bine potrivit de grâu, ca o aducere-aminte pentru urmașii săi – cu ce trebuiau să se ocupe și ca niciodată să nu-i părăsească nobila muncă de gospodar agricol...”

Grigore Komarov, căsătorit cu Ecaterina Leonard,
fica lui Pavel Șt. Leonard

Descrierea parcului de la Cubolta

Conacul era înconjurat de un parc, extins pe 8 ha de pădure, în majoritate creșteau stejari, tei, aluni, cireși și foarte multe flori. De jur împrejurul conacului, de-a lungul aleilor împletite și intersectate, unde și unde erau amplasate 27 de busturi din marmură albă, pe postamente de granit. Postamentele erau aduse din Polonia, iar busturile au fost sculptate și transportate din Atena, majoritatea înfățișând filosofi și poeți ai Greciei antice. Pe teritoriul parcului, pe lângă frumoasele alei, existau și trei havuzuri: *havuzul mare*, care avea sculptată din marmură albă în centru pe Dafna, și alte

Știați că:

Faptul că la balurile nobililor Parcul de la Cubolta la început includea vreo 80 de specii de arbori și arbuști decorativi, în mare parte de origine străină, mulți dintre care au dispărut. Astăzi au mai rămas vreo 25-28 de specii de plante arborescente. Dintre speciile conifere: molidul obișnuit, molidul înțepător, molidul de Caucaz, pinul negru, prunul moale, iar dintre cele magnoliofite: ulm glabra, mestecăn alb, paltin-de-munte, paltin-de-câmp, plop alb, castan porcesc, jugastru, măslin sălbatic, paltin argintiu.

Biserica „Sf. Elisabeta”

Sursa: <http://m.moldovenii.md/md/news/view/section/787/id/21978>

Născut, la 1837, într-o dimineață a culturii basarabene, Pavel Ștefan Leonard și-a făcut studiile la Odessa, a locuit mai mulți ani la Petersburg, dar gândurile mereu i-au fost la mica sa Patrie. Revenind în Basarabia, a înființat școli și a asistat personal la examenele școlare, veghind ca nivelul predării în școli să fie satisfăcător. A contribuit și la înlesnirea construcției liniei ferate Ocnița-Slobodca, prin care fapt a deschis toate posibilitățile pentru ca locuitorii din nordul provinciei să aibă legătură directă cu Odessa.

două mai mici, care reprezentau un copil cioplit în marmură ce ținea între genunchi un pește mare și, respectiv, o mamă stând în picioare, cu un prunc în brațe.

La 500 de metri de conac era o fântână rotundă, clădită din piatră și tencuită cu oglindă, în diametru de 2 m și cu o adâncime de 40 m, cu o scară de metal înfipțată în pereții fântânii, care coboară până la apă. Deasupra fântânii este montat un turn de metal de 100 t de apă. Zi și noapte doi cai pompau apa în rezervor, iar de acolo apa, printr-o rețea specială, păstrată până azi, alimenta conacul lui Leonard și primul spital din sat, construit tot de reprezentanții familiei Leonard.

Prezintă interes și biserica „Sfânta Elisabeta” din satul Cubolta, care l-a avut ca ctitor pe Ștefan Leonard, tatăl scriitorului și cugetătorului Pavel Leonard. Aceasta a fost construită după modelul Catedralei „Sf. Andrei” de la Kiev.

Conacul de la Cubolta și personalitățile care au marcat istoria Basarabiei. Desigur că o locuință trăiește și reprezintă persoanele care stau în ea. De fapt, considerăm că ele se influențează și se completează reciproc. Familia de nobili Leonard a avut un rol important în istoria politică, social-economică și culturală a Basarabiei, iar unul dintre cei mai reprezentativi este Pavel Ștefan Leonard.

Pavel Ștefan Leonard

Sursa: <https://www.timpul.md/articol/%28in-culisele-istoriei%29-labirinturile-trecutului-basarabean-74350.html>

Totuși, rolul major al acestuia a fost jucat de seria de lucrări istorice, filosofice, sociale publicate: *Reflexions sur un Grand Regne et sur le catholicisme*, *Călătoria prin Europa a vestitului principiu al naționalităților*, *Despre ameliorarea vieții țăranilor în Basarabia*, *Câteva cuvinte cu privire la Zemstva în general și cea a Basarabiei îndesebi*, *Schițe din viața Europei*, *Vizite în gubernii*.

Concluzii

Fără îndoială, regimul de dominație țaristă și-a lăsat amprenta asupra populației din Basarabia. Aceasta a fost ruptă de la un spațiu cu propriul sistem politic, economic, social și cultural, cu propriile valori și încadrat în alte spații, unde se promova politica de rusificare și de omogenizare a tuturor popoarelor cuprinse în Imperiul Rus. Pe fundalul culturii tradiționale, acest proces a determinat și infiltrarea de noi comportamente, noi manifestări ale identității, diverse modele cotidiene și mondene.

Studierea istoriei conacelor nobiliare din Basarabia în cadrul învățământului preuniversitar este un aspect important, deoarece contribuie la cunoașterea istoriei locale și dezvoltarea valorilor naționale, a respectului față de strămoșii noștri, precum și responsabilizează tânăra generație, care trebuie să aibă tendința de a păstra aceste monumente ale trecutului, a salvagda patrimoniul cultural material și imaterial al poporului nostru.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (ANRM), Fondul 88, inv. 1, d. 39.
2. ANRM, Fondul 88, inv. 1, d. 438.
3. ANRM, Fondul 88, inv.2, d. 6083.
4. Bezviconi, Gheorghe, Curți boierești. În: Gh. Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București, 1943.
5. Bezviconi, Gheorghe, Pe moșia lui Carastati. În: Gh. Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București, 1943.
6. Bezviconi, Gheorghe, *Semimileniul Chișinăului*, Chișinău, 1996.
7. Bezviconi, Gheorghe, Varfolomeu. În: *Din trecutul nostru*, Chișinău, 1934, nr. 7-8.
8. Bezviconi, Gheorghe, Cobâlnea Olgăi Catargi. În: Gh. Bezviconi, *Profiluri de ieri și de azi. Articole*. București, 1943.
9. Djuvara, Neagu, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, București, 1995.
10. Iorga, Nicolae, *Basarabia noastră. Scrisă la 100 ani de la răpirea ei de către ruși*, Vălenii de Munte, 1912.
11. Lemny, Ștefan, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990.
12. Moruzi, Dumitru C., *Basarabia și viitorul ei. 1812–1905*, București, 1905.

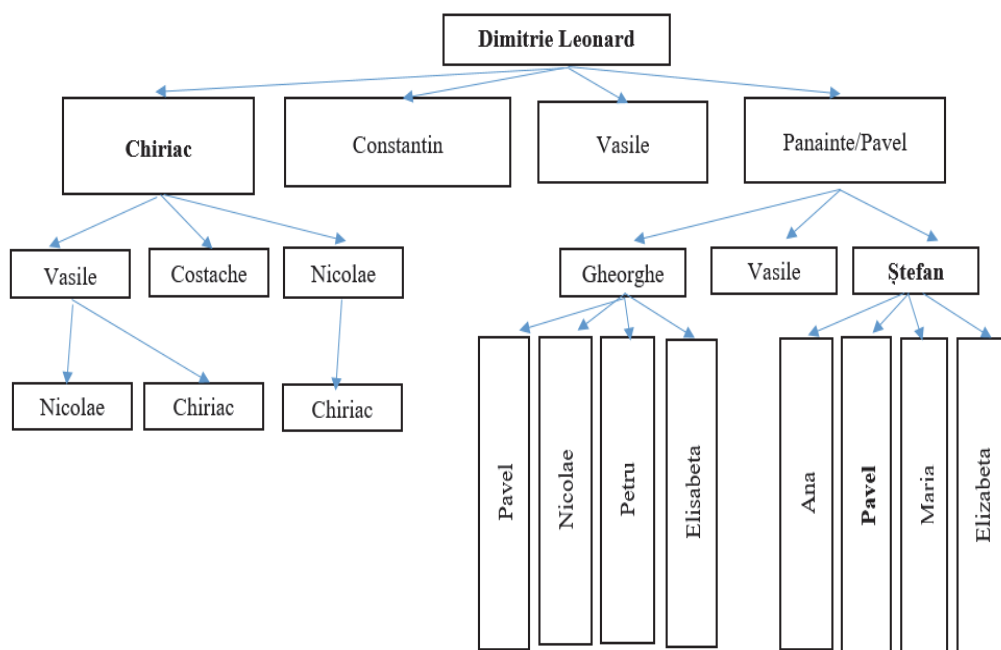
13. Moruzi, Dumitru C., *Pribegi în țară răpită*, Iași, 1912.
14. Nicoară, Simona, *Mentalități colective. Imaginarul social. Istoria în durată lungă*. Cluj-Napoca, 2009.
15. Pelivan, Ioan, Nicolae Ștefan Casso. În: *Fapte trecute și basarabeni uitați*, Chișinău, 1992.
16. Tarhon, Petru, *Parcurile vechi boierești din Republica Moldova. Istoria fondării, starea actuală, structura compozițională, diversitatea dendroflorei și particularitățile ecologo-biologice ale plantelor*. Chișinău, 2013.
17. Крупенский, Ал., *Краткий очерк о бессарабском дворянстве 1812-1912. К столетнему юбилею Бессарабии*, СПб, 1912.
18. Лотман, Ю.М., *Беседы о русской культуре. Быт и традиции русского дворянства (XVIII – начала XIX века)*, Санкт-Петербург, 1998.
19. Чахор, Рафал, *Менталитет провинциального дворянства в период общественно-политических изменений второй половины XIX века (на примере литературных произведений)*. Вроцлав, 2013.

Harta: PARCURILE NOBILIARE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Arborele genealogic al familiei de nobili Leonard

Algoritmul de analiză a mărturiilor contemporanilor epocii studiate

1. Plasarea în timp și spațiu a documentului.
2. Scurte informații despre contextul istoric în care au fost scrise mărturiile/memoriile.
3. Date despre autor (nume, prenume, este autohton sau străin (în ultimul caz, menționăm scopul vizitării regiunii/statului despre care studiem), funcția deținută, scopul scrierii acestei mărturii).
4. Analiza documentului; comentarea evenimentelor evocate în text; analiza/compararea informației obținute din document cu cele din alte surse.
5. Exprimarea opiniei proprii despre informațiile documentului sau evenimentul despre care se vorbește în document și impactul acestuia asupra cunoașterii istorice.

Nota bene!

Informațiile oferite de contemporanii unui perioade istorice trebuie analizate critic, deoarece acestea reprezintă o părere personală sau pot să promoveze o idee greșită, impusă de administrație. În cazul analizei mărturiilor străinilor trebuie să ținem cont că aceștia abordează faptele de pe poziția Noi și Ceilalți, considerându-se superiori.

Fișa de analiză a unei personalități istorice

Personalitatea: _____

Statul: _____

Date importante din viața acesteia (studii,
funcții deținute): _____

Realizări în plan intern (în plan politic, economic, cultural, militar)	Realizări în plan extern
1. _____ _____ _____ _____ _____	1. _____ _____ _____ _____ _____
2. _____ _____ _____ _____ _____	2. _____ _____ _____ _____ _____
3. _____ _____ _____ _____ _____	3. _____ _____ _____ _____ _____
4. _____ _____ _____ _____ _____	4. _____ _____ _____ _____ _____

Știați că: _____

MONUMENTE DISPĂRUTE DIN CHIȘINĂUL EPOCII ȚARISTE. UN TUR VIRTUAL PRIN PRISMA FOTOGRAFIILOR DE EPOCĂ

Lucia SAVA,
doctor în istorie, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

DOMENII DE INTERES: istoria modernă națională și universală, istoria mentalităților, istoria vieții cotidiene, culturologie, antropologie culturală. Autoare a peste 50 de studii și articole științifice.

*„Nu pot să cânt, să pictez și nu știu să scriu ce simt,
așa că nu îmi rămâne decât fotografia, pentru a-mi exprima sentimentele.”*
Henri-Cartier Bresson

Istoria urbană ca subiect de cercetare istorică

Fiind prin excelență apogeul civilizației și produsul modernității, orașele constituie un sistem complex, format din componente distincte, legate prin relații de intercondiționare, care definesc structura organizatorică și compoziția mediului urban.

Orașele ne fascinează întotdeauna prin grandoare, prin extindere, prin diversitate. Aceste trăsături reliefează fizionomia orașului, foarte complexă și foarte captivantă, în cadrul căreia poți urmări și analiza diferite momente ale vieții, trăiri, emoții, evenimente; de unde orașul ne apare ca „o stare de spirit”, după cum scria Robert E. Park, „un corpus de obiceiuri și de tradiții, de atitudini și de sentimente...” (Park 1967, p. 3), care, împreună asamblate, integrează imaginea comunității urbane. Din aceste considerente, procesul de construcție și de reconstrucție a orașelor constituie obiectul preocupărilor unei pleiade întregi de cercetători din diferite domenii: istorici, arhitecți, sociologi, antropologi, filosofi ș.a. Cercetarea istoriei urbane se impune cu atât mai mult, cu cât „orice oraș este o piață...” (Braudel 1994, p. 266), iar „atunci când apare orașul, se deschid porțile istoriei”. În societatea contemporană, orașul ca patrimoniu devine nu numai un spațiu al amintirii, al moștenirii, ci și unul al valorilor prezente și viitoare.

Pentru istoric, aceste subiecte sunt deosebit de captivante, deoarece cadrul fizic al orașelor permite conservarea patrimoniului material și a unei sume de valori care n-ar fi posibilă altfel: identitatea locurilor în care trăim, stabilitatea care dă sens și relevanță diferitor experiențe ale fiecărei generații, permanența unui „centru” care să nu se schimbe la fel de repede ca periferia, unde putem depozita și pune laolaltă o parte din amintiri, prea grele pentru a fi purtate de fiecare individ în parte. În același timp, cadrul fizic al orașelor are o influență deosebită asupra modului de viață, în timp ce posibilitățile de deplasare și de organizare a timpului liber se dezvoltă și obțin o diversitate aparte.

În acest context, evoluția formelor fizice ale orașelor, apărute din combinațiile cele mai variate ale factorilor geografici și istorici, compun o paletă de cazuri mult mai diferențiată decât evoluțiile economice, sociale, culturale, care sunt mai ușor de redus la câteva categorii conceptuale. De aici, dificultatea istoricului de a reuni într-o singură imagine numeroasele date care sunt, cu siguranță, prea complexe pentru a putea forma un instrument unic.

Din aceste considerente, rolul orașului, ca sistem peisagistic opus restului teritoriului, devine, în mod necesar, problematic: cadrul noii proiectări urbane este întregul mediu geografic, iar în acest cadru orașul își regăsește o nouă definiție. Sunt enunțate funcțiile orașului: locuirea, munca, cultivarea corpului și a sufletului, circulația. Locuința, unde se petrece cea mai mare parte a timpului, devine elementul esențial al orașului, dar ea este inseparabilă de serviciu, care constituie prelungirea ei (Benevolo 2003, p. 196). Între acestea, strada are o semnificație aparte. Fiind intermediară între diferitele sectoare ale cotidianului, cum ar fi locuința, locul de muncă sau cel de divertisment, strada reprezintă viața cotidiană însăși. Ca spațiu public, strada nu este doar un parcurs cotidian, un simplu loc de trecere; ea poate fi percepută, în egală măsură, ca loc al loisir-ului, al întâlnirii, care face posibilă stabilirea de relații interpersonale, care favorizează schimbul de informații, de idei și de experiențe. Un astfel de spațiu permite intrarea individului în câmpul cultural al comunității din care face parte, făcând posibilă conturarea sentimentului de apartenență a acestuia la grup, de aceea spațiul dobândește o încărcătură simbolică pentru cei ce-l utilizează. Ca în orice spațiu public, în stradă individul este supus unui amplu proces de socializare, prin care el devine purtătorul nu numai al memoriei sale individuale, ci și al unei memorii sociale, de grup, care cunoaște diferite forme, cum ar fi cea a memoriei familiale, socioprofesionale, locale, religioase, culturale, politice. Prin urmare, construirea unei identități de grup presupune organizarea de către societate a unei memorii colective specifice în jurul unor prezențe ale trecutului („présences du passé”) sau locuri ale memoriei („lieux de mémoire”), cum le definește Pierre Nora. Această formă de memorie colectivă este realizată printr-un îndelungat proces de selecție, fiind impusă cu scopul integrării indivizilor în comunitate.

Structura organizatorică a mediului urban este determinată și de faptul că în cadrul acestuia, spațiul public și cel privat se articulează și se definesc reciproc, în condițiile în care sfera publică dobândește, ca rezultat al modernității, valențe de critică sau, dimpotrivă, de legitimitate politică.

Delimitarea între spațiul privat și cel public este destul de dificilă, deoarece de cele mai multe ori aceste sfere se suprapun, în funcție de grupurile sau de fenomenele sociale la care se referă. De altfel, sfera publică s-a format prin procesul critic pe care persoanele private, folosindu-și în mod public rațiunea, îl întemeiază împotriva dominației absolutiste, sfera publică devenind astfel o sferă a socialului (Habermas 1998, p. 155-156).

Notă: Concepția aristotelică a orașului vizează crearea unui mediu integrat și perfectibil, pentru deplina satisfacere a exigențelor umane.

Confruntarea cu tradiția, echilibrul dintre sfera publică și cea privată și continuarea rolului *aristotelic* al orașului, ca mijloc de atingere a perfecțiunii existenței

umane, într-o lume industrializată, sunt termenii dezbaterilor culturale din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului al XX-lea.

Urbanismul, ca mod de viață, se preocupă mai puțin de diferențierea internă dintre orașe și mai mult de forma de existență socială. Influențele pe care le exercită orașele asupra vieții sociale a omului sunt mai mari decât ni le prezintă rata populației urbane, în condițiile în care orașul constituie nu doar locul de domiciliu și de muncă al omului modern, ci este centrul de iradiere și control al vieții economice, politice și culturale, care a atras și cele mai îndepărtate comunități ale lumii, împletind diverse domenii, populații și activități într-un univers propriu.

În orașe, oamenii locuiesc foarte aproape unii de alții, fără a se cunoaște personal în majoritatea lor, fapt care le deosebește de localitățile rurale, mult mai conservatoare, tradiționale. Majoritatea contactelor dintre orașeni sunt fugitive și parțiale, fiind destinate altor scopuri decât acelora de a fi relații satisfăcătoare în sine. Interacțiunea cu vânzătorii din magazine, casierii de la bancă, călătorii sau controlorii din tren constituie întâlniri pasagere, care nu au loc întâmplător, ci în vederea anumitor scopuri. Întrucât cei care locuiesc la oraș tind să fie deosebit de mobili, între ei legăturile sunt relativ slabe. Oamenii sunt implicați în multe activități și situații diferite în fiecare zi, ritmul de viață este mai rapid decât în zonele rurale. Densitatea vieții sociale din orașe determină formarea cartierelor cu trăsături distincte, dintre care doar unele pot păstra caracteristicile comunităților mici. Cu cât aceste zone sunt mai absorbite în structura largă a vieții de la oraș, cu atât mai puțin vor supraviețui caracteristicile lor.

Louis Wirth. Urbanismul ca mod de viață, Chicago, 1938.

Noua organizare a orașului, *urbanismul*, perceput și *ca mod de viață* (Wirth 1938, p. 342), permite transformarea planificării într-o combinație rațională de interese publice și private, compatibile între ele, în cadrul regulilor pieței și ale competiției economice. Astfel, se ține cont de ansamblul funcțiunilor urbane, de cadrul fizic în care viața omului își poate dobândi întreaga valoare.

În noile condiții, habitatul urban apare ca „o expresie istorică”, conform afirmației lui M. Sorre, care se dezvoltă în interiorul unei regiuni date, cu vaste implicații într-o rețea urbană bine determinată (Sorre 1952, p. 5-6).

În cadrul spațiului social, interacțiunea dintre indivizi se manifestă prin intermediul rolurilor multiple pe care indivizii le dețin în societatea din care fac parte. Aceste interacțiuni complexe sunt consolidate de o serie de norme sau obligații specifice rolului, constituind regulile care guvernează conduitele individuale și colective din mediul urban. Grupurile sociale tind în mod spontan să genereze norme a căror funcție este crearea unui cadru colectiv de acțiune, bază a consensului. Rolurile și normele adoptate de către indivizi sunt determinate de contextul și spațiul interacțiunii umane.

Avându-și originea în spațiul privat și plecând de la acesta, spațiul public urban poate fi caracterizat prin prisma celor trei dimensiuni ale sale: *fizică, socială și temporală*.

Dimensiunea fizică a orașelor este determinată de confortul și estetica date de arhitectură și urbanism: monumente, străzi și cartiere, clădiri publice, piețe publice, scuaruri, locuri de loisir și infrastructură.

Dimensiunea socială a orașelor este aceea în care prinde contur spiritul civic, care include fapte instituționalizate sau spontane de natură culturală, economică sau administrativă, politică sau religioasă; dar și cea care însumează întâmplările realităților cotidiene, ce dau culoare și alcătuiesc viața străzii și a orașului.

Peste cele două se suprapune *dimensiunea temporală*, cea pe care se construiește evoluția spațiului public urban, care include istoria orașului, tradițiile și locurile de memorie, prezentul și perspectivele dezvoltării sale.

Fiecare oraș are locurile sale simbolice, spațiile sale sacre care articulează relația dintre timp și istorie. Raportată la spațiu, istoria urbană poate fi scrisă de fiecare dată altfel, „povestită” prin prisma spațiului simbolic în care se înscrie.

Din perspectiva sociologului francez Henri Lefebvre, spațiul nu este nimic altceva decât inscripția timpului în lume, spațiile sunt realizările, ritmurile orașului, ritmurile populației urbane. Orașul va fi regândit și reconstruit pe ruinele actuale numai când se va înțelege că el este o desfășurare a timpului și că acest timp este al locuitorilor săi, și pentru ei trebuie să-l organizăm, în sfârșit, într-un mod uman (LEFEBVRE 1996, p. 16).

În societatea contemporană, orașul ca patrimoniu devine nu numai un spațiu al amintirii, al moștenirii, ci și unul al valorilor prezente și viitoare. În același imaginar colectiv se înscrie tendința comunității de a-și comemora eroii, personalitățile cele mai relevante, de a le impregna permanența în timp și spațiu. Acest proces amplu și complex se realizează pe diferite căi: prin construcția de monumente, prin instalarea plăcilor comemorative sau prin denumirea/redenumirea caselor, străzilor în care aceștia au locuit, contribuind astfel la crearea unui spațiu simbolic peste spațiul urban.

A devenit o tradiție faptul ca într-o comunitate (inclusiv urbană) urmașii, în semn de recunoștință și de respect pentru personalitățile trecute în neam, care au avut o contribuție deosebită la dezvoltarea și prosperarea urbei sau a societății în ansamblu, să comemoreze locurile cele mai reprezentative în care acestea au locuit și au activat. Comemorarea acestor personalități se realizează, de regulă, cu diverse ocazii, cum ar fi zile de naștere personale, hramul localității sau alte sărbători oficiale.

Argumentele în favoarea acțiunilor de a comemora o personalitate sau un eveniment important din istoria orașului rezultă din nevoia de conservare a imaginilor acestuia, despre care sociologul Maurice Halbwachs vorbește ca despre o continuă reconstruire a trecutului în funcție de nevoile contemporane ale colectivității; rememorarea poate avea, în acest sens, un efect de însănătoșire socială, de armonizare în interiorul grupului și de împăcare cu celelalte categorii sociale.

Surse și metode de investigație. Fotografia ca mărturie vizuală

Nimic mai dificil în abordarea subiectelor despre istoria urbană decât stabilirea unor metode sau modele de cercetare. Dificultatea studiului rezultă din faptul că informațiile, la prima vedere numeroase, sunt împrăștiate în toate părțile, astfel încât pri-

oritatea acordată unora s-ar putea face în detrimentul altora. Aceștia li se adaugă varietatea și complexitatea aspectelor problemei. Dat fiind faptul că istoria se referă la om în grup mai curând decât ca individ, că este istorie a societăților, a națiunilor, a civilizațiilor, chiar a omenirii, deci a ceea ce este colectiv, istoricul nu va povesti, de exemplu, masă cu masă, toate prânziurile și toate cîinele tuturor oamenilor, ci va face referință la aceste mese, care împreună alcătuiesc obiceiurile culinare ale unei civilizații sau va povesti istoria bucătăriei din societate de-a lungul secolelor.

Dificultatea e cu atât mai mare cu cât sfera privată și cea publică se articulează și se definesc reciproc, de aici, teama de a aluneca spre o istorie a individualismului. Pe de altă parte, istoria se scrie cu propria personalitate, adică pe baza unui bagaj de cunoștințe (uneori poate confuze) pe care autorul le-a asimilat pe parcursul vieții. Această experiență este transmisibilă și cumulativă, însă ea nu este o metodă propriu-zisă de cercetare, deoarece fiecare își face experiența după puterea și voința lui. Acest fapt determină caracterul individual al scrierilor istorice, care, împreună cu lacunele documentării și varietății experiențelor, limitează obiectivitatea istorică. Definind misiunea istoricului, care constă în ordonarea și selectarea documentelor, a cercetărilor desfășurate la nivelul documentului brut, istoricul Marc Bloch precizează că „aceste produse ale unei trude inegale trebuie să le clasifici, să le ordonezi, să le compari între ele” și apoi să construiești din acest material capelele sextine ale istoriei” (Braudel 1984, p. 16).

Referindu-se la analiza istorică, care este indispensabilă în orice cercetare istorică, M. Bloch menționează: „Sunt două feluri de a fi imparțial; al savantului și al judecătorului. Ele au o rădăcină comună: supunerea onestă în fața adevărului. Învățatul înregistrează, mai mult, provoacă experiența care va răsturna poate teoriile sale cele mai îndrăgite. Oricare ar fi dorința secretă a sufletului său, judecătorul cel bun îi chestionează pe martori fără altă grijă decât de a cunoaște faptele, așa cum au fost. Aceasta este în ambele cazuri o obligație de conștiință, care nu se discută” (ibidem).

Studierea subiectelor despre viața urbană, viața cotidiană, mentalități sau despre diferite grupuri sociale, culturale se poate face din perspective diferite. Ca și în abordarea generală a istoriei ca știință socială, în studiile de acest gen sunt la fel de importante **comparația și utilizarea modelelor, metoda cantitativă** și folosirea „**microscopului**” social.

Comparația reprezintă una dintre metodele preferate ale istoricilor, ca și ale sociologilor, antropologilor, psihologilor. Încă Emile Durkheim distingea două tipuri de comparații, pledând pentru ambele. În primul rând, compararea societăților fundamental similare ca structură, iar în al doilea rând, compararea societăților fundamental diferite. Pe de altă parte, unii istorici au avut tendința de a respinge comparația, pe principiul că sunt interesați numai de elementul particular, unic, irepetabil. Semnificativ în acest sens este răspunsul dat în 1914 de sociologul Max Weber istoricului Georg von Below în cadrul unei dezbateri asupra istoriei urbane: „Suntem absolut de acord că istoria trebuie să determine ceea ce este specific, să spunem, orașului medieval, dar acest lucru nu este posibil decât dacă descoperim mai întâi ce le lipsește celorlalte orașe (antic, chinez, islamic)”.

În cadrul abordărilor istorice, **particularizarea** și **generalizarea** sunt complementare și depind de comparație, fie explicită, fie implicită. Istoricul american Jack Hexter

împărțea intelectualii în „cei care văd lucrurile în ansamblu” și „cei care despică firul în patru”, pledând în favoarea celor din urmă. O problemă importantă o constituie decizia legată de ce se poate compara și cu ce. Comparații din secolul al XIX-lea, cum ar fi James Frazer, și-au concentrat atenția asupra similitudinilor din trăsături sau obiceiuri culturale specifice, ignorând contextul social al acestor obiceiuri, care era destul de diferit, motiv pentru care au fost criticați. În schimb, funcționaliștii, de exemplu, Robert Bellah, susțineau că adevăratele obiecte de studiu sunt „echivalentele funcționale” din diferite societăți. Problema comparației devine evidentă în cazul masivului *Studiu asupra istoriei* elaborat de Arnold Toynbee. Măsura de comparație a fost *civilizația*, autorul distingând aproximativ douăzeci de civilizații în istoria lumii. Pentru a face posibile comparațiile între aceste civilizații, autorul a trebuit să reducă fiecare civilizație la un număr mic de trăsături, creând astfel niște bariere artificiale între acestea.

Microistoria este un gen de istorie care se concentrează pe unități mici de cercetare, cum ar fi: un eveniment, o comunitate, o așezare, un individ ș.a.

Scopul microistoriilor este de a alege un exemplu individual care urmează să fie studiat în profunzime. Acesta poate fi determinat de faptul că reprezintă în miniatură o situație despre care istoricul știe deja că este de importanță majoră pentru umanitate.

Microistoria, ca dimensiune nouă de cercetare istorică, a devenit populară în Italia în anii '70 ai secolului al XX-lea.

Metodele cantitative utilizate în cercetările istorice se bazează pe analizele de statistici legate de recensăminte, de prețuri, de date, care pot fi utile în studierea anumitor forme de comportament uman și chiar de atitudine umană din mediul urban. Semnificativă este, în acest sens, „istoria serială” (*histoire sérielle*), „cuantoistoria” sau „cliometria”, care îmbracă mai multe forme, de la o cercetare totală la cercetarea pe eșantioane. Ea este utilizată în studierea întregului grup, dar este potrivită și pentru cercetarea elitelor relativ restrânse sau pentru societăți în care informațiile nu sunt unitare. Fără metodele cantitative, anumite tipuri de cercetare istorică ar fi imposibile,

îndeosebi cele care vizează evoluția prețurilor sau mișcarea populației.

Începând cu anii '70 ai secolului al XX-lea, la fel ca antropologii sociali, sociologii au acordat mai multă atenție **analizei microsociale**, iar istoricii – **microistoriei**.

În afara domeniului politic, există puține fenomene importante ale vieții sociale care ar fi atât de strâns legate de viața urbană pentru a autoriza microanalize pertinente și clare asupra aspectelor noi care sunt deja cunoscute într-o altă manieră. Microistoria socială demonstrează că ierarhiile, distanțele sociale, conjunctura conflictelor sunt întotdeauna schimbătoare și în concurență la momentul dat al timpului. De asemenea, microistoria socială evidențiază, în experiența colectării datelor, că anume cuvintele folosite pentru a desemna grupurile, pentru a clasa indivizii, pentru a stabili ierarhiile nu au o valoare descriptivă în sine, ci doar în relație cu momentul sau locul utilizării.

În realizarea cercetărilor, istoricii apelează de multe ori la **modele istorice**. Modelul poate fi considerat drept „un construct intelectual care simplifică realitatea cu scopul

de a o înțelege”. Astfel, modelul este echivalent cu **tipul**, termen utilizat îndeosebi de Max Weber. În abordarea istorică sunt utilizate două modele contrastive ale societății – *cel consensual*, asociat cu Emile Durkheim, care subliniază importanța legăturii sociale, a coeziunii sociale; și *cel conflictual*, asociat cu Karl Marx, care evidențiază ambiguitatea contradicțiilor și a conflictelor sociale. Ambele modele coexistă, deoarece este imposibil ca o societate să existe fără conflicte sau fără o solidaritate.

De asemenea, în elucidarea subiectelor de istorie urbană, cercetătorul va utiliza metodele de investigație științifică clasice: metoda analizei istorice, metoda istorico-cronologică, metoda analizei critice, retrospectiva, inducția și deducția. Studiarea evenimentelor istorice, a proceselor social-economice, a schimbărilor din viața privată sau socială urbană se va realiza pe baza principiului problematic și cronologic. În tratarea unor aspecte mai înguste sau a unor subiecte de microistorie urbană (cum ar fi: educația, relațiile de familie, sărbătorile ș.a.) principiul de descriere utilizat va fi de la individual la general, astfel încât atunci când analizăm, de exemplu, elementele de vestimentație sau regimul alimentar, să putem determina specificul pentru fiecare individ sau etnie în parte, dar să și putem stabili elementele comune pentru toți locuitorii orașului, indiferent de sex, vârstă, ocupație sau etnie.

În cercetarea istorică a evoluției orașelor, sursele vizuale, ca și cele narative, au un rol foarte important. Mai mult decât atât, fotografiile sunt amintiri, sunt niște pagini din viață, la care recurg cu iscusință povestitorii istoriei.

Ce este fotografia?

- Un alt tip de istorie, care permite un alt tip de discurs, construit în jurul poveștii oamenilor necunoscuți sau a unor grupuri care rămân neobservate în istorie.
- Este o alternativă la sursele scrise, o metodă utilă în cercetarea trecutului, în care memoria devine obiect al cercetării.
- Este arta de a conserva memoria – un instrument subiectiv, deoarece ea înregistrează experiențele trecute modelate de prezent și de psihicul individual.

De ce este importantă fotografia în cercetarea istorică?

- Dintre toate sursele, imaginile au cea mai mare sinceritate istorică, sunt poate mai sincere decât vorbele sau decât orice scriere.
- Înregistrează amintirile de viață și sentimentele acelor tipuri de oameni ascunși de istorie și ne oferă o imagine mai vie a trecutului nostru.
- Îi ajută pe cei ascunși de istorie să se facă auziți, iar pe cei interesați de trecutul lor să înregistreze experiențe personale decisive la un moment dat pentru familiile și comunitățile lor.
- Este istoria unei vieți, trăită prin experiențe unice.
- Este nouă și fascinantă, deoarece este interactivă.
- Este o completare a artei povestitului.
- Asigură legătura între **memoria individuală** și **memoria colectivă**.

Fiecare dintre noi păstrează fotografii, imagini, care reflectă drumul nostru de viață.

Life stories

Recits de famille

Family history

Istoria individuală → istorie a comunității

Memoria individuală → memorie colectivă

Unde sunt stocate fotografiile?

- **Arhive** (locale, zonale, regionale și naționale).
- **Presa periodică.**
- **Documente cu valoare istorică** (acte de danie, de expropriere, decizii judecătorești ș.a.).
- **Acte de stare civilă** (de la registrele primăriilor și ale parohiilor la certificate de naștere, botez, căsătorie, divorț, deces).

Fotografiile permit a reda o istorie interactivă, bazată pe imagini, documente, discuții și împărtășirea opiniilor; oferă posibilitatea de a reconstrui tabloul general al orașului, care devine mult mai captivantă pentru cititor. În cercetarea istorică, fotografiile, ca surse istorice, trebuie însoțite de surse de investigație alternative (mărturii, memorii,

jurnale ș.a.), care ne permit asamblarea tabloului integral al momentului istoric.

Avantajele utilizării fotografiilor la lecțiile de istorie:

- stimulează creativitatea și imaginația elevilor;
- dezvoltă spiritul de observație și de analiză critică;
- favorizează transpunerea elevilor în atmosfera de epocă;
- suscită interesul și atenția deosebită a elevilor la evocarea temei noi.

!!! Atenție la fotografiile trucate!

În procesul de predare interactivă a istoriei, profesorul utilizează diverse surse istorice, atât izvoare scrise, cât și vizuale. Fotografiile sunt documente vizuale, care prezintă diferite fragmente și scene din viața socială, economică, culturală, cotidiană a unor grupuri de oameni, a întregii societăți într-o anumită perioadă istorică, prin urmare, au un rol important în asimilarea informațiilor și faptelor istorice, deoarece dezvoltă imaginația elevilor și îi ajută să înțeleagă contextul istoric.

Sugestii privind analiza unei fotografii

- Identificați tema generală redată în fotografie (război, manifestație, scenă din viața cotidiană, scenă din familie, alte evenimente).
- Încadrați evenimentul în timp și spațiu, datați fotografia (se poate face prin anumite indicații directe, cum ar fi: titlul, inscripțiile, vegetația sau prin indicații indirecte: obiecte, costume, arhitectură, planuri ș.a.).
- Descrieți personajul/personajele (personalități cunoscute sau persoane anonime, apartenența la un grup social, etnic, cultural, vestimentație, obiecte, atribute, atitudine ș.a.).

- Analizați dispunerea personajului/personajelor în cadrul general (prim-plan, plan secund, elementele de decor, acțiune ș.a.).
- Interpretați imaginea (autorul, tipul imaginii (spontană, exagerată, manipulativă), locul publicării (publicație oficială, de propagandă, de opoziție), contextul realizării fotografiei (cu ocazia unui eveniment istoric, momente din viața de familie, altele...).
- Exprimați-vă opiniile personale referitoare la semnificația imaginii.

Cum se construiește istoria urbană?

- Studiarea subiectelor de istorie urbană se poate realiza din perspective diferite. Ca și în abordarea generală a istoriei ca știință socială, în studiile de acest gen sunt la fel de importante comparația și utilizarea modelelor, metoda statistică-cantitativă și folosirea „microscopului social”, comparația, particularizarea și generalizarea.
- Orașul, ca oricare localitate, trebuie privit și analizat din perspectivă metodologică pluridisciplinară.
- „Orașele sunt, în realitate, imense câmpuri ale viilor și morților, unde multe elemente devin semne, simboluri, semnale, avertismente...” (Aldo Rossi, arhitect italian).
- Orașul apare ca o entitate organizată în straturi suprapuse și în memorii suprapuse, care interacționează pentru a crea o imagine unitară.
- Rezultă o matrice de noi spații, redefinite și actualizate de transformările social-politice, care se suprapun și contribuie la formarea unei imagini identitare unitare a orașului.
- Orașul este un spațiu de expunere a memoriei colective, construită pe bazele unei istorii comune.
- Orașul, ca spațiu urban, poartă „**urme ale trecutului**”:

„locuri ale memoriei”

(*lieu de mémoire*)

Pierre Nora

Memoria se află cu viața în continuă evoluție; ea este locul trăit într-un prezent etern.

„travaliu al memoriei”

(*travail de mémoire*)

Paul Ricoeur

Memoria este la singular, în calitatea ei de capacitate și de efectuare, amintirile sunt la plural...

„cadre ale memoriei”

(*cadres de la mémoire*)

Maurice Halbwachs

Memoria nu poate exista în afara unui cadru social și ea aparține amintirilor, până și celor mai personale.

Autoritățile politice trasează anumite „urme ale trecutului” sau „locuri ale memoriei”, care contribuie la construirea/consolidarea unei identități de grup, integrând individul în comunitatea din care face parte. Un obiect devine loc al memoriei atunci când scapă de uitare, iar colectivitatea îl reinvestește cu afecțiunea și emoțiile sale.

Locuri ale memoriei colective pot deveni, în egală măsură, monumentele, personajele istorice cele mai importante, evenimentele, instituțiile, devizele, muzeele ș.a., care prin semnificația lor în viața comunității contribuie la consolidarea identității comune și a memoriei colective a acesteia.

Localizarea memoriei în spațiu, apreciată de Michel de Certeau drept triumful locului asupra timpului, oferă spațiului urban semnificații fundamentale.

Prin urmare, monumentul istoric constituie un loc al voinței colective de memorie colectivă, unde experiențele vieții cotidiene se intersectează cu simbolurile spațiului memorial. În cazul monumentelor istorice dispărute, analiza și interpretarea lor se poate realiza în baza fotografiilor de epocă.

Chișinăul epocii țariste (1812– 1918)

După anexarea la Imperiul Rus, consemnată prin Tratatul de pace de la București (28 mai 1812), teritoriul Basarabiei este marcat de schimbări importante cu caracter social-politic, economic și cultural.

Încă în timpul războiului ruso-turc din anii 1806–1812, Chișinăul a servit drept reședință a administrației militare țariste, menținută și în primii ani de după anexare. În oraș și-a avut reședința amiralul P.V. Ciceagov, comandantul militar al noii provincii; aici s-au stabilit, de asemenea, primii guvernatori ai Basarabiei: Scarlat Sturdza, I. Harting, A.N. Bahmetiev și I.N. Inzov, generali în armata rusă.

Trecut din proprietate mănăstirească în cea de stat, Chișinăul este desemnat, după anexare, capitală a Basarabiei, fiind preferat de către mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, însărcinat cu organizarea administrativă a regiunii dintre Prut și Nistru. În aceste condiții, în aprilie 1813, mănăstirea Galata din Iași, care stăpânea partea de nord a târgului Chișinău, îi dăruiește personal mitropolitului o bucată de pământ, care măsoara 130 x 130 stânjeni, „măsurându-se cu stânjenul câte opt palme domnești, după obiceiul pământului, pe care să facă Înalt Preasfinția Sa sfânta mitropolie și alte zidiri...”, cu alte cuvinte, pentru a-și construi reședința, după cum menționează cercetătoarea Tamara Nesterova (Nesterova 2011, p. 50)².

În evoluția sa, Chișinăul a cunoscut mai multe perioade, fiecare dintre acestea având propriile semnificații simbolice, care, sub influența discursului politic, definesc caracterul identitar al orașului, conferindu-i peisajului urban valențe unice.

Creație a epocii țariste, din punctul de vedere al formei și al exteriorului, orașul îndreptățește pe deplin aprecierile privind modalitățile de alegere a capitalelor pe considerente de convenabilitate atât în ceea ce privește condițiile de aprovizionare cu mărfuri, în legătură cu administrația provinciei și în menținerea securității, dar și în alegerea capitalei pe considerente de strategie.

Trebuie menționat faptul că înainte de 1812, Chișinăul era un oraș tipic românesc, un orașel de periferie, cu un număr redus al populației, un

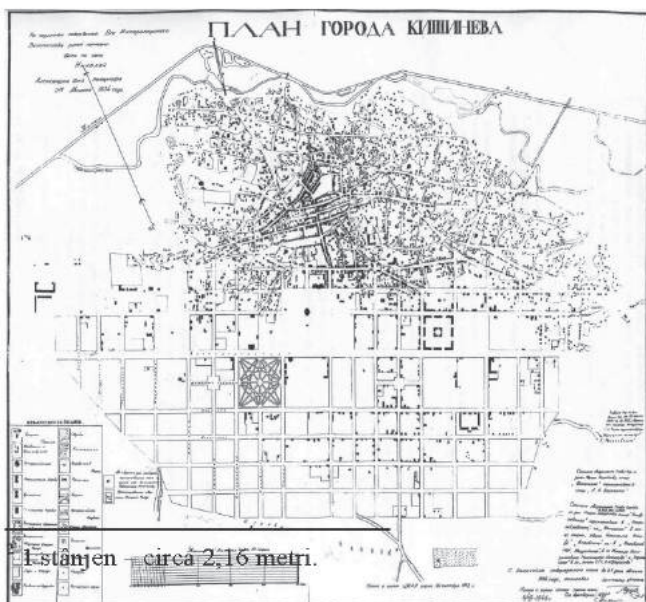
Extras din opinia lui Petre Kunițki, primul rector al Seminarului Teologic din Chișinău: „*Orașul Chișinău este cel mai potrivit pentru reședința ocârmuirii regionale sau guberniale și pe motivul că el se găsește în mijlocul regiunii și de aceea că el pe de o parte are destul lemn și piatră pentru clădiri, iar pe de altă parte – stepă largă și apă de izvor, precum și aer curat, din care cauză acest oraș este mai populat decât celelalte orașe de aici. În el, ca și în orașul Bălți sau Fălești, se fac iarmaroace mari, unde angroșiștii cumpără cirezi mari de boi și de cai și o mulțime de piei și de lână, și le exportează cu mare folos în ținuturile austriace și nemțești...*”

Ștefan Ciobanu, *Chișinăul*, Chișinău, 1996, p. 21.

² 1 stânjen – circa 2,16 metri.

„târgușor de puțină însemnătate” din ținutul Lăpușnei, având o populație compusă, potrivit afirmației lui D. Cantemir, „din creștini, armeni și jidovi” și fiind cărmuit de un șoltuz și mai mulți pârgari, cum se obișnuia în toate orașele Moldovei.

Această imagine a orașului ca fiind „un sat mare, murdar și prost, cu patru sau cinci case de piatră” (după cum s-a exprimat generalul Pavel Kisseleff față de țarul Alexandru I în 1816, Ciobanu 1996, p. 23), se păstrează până în anii '30 ai secolului al XIX-lea; din 1834, când a fost aprobat noul plan de reconstrucție de guvernatorul Feodorov, care includea și proiectul noilor străzi în capitală, începe o nouă etapă de dezvoltare a orașului. Conform acestui plan, ca și majoritatea marilor orașe ale Imperiului Rus, Chișinăul ocupa un teritoriu întins, iar clădirile erau despărțite între ele prin străzi, grupate în cartiere.

Planul urbanistic al Chișinăului, 1834

Referindu-se la modul în care se decideau anumite lucrări de reconstrucție a capitalei, călătorul german I.G. Kohl, care vizitează Chișinăul la 1838, prezintă următoarea situație: „Dacă cuiva din autoritățile superioare i se pare că într-un loc sau altul se găsesc clădiri proaste sau urâte, și dacă el vrea ca pe aici să meargă o stradă dreaptă, sau dacă el observă că clădirea a ieșit din limitele planului vechi, el ordonă unui polițienist să ia o găleată cu vopsea și să scrie pe acele case: «spre dărâmare!». După aceasta, acel om ia o scară și nespunând niciun cuvânt locuitorilor, care privesc și nu știu ce va face el, așază scara la această casă și scrie: «să se dărâme până la 1 octomvrie», «să se dărâme balconul» sau «să se dărâme până la fereastra a doua». În așa fel fiecare casă capătă câte o inscripție neagră pe alb, la care se uită cu tristețe oamenii săraci, dar pe care trebuie s-o execute cu exactitate”.

Ștefan Ciobanu, *Chișinăul*, Chișinău, 1996, p. 32.

Perspectiva orașului rămâne aproape neschimbată până în anii '70 ai secolului al XIX-lea. În 1873 Basarabia este transformată în gubernie a imperiului țarist, iar Chișinăul devine „oraș gubernial”. Schimbările cu caracter politic și-au lăsat amprente și asupra aspectului general al capitalei: începe pavaarea străzilor (evident, în zona centrală a orașului), cu puțin timp înainte este introdus firul telegrafic (1860), încep lucrările pentru construcția căii ferate Chișinău-Odessa (1870) ș.a.

Odată cu confirmarea lui Alexandru Bernardazzi în calitate de arhitect principal al orașului, Chișinăul se transformă într-un adevărat centru urban. Apar primele edificii de proporții, cu aspect modern: blocuri de locuit, instituții publice. Se pavează străzile și piețele principale, se amenajează parcurile și scuarurile, pe arterele centrale se instalează felinare cu gaz lampant. Sub conducerea sa a fost rezolvată parțial problema alimentării orașului cu apă. Din inițiativa sa a fost construit *Turnul de Apă* de la intersecția străzilor A. Mateevici – G. Bănulescu-Bodoni (1892). Arhitectul s-a ocupat și de reconstrucția unor clădiri. El a proiectat grilajul parcului Grădina Publică după schițele sale la Odessa, după care acesta a fost adus și donat chișinăuienilor. Concomitent, în parc au fost amenajate grote pitorești, arteziene, instalate bănci etc.

Acțiunile sale de modernizare a orașului au fost completate de către alt arhitect, A. Șciusev, debuturile carierei sale profesionale fiind, de asemenea, legate de orașul Chișinău. În primele decenii ale secolului al XX-lea, după proiectele sale sunt înălțate o serie de opere arhitecturale remarcabile, atât la Chișinău, cât și la Moscova, precum și în alte orașe ale Rusiei. El este autorul planului de reconstrucție postbelică a orașului; conform acestuia, fiecărui monument arhitectural i-a fost repartizată o zonă de ocrotire. Pe când proiecta Piața Centrală a capitalei Basarabiei, Șciusev a propus înălțarea unui edificiu în stil clasic care să se armonizeze cu Porțile Sfinte (v. imaginea alăturată).

Așadar, în ceea ce privește exteriorul, Chișinăul poartă amprentele stilului rusesc, poate chiar mai pronunțat decât celelalte orașe ale Basarabiei, „...clădirile publice, cu stemele imperiale, inscripțiile în limba rusă de pe firmele comerciale și industriale, graiul rus vorbit pe străzi, toate dădeau impresia că orașul era complet rusificat” (Popovici 1931, p. 101).

Această imagine tipic rusească a orașului Chișinău este prezentă și în alte mărturii din perioada interbelică: „Chișinăul în 1919 arăta ca oricare alt oraș provincial rus, elementul românesc fiind încă intrus, dar în totalitate acasă în satele din apropiere. Dar în 1925 Chișinăul era cu certitudine o capitală provincială românească, deși cu un anumit specific rusesc” (Clark 1927, p. 221).

Din punct de vedere demografic, dacă în primii ani de după anexare orașul Chișinău avea circa 10-12 mii de locuitori, numărul locuitorilor orașului a crescut rapid, astfel încât problema demografică devine una actuală pentru începutul secolului al XX-lea;

aceasta în condițiile în care Chișinăul era orașul cu cei mai mulți locuitori ai provinciei Basarabia și unul dintre cele mai populate orașe ale Imperiului Rus.

Ca și alte capitale, orașul Chișinău a jucat rolul de creuzet, atrăgând imigranți din diverse locuri, cu diverse limbi materne, diverse obiceiuri și moravuri și din diferite clase sociale. Acest fenomen era unul aparent „normal”, în condițiile politicii de rusificare și de deznaționalizare, urmărită de autoritățile țariste. Acestea au atras recruți eterogeni, în primul rând, din provinciile statului ce se aflau sub stăpânirea guvernului din capitală, dar și din regiuni de dincolo de frontierele statului.

Sub aspect social și etnic, orașul Chișinău devine, de asemenea, în scurt timp, destul de eterogen. Imediat după 1812 autoritățile țariste aveau să-i dea importante privilegii comerciale, fapt care nu a făcut decât să împeștițeze populația și să producă o adevărată explozie demografică. Încă în 1817, călătorul englez W. McMichael, care a trecut prin Chișinău, referindu-se la componența etnică a orașului, menționa:

„Printre mulțimea ciudată, deosebei pe ofițerul rus trecând iute în droșca-i ușoară, pe frumosul și voinicul țăran moldovean, contrastând cu soldatul împărătesc cu trăsăturile de calmuc, puțini turci, din pătura cea mai de jos, și mulți armeni, așa de numeroși aici, că ocupă o stradă întreagă. În mijlocul norodului ședeau zarafii evrei, cu măsuțe înaintea lor, pe care erau răspândiți zecchini de Veneția, galbeni olandezi, fonduchi, stamboli și alte feluri de aur turcesc, amestecat cu greoaia aramă a copeicilor rusești.”

Aceeași opinie o împărtășește și medicul german I.H. Zucker în anul 1831:

„Poate că niciun oraș din localitățile vestice ale Europei nu prezintă un așa de izbitor amestec de națiuni ca Chișinăul... Murdarul ovrei polonez și elegantul rus, țăranul moldovean și armeanul negustor, grecul, cazacul, un grup de țărani bulgari și o bandă de țigani nomazi, funcționarul polon și boierul, negustorul german și bărbosul chirigiu rus, toți merg unul lângă altul pe străzile Chișinăului, fiecare cu costumele lui originale, fiecare vorbind limba lui și păstrându-și obiceiurile.”

Mulți călători străini, care au vizitat Chișinăul în prima jumătate a secolului al XIX-lea, atestau creșterea explozivă a orașului: A. Storojenko, Nadejdin, I.G. Kohl, X. Hommaire de Hell, J. Vujić, I. Kraszewski. Ei constatau concomitent și împeștițarea populației. Însă Chișinăul, în pofida acestui amalgam al populației, păstrează un anumit paradox, bine evidențiat de polonezul Kraszewski (1843):

„Totuși, costumele amintesc încă că tu ești aici și nu în alt loc. Moldovenii, în căciuli de miel, în mantale lungi, grecii în fesuri, bulgarii etc., care se mișcă pe străzi, care stau lângă pragurile caselor cu lulele; mărturisesc că această regiune nu așa de mult este cucerită de așa-zisa civilizație. În rând cu aceste rămășițe ale Orientului, se întâlnesc eleganța în frac, comandat la Viena, în mănuși galbene de piele subțire; lângă armeanul bărbier, flașneta cântă ariile lui Donizetti și Bellini, valsurile lui Strauss; în rând cu vânzarea vinurilor basarabene, madame, care a venit direct din Paris, deschide magazin de mode.”

Tipuri etnice în Chișinăul țarist

MOLDOVEANUL

EVREUL

Așadar, în pofida încercărilor de a transforma orașul, autoritățile ruse nu au reușit să pătrundă până în rădăcinile capitalei. Dacă schimbările realizate în ceea ce privește aspectul exterior sunt vizibile în lucrările de reconstrucție și de modernizare, în interiorul orașului viața pare că se afla mai puțin sub influența rusă.

Din considerentele descrise mai sus, Chișinăul epocii țariste (1812–1918) abundă în încărcătură simbolică puternică, a cărei cercetare poate ilustra mai clar distincția între formele de simboluri create de contrastele a două elemente culturale: **cel autohton românesc** și **cel rus**, impus odată cu instaurarea regimului politic țarist.

Prin urmare, în calitate de capitală, potrivit metodei haussmanniene de planificare urbană de a contribui la refacerea echilibrului tradițional dintre controlul public și inițiativa privată, dintre unitate și pluralitate, orașul cu problemele sale se regăsește în centrul evenimentelor politice, sociale, economice, culturale ale provinciei, el este un simbol de legitimitate a puterii politice a regimului țarist.

Astfel, evenimentele și transformările marcante, menționate anterior, au fost cele care au generat o construcție treptată a identității spațiului urban al Chișinăului și, implicit, a simbolurilor asociate acestuia.

Competiția dintre cele două elemente a determinat contrastele peisagistice ale orașului nostru, unde există nu doar istorii paralele, ci și „geografii paralele”.

Ca oricare alt spațiu urban, Chișinăul se constituie într-un spațiu al simbolurilor și al amintirii, al moștenirii și al conservării unui bogat patrimoniu identitar, puțin cunoscut și valorificat în etapa actuală.

Ca structură, orașul este rezultatul stratificării continue a unor proiecte politice majore și a unor proiecte individuale minore, care se succedă în timp și se suprapun în spațiu.

Chișinăul urmează traseul caracteristic orașelor moderne – peisajul urban „se constituie într-o memorie stratificată a tuturor grupurilor sociale care au utilizat de-a lungul timpului spațiul”.

Peisajul urban al Chișinăului, privit ca spațiu trăit, a conservat un spațiu al reprezentărilor, al acumulărilor de coduri și semnificații în timp, care au menirea, potrivit filosofului francez Henry Lefebvre, să acompanieze și să articuleze viața locuitorilor săi.

Peisajul urban al Chișinăului a fost marcat de simbolurile puterii politice țariste, care, în intenția de a-și consolida poziția într-o regiune preponderent românească, au trasat amprente profunde asupra memoriei colective a orașului prin diferite modalități, cum ar fi: denumirile de străzi, construcția de monumente, comemorarea unor date și a unor personalități importante ș.a.

Autoritățile țariste (mai târziu cele sovietice) „au investit” mult în politicile de comemorare a eroilor și a promotorilor acestor regimuri, creând simboluri bine determinate ale puterii politice, care, transpuse în spațiul public al orașului, au reușit să marcheze peisajul său urban. Reconstrucția orașului era realizată de autoritățile ruse, nu de puține ori, în mod abuziv.

Spațiile cu caracter memorial create de regimul politic țarist au reprezentat un mijloc eficient de legitimizare și de consolidare simbolistică a puterii, a căror semnificație este prezentă în imaginarul comunității urbane.

Asemenea simboluri au luat naștere, în special, în urma unor succesiuni de evenimente politice, sociale, culturale care au avut loc în această regiune, adesea existând în același loc și clădiri, simboluri ale autorității politice sau culturale. Datorită acestor intervenții, de multe ori lente și anevoioase, la mijlocul secolului al XIX-lea începe să se contureze imaginea „noului oraș”, în spațiul public al căruia se simte prezența și autoritatea Rusiei imperiale.

Principiile planificării orașului erau aceleași:

- de a simboliza scopurile și aspirațiile de centralizare și de occidentalizare a autocrației;
- de a standardiza viața socială în oraș;
- de a controla comportamentul social al locuitorilor săi, simbolistica peisajului urban determinând astfel evoluția percepțiilor comunității asupra propriului mediu de viață;
- de a construi o „identitate împărtășită” a prezentului, prin comemorarea simbolurilor și eroilor, de a le impregna permanența în timp și spațiu.

Pentru atingerea acestor deziderate, monumentele, construcții realizate în centrul orașului, au avut o însemnătate deosebită, deoarece acestea constituie spațiul fizic al orașului, au menirea „să dăinuie în timp” și au asigurat legătura de continuitate între „locurile memoriei” și identitatea colectivă.

Monumente dispărute din Chișinăul epocii țariste

1) Monumentul țarului Alexandru I

Monumentele sunt „locuri ale memoriei”, prin intermediul cărora sunt comemorate evenimente sau personalități importante, care rezultă din necesitatea de conservare a acestora în memoria colectivă a comunității. Aceste construcții, monumente, plăci comemorative ș.a. sunt localizate cu preponderență în centrul orașului, pe străzile principale, și dețin o funcție simbolică, reprezentativă pentru întreaga colectivitate urbană. Multe dintre aceste monumente sau clădiri reprezentative nu au supraviețuit de-a lungul timpului și rămân doar imagini care pot fi vizualizate din fotografiile de epocă.

Simbolurile în sine constituie o emanație a mesianismului rus, pe care autoritățile imperiale încearcă să le extindă cu diferite ocazii pe întregul teritoriu al Imperiului. Paradigma celei de-a Treia Rome a fost factorul coagulant, mediana care a străbătut etapele imperialismului rus.

Ca moștenitor al modelului imperialismului bizantin, Imperiul Rus nu numai că și-a însușit simbolurile puterii bizantine, ci și-a atribuit și teocrația Bizanțului, iar țarul, simbolul suveranității în imperiul creștin-ortodox, nu este altceva decât un împărat creștin, un ales al lui Dumnezeu, un reflex terestru al puterii lui Hristos din cer. Țarul era supusul lui Hristos, iar autoritatea lui se proiecta asupra societății de sus în jos, în timp ce imperiul său reprezenta Împărăția lui Dumnezeu, în variantă pământească. În logica omenească, dar și argumentativă a puterii politice autoritare, imperiul creștin avea misiunea de a asigura perfecțiunea pământească. De altfel, perfecțiunea imperiului consta într-o „autocrație etatistă în care împăratul suprem era și șeful statului”, stăpânul teritoriilor cucerite.

Vizita țarului Alexandru I la Chișinău

În aprilie 1818, țarul Alexandru I vine la Chișinău cu scopul de a cunoaște noul teritoriu cucerit; acesta asistă la serviciul divin la Catedrală, vizitează Mitropolia, iar la 28 aprilie primește în vizită pe postelnicul Mavrocordat, trimisul domnitorului Moldovei, și participă la primul bal al nobilimii, organizat pentru câteva sute de invitați de T. Krupenski. Conform martorilor timpului, atmosfera de liniște orientală care domină la Chișinău îl obosește pe împărat, „cucoanele sosite s-au îmbrăcat în tot luxul Orientului și al Europei...”. În schimb, pentru că în oraș nu exista niciun spațiu public de agrement, cu această ocazie se decide crearea Grădinii Publice, pe locul ales chiar de țar.

Țarul Alexandru I (1801–1825)

Construcția monumentului țarului Alexandru I la Chișinău se înscrie în șirul activităților de comemorare a Centenarului anexării Basarabiei, pregătite cu minuțiozitate de către autoritățile ruse. Evenimentul a fost sărbătorit de ruși cu mult fast la 16 mai 1912. Orașul a fost amenajat cu multe arce de triumf. Cu această ocazie, arhiepiscopul Serafim Ciceagov, cunoscut pentru activitatea sa rusificatoare în clerul basarabean, a oficiat serviciul divin. El a rostit și o predică consacrată evenimentului zilei, preamărind răpirea Basarabiei și calificând-o ca o fericire pentru poporul ei și chiar ca un jubileu al credinței ortodoxe.

Ultimul monument al epocii țariste, care reprezintă un viabil instrument de consolidare a discursului politic în mediul urban al Chișinăului, îl înfățișa pe țarul Alexandru I drept eliberatorul basarabenilor de sub jugul turcesc, fiind încărcat de o doză mare de simbolism. Despre aceasta vorbește și amplasarea sa: cu fața spre strada Alexandrovskaia, nu departe de Casa Eparhială.

CASA EPARHIALĂ, numită și Casa Arhiepiscopală sau Casa eparhială a lui Serafim (în memoria arhiepiscopului Chișinăului și al Hotinului Serafim Ciceagov), a fost construită în stil neoclasic în anii 1910–1911 după proiectul arhitectului Gh. Cupcea. Era amplasată pe locul actualei clădiri a Guvernului. În 1941 clădirea a fost aruncată în aer de către autoritățile sovietice în retragere.

Casa Eparhială, fotografie de epocă

„Casa eparhială a avut pentru viața bisericească din eparhie mare însemnătate: cu drept cuvânt, ea a fost socotită ca «un centru care unește turma ortodoxă». «Un centru de cultură spirituală instructivă – a spus Serafim în cuvântarea sa la sfințirea casei noi, e necesar în Basarabia, pentru toate stările sociale și pentru toate vârstele, din cauza stării putrede a spiritelor din acest timp.» Casa eparhială are una din cele mai frumoase poziții din or. Chișinău, fiind situată în centrul orașului, alături de mitropolie. Clădirea are trei etaje și subsol. În etajul întâi se găsesc mai multe încăperi destinate pentru prăvălii particulare, în al doilea își au sediul unele instituții eparhiale, în etajul al treilea se găsește școala de cântăreți. Clădirea are și o sală foarte încăpătoare și luminoasă, unde se țin conferințe, se dau concerte etc. Astfel aranjată, casa eparhială are pentru eparhie o mare însemnătate și din punct de vedere economic, constituind un izvor de venituri considerabile.”

Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*. Chișinău, 2000, p. 253.

Construcția monumentului țarului Alexandru I a durat doi ani și s-a realizat sub coordonarea pictorului italian Ettore Ximenes. Monumentul era alcătuit din postament, peste care se suprapuneau șapte trepte din granit roz de 12 metri. Peste acestea a fost înălțată figura înaltă a țarului, lucrată în bronz. La picioarele împăratului, pe postament, erau reprezentate două femei: Rusia-mamă, care primește în brațele sale Moldova suferindă. De

Monumentul țarului Alexandru I

asemenea, deasupra basoreliefului era reprezentat un vultur, ce protejează cu aripile sale puternice cele două figuri feminine. Complexul arhitectural în întregime era de șase metri.

La 3 iunie 1914, la Chișinău a sosit însuși țarul Nicolae al II-lea al Rusiei pentru a dezveli monumentul fostului împărat care a pecetluit destinul tragic al Basarabiei. Conform presei periodice a vremii, atmosfera de sărbătoare a fost organizată printr-o mobilizare generală a autorităților locale pentru a arăta „dragostea” și „bucuria” basarabenilor că se află în componența Imperiului Rus. Familia imperială a fost primită cu mult fast. După ce a fost rostită rugăciunea „Te Deum” și cea de pomenire a țarului, a fost dezvelit monumentul cu 100 de bubuituri de tun, apoi sfințit de episcopul Serafim. După acest moment festiv, funcționarilor implicați în organizarea evenimentului le-au fost acordate medalii, iar aceștia, în semn de recunoștință, au depus coroane de flori. După aceasta, țarul Nicolae al II-lea a ținut un discurs scurt, prin care a mulțumit tuturor pentru credință și fidelitate.

Soarta monumentului Alexandru I

În ianuarie 1918, armata română a acoperit statuia țarului rus cu rogojini și l-a lăsat în pace. Dar după o lună de la acoperirea monumentului cineva a început să arunce rogojinile și, treptat, acest monument al fostului ocupant al Basarabiei începu să simbolizeze ceea ce, de fapt, propovăduise propaganda țaristă – *Țarul eliberator*. Se făcea o aluzie directă la aflarea nedorită de ruși a armatei române în Basarabia.

În contextul intensificării mișcării de eliberare națională în Basarabia, reacțiile populației orașului erau diverse față de acest monument-simbol. Conform mărturiilor din perioadă, „îmbrăcarea” și „dezbrăcarea” monumentului de rogojini devenise distracția aproape zilnică a Chișinăului.

Acest spectacol a durat până în ziua când la poalele monumentului a venit un grup de patrioți moldoveni, conduși de Pan Halippa, care a ținut un discurs fulminant și a demonstrat că în Rusia, patria lui Alexandru I, sunt demolate monumentele țariste, pe când în inima Chișinăului, în vâltoarea revoluției de eliberare, stă neatins monumentul unui ocupant.

– Să fie demolat!

„Mulțimea, în urale, porni spre monumentul din fața Soborului; un lanț lung-lung strânse în laț bronzul și un camion încercă o dată să-l dea jos! Nu reuși; a doua oară! nu reuși; a treia oară și țarul sări cât colo. Capul se rostogoli hăt, departe, iar trupul, decapitat, rămase întins pe jos.

Așa a fost demolat ultimul simbol al ocupației țariste. Țarul, care venise în mai 1818 la Chișinău năzuind să viziteze provincia ajunsă sub stăpânirea lui, a plecat, fie și simbolic, ca ultimul împărat din provincia ocupată.”

Teodor Păduraru, *Însemnări din timpul Unirii, Viața Basarabiei*, 1937, nr. 5-6.

SARCINI PENTRU ELEVI:

1. *Identificați tipul de sursă istorică.*
2. *Identificați evenimentul istoric reflectat în sursă.*
3. *Descrieți contextul istoric al inaugurării monumentului țarului Alexandru I.*
4. *Explicați sintagma „Țarul eliberator”.*
5. *Identificați și interpretați simbolurile puterii imperiale ruse.*
6. *Comentați fraza lui T. Păduraru: „Țarul, care venise în mai 1818 la Chișinău năzuind să viziteze provincia ajunsă sub stăpânirea lui, a plecat, fie și simbolic, ca ultimul împărat din provincia ocupată...”*

2) Monumentul țarului Alexandru al II-lea

Alexandru al II-lea, țarul Rusiei (1855–1881)

Personalitate controversată a timpului, țarul Alexandru al II-lea a inițiat o serie de reforme de modernizare a Imperiului Rus în anii '60 ai secolului al XIX-lea, dintre care eliberarea țăranilor din Țerbie i-a adus numele „Eliberatorul”. Înfăptuirea acestora s-a extins și asupra Basarabiei și a fost determinată de mai mulți factori, dar, mai ales, s-a realizat pe fondul valului de mișcări sociale care au implicat aproape toate categoriile sociale ale societății ruse.

ȘTIATI CĂ:

Reformele modernizatoare (socială, militară, în învățământ, financiară, urbană) inițiate de Alexandru al II-lea, dintr-o perspectivă liberală pentru un suveran autocrat, necesitau un grad sporit de mobilizare a societății, care putea fi asigurat atât în plan politic, cât și în cel simbolic. Acestea și-au găsit suportul în ideologia imperială, bazată pe ideea de unitate: „un țar, o credință, o limbă”, potrivit căreia Țarul („Cezar”) era intermediarul dintre Dumnezeu și supușii săi, sursa vieții, judecătorul suprem, model de virtute, cel care reprezintă *ordinea și tradiția*.

Vizita țarului Alexandru al II-lea la Chișinău

Țarul Alexandru al II-lea a ajuns la Chișinău la 11 aprilie 1877, în jurul orei 11 seara. Atmosfera solemnă a fost pregătită minuțios din timp. Deși era miezul nopții, în timpul traversării sale de la gară spre reședința guvernatorului Basarabiei, orașul a fost iluminat, iar toate bisericile au tras clopotele.

Casa Guvernatorului (cunoscută în mențiunile timpului drept Casa Varfolomeu) era un edificiu cu două etaje, situat chiar în centrul orașului, pe strada Alexandrovskia (actualmente, în zona Teatrului de Operă și Balet). Clădirea a fost construită între anii 1823 și 1825 pentru boierul local, postelnicul lordache Varfolomeu, care a vândut-o, aceasta devenind reședință pentru guvernatorii Basarabiei, iar mai târziu, pentru comandanții militari ai Basarabiei. Construcția a fost distrusă în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

**Casa guvernatorului Basarabiei
(a doua jumătate a secolului al XIX-lea)**

Alaiul imperial s-a deplasat pe artera principală a orașului, Bulevardul Moscovei. În dimineața zilei următoare, de 12 aprilie, împăratul a semnat Înaltul Manifest, prin care a declarat război Turciei și a mers la Catedrală, unde episcopul Chișinăului, Pavel Lebedev, i s-a adresat cu următoarele cuvinte: „Evlavioase Doamne! Doar Tu, cu poporul Tău credincios, iubești popoarele creștine călcate de talpa islamului, nu doar cu cuvântul, dar și cu fapta!”. La sfârșitul slujbei, Alexandru a sărutat Icoana Făcătoare de Minuni de la Gârbovăț și a mers la hipodromul din afara orașului, unde-l așteptau trupele. Acolo, episcopului Pavel i s-a înmănat pentru citire o scrisoare sigilată în care se afla Înaltul Manifest (Colesnic, 2011, p. 286).

Potrivit martorilor prezenți la eveniment, lectura manifestului a așternut o liniște absolută, iar emoțiile au atins cota maximă. După aceasta, împăratul a ordonat trupelor să cadă în genunchi, el însuși rugându-se cu lacrimi în ochi pentru victoria în război. De altfel, pentru majoritatea contemporanilor, citirea *Manifestului* a fost o surpriză, deoarece se aștepta că acesta va fi făcut public într-una dintre capitalele imperiului, dar nicidecum la Chișinău. După acest moment emoționant, împăratul a inspectat trupele regulate ruse și batalioanele de voluntari bulgari, rămânând impresionat de starea și de pregătirea lor.

În perioada de opt zile cât s-a aflat în oraș, țarul Alexandru al II-lea a vizitat mai multe localuri publice și instituții de învățământ din oraș, cum ar fi Gimnaziul Eparhial de Fete, Gimnaziul Regional de Băieți, Seminarul Teologic, fiind impresionat de calitatea corpului didactic și a elevilor. Mai mult decât atât, martorii timpului menționează și faptul că împăratul și-a sărbătorit ziua de naștere la Chișinău. Astfel, pe data de 17 aprilie, cu această ocazie, nobilimea basarabeană i-a oferit o frumoasă recepție în sala Adunării Nobiliare.

Pentru a marca simbolic importanța acestui eveniment în istoria Chișinăului, precum și pentru a consolida memoria colectivă a orașului în jurul ideii monarhice, strada principală a fost redenumită **Alexandrovskia**, iar autoritățile orașului au decis înălțarea unui monument al lui Alexandru al II-lea în centrul Chișinăului.

Comemorarea țarului Alexandru al II-lea își are justificarea în vizita acestuia la Chișinău cu ocazia declanșării războiului ruso-turc din anii 1877–1878. Evenimentul în sine este unul de excepție, dat fiind faptul că Basarabia a fost o provincie periferică a Imperiului Rus, din aceste considerente suveranii nu se interesau decât cu ocazii speciale de aceasta.

Dincolo de efectele benefice ale reformelor lui Alexandru al II-lea în domeniul social-economic, trebuie să remarcăm și rezultatele nefaste ale acestora în plan administrativ: Basarabia pierde statutul economic, social, politic și juridic de regiune și este transformată în *gubernie*. La 22 noiembrie 1873, ministrul de interne înaintează în Senat raportul despre lichidarea Consiliului Regional al Basarabiei, pe care încă din iulie 1863 guvernatorul Velio, într-un raport către țarul Alexandru al II-lea, îl găsea de prisos, „statul suportând numai cheltuieli inutile”, schimbare care este aprobată la 7 decembrie 1873 de țarul Alexandru al II-lea.

Monumentul, care avea scopul de a immortaliza prezența țarului la Chișinău, a fost dezvelit la **17 aprilie 1886**, când se împlineau cinci ani de la asasinarea țarului. Oficial, monumentul a fost edificat în memoria manifestului citit de monarh în 12 aprilie 1877 la Chișinău în fața trupelor imperiale, cu ocazia declanșării războiului ruso-turc din anii 1877–1878.

Evenimentul în sine a fost unul important pentru întreaga regiune, imaginea țarului, care simboliza, în egală măsură, putere și autoritate, și-a lăsat amprentepele asupra memoriei colective a orașului.

Statuia, pe soclul căreia era gravată data „12 aprilie”, dată-simbol al momentului istoric, a fost înălțată nu departe de *Casa Guvernatorului*, locuința care l-a găzduit pe țar în perioada șederii la Chișinău.

Monumentul lui Alexandru al II-lea

Monumentul țarului Alexandru al II-lea este opera arhitectului A. Opekușin și a fost turnat din bronz. Acesta reprezenta monarhul în dimensiunea sa reală, îmbrăcat în haină regală, ținând în mână dreaptă un sul, pe care era scris „12 aprilie” (ziua citirii manifestului), iar stânga era lăsată în jos, simbolizând puterea, așezată pe un pedestal. Monumentul era amplasat pe un soclu din marmură, pe care era scris *Țarului-Dezrobitor Alexandru al II-lea. 19 februarie 1855 – 1 martie 1881*. La colțurile soclului erau amplasați patru vulturi bicefali cu aripile desfăcute, simboluri ale puterii imperiale ruse, care trebuia să dăinuie în aceste locuri. Monumentul era înconjurat de un frumos lanț decorativ, ancorat în suporturi de granit.

Deși începuturile acestui monument par să sfideze timpul, lăsând impresia de dominanță în memoria colectivă a orașului, soarta construcției a fost una vitregă. Schimbarea regimului politic a generat și modificarea simbolurilor puterii: monumentele vechiului regim sunt scoase din peisajul urban, fiind înlocuite cu altele. Astfel, monumentul a fost demolat în vâltoarea evenimentelor ce au zguduit orașul la începutul anului 1918. Potrivit unor opinii, acesta a fost demolat chiar de revoluționarii ruși, care nu-l aveau pe țarul reacționar asasinat, conform altora, monumentul a fost distrus de către autoritățile românești, în semn de condamnare a regimului politic țarist.

SARCINI PENTRU ELEVI:

1. *Identificați tipul de sursă istorică.*
2. *Identificați evenimentul istoric reflectat în sursă.*
3. *Descrieți contextul istoric al zidirii monumentului.*
4. *Argumentați importanța amplasării monumentului lui Alexandru al II-lea în fața Grădinii Publice.*
5. *Identificați și interpretați simbolurile puterii imperiale ruse.*
6. *Ce sugerează privirea pătrunzătoare a țarului?*
7. *Redactați un text argumentativ privind importanța construcției monumentelor ca „locuri ale memoriei” țariste în spațiul urban al Chișinăului.*

CONCLUZII

- Chiar dacă începuturile acestor monumente par să sfideze timpul, lăsând impresia de dominanță în memoria colectivă a orașului, soarta construcțiilor a fost una vitregă.
- Schimbarea regimului politic a generat și modificarea simbolurilor puterii: monumentele vechiului regim sunt scoase din peisajul urban, fiind înlocuite cu altele.
- Monumentele țarilor Alexandru I și Alexandru al II-lea au trecut în lumea neagră a uitării.
- Traseul parcurs de simbolurile puterii politice în mentalul colectiv al orașului Chișinău este unul îndelungat și contradictoriu, evoluând de la *comemorare* la *uitare*, nuanțând aspectele identitare tragice, bazate pe dileme profunde, strategii proprii de succes, de atac și de contraatac.
- Demersul este și o deconstrucție a sistemelor și mecanismelor memoriei colective, care poate deveni o sursă importantă de cercetare istorică.
- A cerceta *memoria* sau *uitarea*, nostalgia perioadei trecute sau prezente, este o muncă dificilă și anevoioasă, care implică cunoașterea legăturii dintre memorie, istorie și identitate, reevaluarea diferențelor și a alterității, care ne oferă posibilități de cunoaștere profundă a mediului, a comunității și a individului.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Benevolo, L., *Orașul în istoria Europei*, Polirom, Iași, 2003.
2. Bezviconi, Gh., *Semimileniul Chișinăului*, Chișinău, 1996.
3. Braudel, F., *Gramatica civilizațiilor*, București, 1994.
4. Braudel, F., *Structurile cotidianului: posibilul și imposibilul*, vol. I, București, 1984.
5. Certeau, M., *The Practice of Everyday Life*, University of California Press, 1984.
6. Ciobanu, Șt., *Chișinăul*, Chișinău, 1996.
7. Claval, P., *Régions, nations, grandes espaces*, Paris, 1968.
8. Clark, Ch. Upson, *Bessarabia: Russia and Romania on the Black Sea*, New York, 1927.
9. Colesnic, I., *Chișinăul din amintiri*, Chișinău, 2011.
10. Ferguson, P.P., *Reading city streets*. În: *The French Review*, vol. 61, nr. 3, februarie, 1988, p. 386-397.
11. Habermas, J., *Sfera publică și transformarea ei structurală*, București, 1998.
12. Halbwachs, M., *Les cadres sociaux de la mémoire*, Paris, 1995.
13. Lefebvre H., *Writing on Cities*, Blackwell, 1996.
14. Lynch, Kevin, *The image of the city*, Cambridge, 1960.
15. Nesterova, T., Jaloanele în piatră ale istoriei politice. Studiu de caz – Chișinăul, reflectat prin monumentele de arhitectură. *Chișinău – artă, cercetare în sfera publică*, Chișinău, 2011.
16. Nora, P., *Les Lieux de Mémoire*, Paris, 1997.
17. Park, R.E., *The City Suggestions for the Study of the Urban Environment*, Chicago, 1967.
18. Păslariuc, V., Resemantizarea spațiului public. Discursul politic și peisajul urban în Chișinău (sfârșitul secolului XVIII – începutul secolului XXI). În: *Chișinău – artă, cercetare în sfera publică*, Chișinău, 2011.
19. Popovici, A., *The political status of Bessarabia*, Washington, 1931.
20. Ricœur, P., *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Seuil, Paris, 2003.
21. Sava, L., *Viața cotidiană în orașul Chișinău la începutul secolului al XX-lea (1900–1918)*, Chișinău, 2010.
22. Sorre, M., *Les fondements de la géographie humaine*, Paris, 1952.
23. Toynbee, A., *Orașele în mișcare*, București, 1979.
24. Wirth, Louis, *Urbanismul ca mod de viață*, Chicago, 1938.

ANALIZA UNUI MONUMENT ISTORIC

1. Obiectul studiat (MONUMENTUL):

DIMENSIUNILE	Acest MONUMENT este mic sau mare? De ce?
AUTORUL	Cine este autorul monumentului?
	La comanda cui a fost executat? Cu ce scop?
LOCAȚIA	Unde este amplasat monumentul? De ce?

2. CONSTRUCȚIA

DECORUL	Ce materiale a utilizat arhitectul?
	Cum sunt realizate sculpturile?
	Ce elemente de decor au fost folosite? De ce?

3. SIMBOLURILE

SIMBOLURI ALE PUTERII POLITICE	Determină simbolurile puterii țariste reprezentate în monument:										
	a)										
	b)										
	c)										
	d)										
	În baza acestora, completează următorul tabel:										
	<table><tr><th>SIMBOLUL</th><th>SEMNIFICAȚIE</th></tr><tr><td></td><td></td></tr><tr><td></td><td></td></tr><tr><td></td><td></td></tr><tr><td></td><td></td></tr></table>	SIMBOLUL	SEMNIFICAȚIE								
SIMBOLUL	SEMNIFICAȚIE										
VESTIMENTAȚIA	Ce ținută vestimentară poartă țarul?										
	Ce simbolizează vestimentația conducătorului?										
	Care dintre celelalte piese vestimentare vi se par importante în ținuta țarului? De ce?										

4. CONTEXTUL ISTORIC

DOMNIA	Indică perioada de domnie: _____
	În ce perioadă a vizitat orașul Chișinău?
	Care a fost impactul vizitei sale asupra locuitorilor orașului?
	Cercetează informații suplimentare și scrie când și cum s-a stins din viață conducătorul.
POLITICA AUTORITĂȚILOR ȚARISTE ÎN BASARABIA	Evidențiază câteva acțiuni întreprinse de către autoritățile ruse în perioada domniei țarului, care s-au extins și asupra Basarabiei.
	Care au fost consecințele acestor acțiuni asupra orașului Chișinău? Dar asupra Basarabiei?
	Care era atitudinea administrației orașului față de aceste acțiuni? Dar a locuitorilor simpli? De ce?

5. GENERALIZARE

OPINII PERSONALE	Ce te-a impresionat în acest monument? De ce?
	Cum crezi, acest monument este o reprezentare adecvată a puterii țarului? Argumentează.
	De ce monumentele sunt considerate „locuri ale memoriei”?
	Ce rol are arta în consolidarea unui regim politic?

ISTORII DE VIAȚĂ AFECTATE DE TEROAREA STALINISTĂ, DEPORTĂRI, FOAMETE, GULAG

Viorica OLARU-CEMÎRTAN,
doctor în istorie, cercetătoare,
formatoare în domeniul drepturilor omului,
gender, educație civică, comunicare multiculturală

DOMENII DE INTERES: teroarea comunistă, deportările staliniste, exilările și gulagul sovietic, istoria orală; managementul migrației, dezvoltării, colaborării cu diaspora.

Argumente privind studierea subiectelor „sensibile” din istorie

Teroarea, deportările, foametea, Gulagul sunt trăsături ale comunismului sovietic din anii '20-'50 ai secolului al XX-lea.

Violența era o legitate iminentă, o metodă de rezolvare a problemelor ce stăteau în fața societății în etapa saltului spre socialism.

Violența era și un rezultat inevitabil. „Idealul” spre care se tindea („omul nou”, comunismul, socialismul) era suprem și pentru realizarea lui nu conta soarta unui om aparte sau a unui grup de oameni.

Considerăm represaliile sovietice ca având și un caracter șovinist, îndreptat împotriva unor mari colectivități care se afirmau ca antisovietice. Deportările s-au răsfrânt asupra tuturor națiunilor din colosul sovietic. Pentru unele popoare din Crimeea, Caucaz, Povoljia ele au fost totale. Pentru altele, din Basarabia, Letonia, Lituania, Estonia, Bielorusia, Ucraina deportările au avut un caracter masiv, înglobând etniile preponderente, indiferent de confesiune, vârstă, sex etc. Sistemul represaliilor avea un caracter antinațional și profund antiuman.

În opt ani de putere sovietică (1940–1941 și 1944–1951), în RSSM au fost operate trei valuri de deportări masive de populație și, zilnic, arestări și exilări singulare sau în grup. Violența și represaliile au fost modalitățile sigure prin care puterea sovietică își putea impune voința de a construi socialismul într-un timp record într-un spațiu străin. S-a dat lovitură asupra tuturor categoriilor sociale incomode și antisovietice prin mentalitate, mod de trai și aspirații.

Grosso modo, putem califica aceste trei valuri de deportări ca o ofensivă totală împotriva populației din RSSM: ofensiva politică (deportarea din 12-13 iunie 1941), economică (deportarea din 5-6 iulie 1949) și spirituală (deportarea din 1 aprilie 1951).

Este necesar a sublinia și faptul că deportările de populație din RSSM nu s-au redus la cele în masă. Din RSSM, ca și din celelalte teritorii ocupate de Uniunea Sovietică în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, erau deportate aproape zilnic anumite categorii de persoane și familii, pe lângă faptul de privare de libertate, arestări, abuzuri, exilări în Gulag.

La aceste date oficiale, se adaugă miile de cazuri de represiuni, deportări singulare și trimeri forțate la muncă sau la studii în adâncurile Uniunii Sovietice, precum și cazurile necunoscute sau șterse din analele memoriei.

Deportările din Moldova pot fi apreciate din mai multe perspective: drept elemente ale „sistemului fricii”, instituit în anii stalinismului în URSS, drept componente ale politicii de deznaționalizare a românilor de la est de Prut, drept metodă de depopulare a Basarabiei, drept metodă de luptă împotriva „dușmanilor poporului” etc.

Oricât de paradoxal ar fi, represaliile sunt și un indiciu al caracterului slab al puterii sovietice, deoarece numai așa această putere se putea menține. Represaliile au devenit o normă de viață, deformând, prin efectele lor, psihologia umană și având consecințe imediate, de durată medie sau de lungă durată.

Metode și instrumente de cercetare științifică

Atunci când ne propunem să cercetăm istorii de viață afectate de teroarea stalinistă, deportări, foamete, Gulag, pe lângă cunoșterea istoriei, se ating și alte scopuri, și anume:

- dezvoltarea gândirii critice și independente;
- stimularea comunicării între generații, între membrii comunității, comunicarea interetnică;
- contribuirea la dezvoltarea spiritului civic și democratic al tinerilor.

Învățarea prin cercetare este bazată pe tehnici, practici, inteligența emoțională în cercetarea subiectelor sensibile.

Instrumente de studiere a istoriei orale:

Colectarea informației din surse diferite și diverse („puzzle”):

- interviuri de istorie orală, mărturii de la supraviețuitori sau membrii de familie;
- arhiva personală a intervievaților;
- fotografii de epocă;
- documente de arhivă;
- vestigii de muzeu;
- interviuri cu experți și profesori;
- interpretarea informațiilor dintr-o perspectivă nouă, „think out of the box”.

Istoria orală este o nouă direcție de dezvoltare a științei istorice, fiind considerată atât o nouă disciplină de studiu, cât și o metodă de investigare istorică folosită în cunoașterea istoriei contemporane/recente.

Istoria orală are un profund caracter interdisciplinar, înglobând elemente din antropologie, etnografie, folclor, literatură biografică, psihologie, sociologie, politologie, relații internaționale etc. Unul dintre cele mai importante rezultate este educația și învățarea lecțiilor de viață.

Istoria orală valorifică subiecte care au fost cenzurate sau considerate tabu în anumite perioade de timp, descoperă o nouă latură a istoriei – cea trăită de persoane concrete, spre deosebire de statistica seacă.

Informația căpătată prin istoria orală reprezintă nu numai cronica evenimentelor, ci și aprecierea personală, identitatea, memoria, implicarea subiectului în evenimentul istoric propriu-zis. Trebuie să fim atenți să discernem evenimentele descrise de analiza sau aprecierea subiectivă a acestora, deseori în interviuri avem ambele părți ale monedei.

Dezvoltarea tehnică și computerizarea facilitează depozitarea informațiilor în baze de date ușor de folosit și păstrat, iar elementul de confidențialitate și protejare a datelor personale este primordial.

Raportul dintre istoria orală și istoria contemporană are o dublă ipostază: istoria orală este complementară istoriei contemporane prin extensiunea surselor și a viziunii asupra istoriei-realitate. În același timp, istoria orală constituie o lectură paralelă a trecutului recent, o latură ascunsă a istoriei oficiale, pentru că reconstituie o istorie trăită. Este raportul dintre marea istorie și biografiile indivizilor, micile istorii personale redată prin mărturiile oamenilor. Deseori reprezintă subiecte tabu din perioada sovietică.

Designul proiectului de istorie orală

1) Alegerea subiectului

Alege un subiect de mare interes pentru tine, ca să te motiveze, să te provoace și să fii în stare să aprofundezi o cercetare. Dar ține minte expresia „omul potrivit la locul potrivit”! Mai mult decât atât, integritatea ta ca cercetător sau pregătirea adecvată pentru domeniul de cercetare ales este foarte importantă.

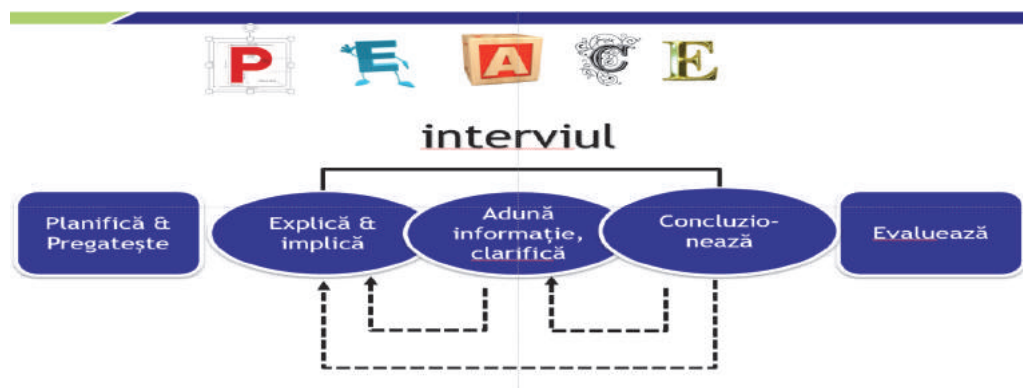
2) Conceptualizarea proiectului de cercetare

Pune-ți întrebarea: „Ce doresc să aflu?”. Scrie o listă de întrebări, dar formulează-le sub forma unor subiecte de gândire. Fă bibliografia subiectului, analizează-o și decide care

dintre lucrările respective trebuie să le consulți. Privește critic la tot ce s-a publicat: ce surse a folosit autorul, ce obiective și-a propus, care este apartenența lui politică sau de interes etc.

3) Proiectarea interviului de istorie orală

Valerie Raleigh Yow afirmă că „interviul este asemenea mariajului: toată lumea știe ce este, o mare majoritate îl practică, dar în spatele ușilor deschise se păstrează multe secrete”. Pentru a facilita și a profesionaliza tehnica interviului, am elaborat acest model – modelul PEACE – pe care urmându-l, executăm un interviu profesionist și bogat.

4) Planifică și pregătește (lucrul în birou/la domiciliu)

- Alegerea protagonistului (persoanei), interviuatului. Trebuie aleși oamenii potriviți atât în cazul interviuatului, cât și al cercetătorului. Sursele de găsim a interviuărilor sunt diverse: informații din surse oficiale, deschise, mass-media, de pe teren (vizita în localitate și discuția cu localnicii), internet etc.
- Atmosfera în care se realizează interviul e foarte importantă. Îmbrăcămintea trebuie să fie corespunzătoare. Să nu domine nervii, iritarea. Fără emoții negative, cu calm și liniște. E de dorit să nu fie prezenți alți oameni în timpul interviului, cu unele excepții (traducător sau dacă interviuatul e la o vârstă înaintată și are nevoie de o persoană de referință pentru a se asigura că nu încurcă ceva sau nu greșește în amintirile sale).
- Trebuie să fim conștienți că în funcție de locul unde are loc interviul, vom avea rezultate diferite (dacă e la biroul interviuatului, va fi mult mai oficial și mai rezervat, dacă e acasă, în atmosferă familială, omul e mai lejer, mai deschis spre sincerități).
- Pregătirea tehnicii de înregistrare a interviului: casetă audio, video (și de rezervă), lumină suficientă, înregistrări de probe.
- Pregătește întrebările interviului, bazându-te pe literatură, alte interviuri similare, scopurile propuse.

5) Explică și implică (lucru pe teren)

- Explică scopul interviului, motivează persoana să fie sinceră și deschisă.
- Explică responsabilitatea fiecărei părți (a cercetătorului și a persoanei ca sursă de informație).

- Explică unde și când va fi publicat materialul.
- Să fim conștienți de faptul că relația interpersonală în timpul unui interviu este afectată și depinde de: vârstă, sex, pătură socială, rasă, religie, caracterul și temperamentul omului interviuat, rolul și statutul lui social, sănătatea și starea lui psihică momentană (toane bune sau mai puțin bune).

6) Adună informații, clarifică (lucru pe teren)

- Pune întrebările una câte una.
- Învață să ascuți! Mai jos o să găsești 10 categorii de persoane dificile, care te vor ajuta să stabilești relații armonioase în interacțiunea cu interviuatul. De evitat comentariile personale pe parcursul interviului, să lăsăm să vorbească persoana interviuată fără a-i influența opinia sau a o distrage.
- Durata interviului e bine să fie de maximum o oră, cel mai bine, între 45 și 60 de minute. E posibil să planificăm mai multe întâlniri, deci să facem mai multe ședințe.
- Dacă observăm subiecte-obsesie în discursul celui interviuat, acordăm întrebări suplimentare care să fie axate pe ceea ce ne interesează.
- Persoana interviuată poate și trebuie să prezinte fotografiile, documentele, scrisorile, notițele sale.
- Persoana interviuată poate să gesticuleze, să-și exprime emoțiile (plânge, suspină, oftează, râde, surâde, se întristează – acestea tot sunt informații pentru analiză). Nu trebuie să reacționăm brusc sau să o intimidăm prin reacția noastră. Cel mai bine este să arătăm compasiune.

7) Concluzionează (lucru pe teren)

- După finalizarea interviului, revedem ghidul interviului să tragem concluzia dacă am reușit tot ce ne-am propus.
- Vedem dacă au apărut întrebări în plus față de ce ne-am propus inițial, dacă au fost întrebări care nu au fost oportune, dacă au fost întrebări la care nu am primit răspuns.

8) Evaluează (lucru în birou/la domiciliu)

- Ascultă interviul înregistrat, fă notițe pe marginea lui: poate, apare ceva nou din acest interviu, poate ceva nu e clar până la urmă. Contactăm persoana interviuată și o rugăm să ne mai ofere câteva minute – întrevedere sau discuție telefonică: ce a avut în vedere prin aceasta..., de ce a folosit acest cuvânt în locul respectiv etc. Deci clarificăm toate neînțelegerile.
- După o a doua ascultare, oferim această înregistrare celui interviuat să o asculte și să vadă dacă e bine (să fie mulțumit cel interviuat și de acord cu tot ce a spus în interviu). Dacă nu-i place ceva, el ne poate ruga să ștergem sau să facem montaj, înlăturând pasajul dat. Acesta e dreptul interviuatului!
- După ce interviuatul a ascultat, transcriem interviul la calculator.
- Suntem fideli textului, nu redactăm, nu modificăm, nu facem abrevieri, nu dezvoltăm idei etc. Exact așa cum a spus persoana interviuată, exact așa scriem.
- Ducem transcriptul interviuatului, el îl citește, îl semnează.
- Respectăm etica profesională/morală: spunem celui interviuat unde se va găsi interviul pe care l-a oferit (caseta și transcriptul), că va fi public și va servi pentru

cercetări ulterioare, că persoana respectivă a devenit un personaj istoric, iar mărturiile lui – o sursă istorică.

- Dacă interviuatul dorește să-și păstreze anonimatul, suntem obligați să păstrăm în confidențialitate datele lui personale.
- Am atins sau nu scopul propus, în ce măsură a fost util acest interviu, care sunt părțile tari și slabe ale lui, ce trebuie îmbunătățit.

9) Valorificarea interviului

- Analizează interviul și încadrează-l în contextul istoric general, confruntând datele din interviu cu alte surse istorice (literatura de specialitate, documentele din arhivă, cronica oficială, opinia publică etc.).
- Fă trimiteri la caseta cu interviul înregistrat prin una dintre aceste două modalități:
 - 1) Ion Ionescu, interviu realizat de Igor Munteanu, Chișinău, 24 martie 2008, caseta înregistrată nr. 2, 2:60, arhiva personală, Vadul-lui-Vodă.
 - 2) Ion Ionescu, istoria orală, 2:60.

Desigur că pentru a cerceta profesionist, nu e necesar să ai doar calități de cercetare, ci să posezi și o inteligență emoțională, pentru că lucrând/interacționând/interviuvând foști deportați și membrii familiilor lor, avem de a face cu oameni traumatizați.

Trauma victimelor represiunilor politice

Persoana traumatizată sau torturată are aceste urmări vizibile:

- un șoc psihologic care este intens și deseori neprevizibil și sparge apărarea psihologică a persoanei, de exemplu, încercarea de asasinare, evadare, cădere în patimi;
- stres psihic și fizic repetat, care trece dincolo de nivelul de toleranță al persoanei, presiuni cauzate de violență organizată;
- situație extremă care depășește abilitatea persoanei de a face față din punct de vedere fizic sau psihologic, de exemplu, tortură, înțemnițare, deportare.

Natura traumei și implicațiile asupra fizicului și psihicului uman

Trauma este înregistrată în partea stângă a creierului în imagini și sunete, deseori opunându-se articulării. Persoana care este rugată să vorbească despre traumă deseori nu poate să acceseze informația stocată în creier. Astfel, calitățile interacțiunii între victime ale represiunii și istoricii/sociologii/antropologii care conlucrează cu ei sunt esențiale pentru a susține persoana să-și spună istoria.

Cum să recunoaștem trauma:

- limbajul corpului;
- dificultăți de respirație;
- semne de abuz, tortură pe corp;
- dificultăți în memorarea unor evenimente specifice sau localizarea lor în timp;
- dificultăți în păstrarea contactului vizual.

Recomandări privind interacțiunea cu victimele represiunilor:

- ascultare activă;
- ajustare nonverbală, oglindirea emoțiilor;

- tonalitatea vocii;
- empatie și compasiune față de experiențele victimei;
- abilități de consiliere, în cazuri necesare.

Stresul posttraumatic deseori este prezent prin simptome precum tulburări de somn și coșmaruri, retrăirea evenimentului traumatic, reacții amorțite sau denaturate la stimulii externi, nivel slab de concentrare și reacții de persecuție, depresia, anxietatea și simptomele psihosomatice ale stresului.

Este important să nu uităm că deși evenimentele de violență umană ar putea să se întâmple doar într-o singură zi/noapte, impactul acestora asupra supraviețuitorilor și familiilor lor ar putea dura pe tot parcursul vieții.

Atunci când interviuăm oamenii/facem cercetare în arhive sau muzee/discutăm cu profesorii sau experții/interacționăm în societate, ar trebui să cunoaștem cele

10 categorii de persoane dificile:

1. **„Tancul”** – persoană agresivă care te vede ca pe un obstacol și este gata să treacă peste tine.
 - Pentru o astfel de persoană tu faci parte din problemă. Comportamentul agresiv este menit să te dea la o parte din calea sa ori să te elimine. **Soluția este să impui respectul, pentru că nu va ataca niciodată o persoană pe care o respectă.**
 - **Ce să faci:** menține-ți poziția, așteaptă să termine atacul, iar apoi spune-i ce ai de gând să faci (pleci sau rămâi). În cazul în care rămâi: repetă-i numele până îi atragi atenția; menține tonul mai scăzut decât al său; adu discuția de unde a pornit folosind propoziții scurte, urmate de pauze (atenția tancului este limitată); stabilește că sunteți de aceeași parte a baricadei, iar dacă nu ești, anunță că vei continua discuția atunci când se va putea; lasă-i o șansă pentru a da înapoi.
 - **Ce să nu faci:** nu contraataca (se poate întoarce împotriva ta), nu te justifică (nu va asculta explicațiile), nu te retrage în carapacea ta (va reveni cu forțe proaspete).
2. **„Gigi-contra”** – persoană care te face să te simți nelalocul tău prin comentarii răutăcioase, sarcasm sau priviri pline de înțeles.
 - **Ce să faci:** oprește-te în timp ce observi un astfel de comportament; pe un ton neutru și uitându-te în ochii ei, întreab-o ce legătură are comportamentul său cu ceea ce spui sau faci tu; ascultă ceea ce are de spus și sugerează în final un comportament diferit pe viitor, în ideea menținerii unei bune comunicări și relații.
 - **Ce să nu faci:** nu exagera (folosește o curiozitate amuzată); nu cataloga persoana (fă diferența între „Gigi-contra” prietenos – care vrea atenție – și „Gigi-contra” periculos – care vrea control).
3. **„Cel-care-le-știe-pe-toate”** – persoană foarte competentă, expertă în ceea ce face și cu puncte de vedere stricte.
 - Dorința sa este să controleze lucrurile și să le ducă pe calea stabilită. Scopul tău este să-i deschizi mintea către noi idei, ceea ce nu e întotdeauna ușor.
 - **Ce să faci:** pregătește-te (informează-te și prezintă lucrurile concis); adu discuția de unde a pornit (arată că ai înțeles valoarea punctului său de vedere); află de ce crede atât de tare în ceea ce spune; prezintă-ți punctul de vedere în funcție de

acele criterii (folosește cuvinte precum „poate”, „să ne gândim așa...”, întrebări în loc de afirmații și „noi” în loc de „eu”); folosește o astfel de persoană ca mentor (va continua să te învețe în loc să-ți pună piedici și există șanse mari să te asculte pe viitor).

- **Ce să nu faci:** nu încerca să pari că știi mai multe; nu oferi o a doua părere; nu încerca să-ți prezinți ideile cu forța (manifestă răbdare și flexibilitate).
4. **„Cel-care-crede-că-le-știe-pe-toate”** – persoană care se strecoară în conversații sau situații doar pentru a atrage atenția și a câștiga aprecierea celorlalți.
- **Ce să faci:** dă-i puțină atenție (fără a fi neapărat de acord cu ceea ce spune); pune câteva întrebări legate de informațiile oferite; adu conversația în prezent (folosește cuvântul „eu” ca să nu se simtă amenințată); dă-i șansa de a-ți îmbrățișa părerea (o astfel de persoană nu e atât de atașată de propriile idei); apreciaz-o atunci când într-adevăr e ceva de apreciat.
 - **Ce să nu faci:** nu îi contrazice din start ideile; nu judeca imediat ceea ce spune; nu încerca să împingi adevărul în direcția ta și să te transformi în „Cel-care-le-știe-pe-toate”.
5. **„Grenada”** – persoană care, după o perioadă de calm, explodează din cauza unor lucruri ce n-au legătură cu circumstanțele prezente.
- Atunci când se lovește de indiferența unei persoane, grenada își pierde controlul ca strategie de apărare împotriva sentimentului de neacceptare sau neimportantă.
 - **Ce să faci:** atrage-i atenția (e posibil să fie nevoie să ridici tonul, dar fără a-l face unul agresiv); arată-ți grija și interesul de a asculta ce are de spus; redu treptat din tonul vocii; lasă lucrurile să se calmeze, apoi revino la discuție; află de la ce pornește izbucnirea și evită pe viitor să declanșezi grenada.
 - **Ce să nu faci:** nu-ți manifesta propria furie (e ca și cum ai turna gaz pe foc); nu judeca (imaginează-ți persoana ca pe un copil de câțiva anișori); nu fugi (fă un efort din a asculta ce are de spus).
6. **Persoana „da”** – persoană care aprobă orice fără a sta pe gânduri doar din dorința de a face pe plac celorlalți și a evita conflictele.
- Aceasta duce la frustrare, pentru că amână lucruri importante pentru ea însăși. Totodată, nu înțelege consecințele promisiunilor făcute, ceea ce duce la dezorganizare și, până la urmă, la erespectarea acestor promisiuni. Cu toate acestea, va găsi tot timpul scuze pentru că nu a oferit ce a promis și va evita să-și asume responsabilitatea.
 - **Ce să faci:** într-un mediu sigur și liniștit, discutați pentru a stabili dacă își va ține sau nu cuvântul; fără a contrazice sau a jigni, spune-i când crezi că găsește scuze; ajut-o să planifice în loc să se supere pe persoana față de care nu și-a ținut promisiunea; mulțumește-i pentru discuție și întreab-o cum o să acționeze data viitoare.
 - **Ce să nu faci:** nu o învinui și nu o grăbi (va învăța cu timpul să se organizeze).
7. **Persoana „poate”** – persoană care amână în speranța că va apărea o altă alegere mai bună și care este incapabilă de a lua decizii. Acest lucru se întâmplă mai ales când consecințele deciziei ar putea duce la pierderea aprecierii pe care o oferă ceilalți.

- **Ce să faci:** stabilește o zonă în care să se simtă confortabil și în care să-și dorească să comunice; ascultă obstacolele pe care le ridică și asigur-o că totul va fi bine atunci când își manifestă grija pentru tine; ajut-o să ia decizii explicându-i cum faci tu lucrul acesta; după ce a luat o decizie, asigur-o că nu există decizia perfectă, ci decizia cea mai bună pentru momentul respectiv; păstrați legătura până realizează ceea ce a spus; oferă-ți timp pentru a purta periodic discuții.
 - **Ce să nu faci:** nu o presa (va face luarea deciziilor mult mai dificilă); nu o grăbi și nu o intimida (oricând poate veni altcineva care să o intimideze mai tare și să-și asume altă promisiune).
- 8. Persoana „nimic”** – persoană care nu transmite nimic (verbal sau nonverbal), pasivă și timidă. O astfel de persoană pare să se retragă în ea însăși la fiecare abordare, dar în interior poate reține foarte multă ostilitate. Scopul tău este să rupi tăcerea și să o determini să vorbească.
- **Ce să faci:** planifică apropierea de ea (cu cât vei manifesta mai multă agitație, cu atât se va închide mai mult); pune întrebări la care nu se poate răspunde cu un simplu „da” sau „nu”; folosește puțin umor dacă tot nu răspunde; încearcă să te pui în locul ei și gândește cu voce tare posibilele motive pentru care se comportă așa, asigurându-te că te aude; prezintă-i fără a exagera consecințele viitoare ale unui astfel de comportament (relație deteriorată, stimă de sine scăzută).
 - **Ce să nu faci:** nu te grăbi (e nevoie de calm pentru a ajunge la o astfel de persoană); nu face presupuneri (încearcă să înțelegi de ce se comportă așa); nu te enerva (se va închide și mai mult).
- 9. Persoana „nu”** – persoană care este motivată de evitarea greșelilor și perfecționism, care găsește partea negativă în oricine sau orice. Scopul tău este să o ajuți în găsirea unei soluții.
- **Ce să faci:** permite-i negativitatea (nu încerca să-i spui că lucrurile nu stau atât de rău); învață de la ea (o persoană negativă îți poate forma caracterul, poți vedea partea bună a lucrurilor în opoziție cu ceea ce spune ea, te poate avertiza acolo unde într-adevăr există probleme); lasă-i timp de gândire și o porțiță deschisă în-apoi spre tine; încearcă să sugerezi variantele negative înainte să o facă ea (astfel poate răspunde în mod pozitiv); apreciază buna intenție a vorbelor sale.
 - **Ce să nu faci:** nu judeca ceea ce spune (cercetând negativitatea, e posibil să găsești niște puncte de vedere pe care să le iei în considerare) și nu te grăbi (o să ai impresia că lucrurile se mișcă încet).
- 10. Victima** – persoană care se simte neajutorată și copleșită de o lume nedreaptă. Adoră perfecțiunea și nimic nu se ridică la acest standard. Faptul că-i oferi soluții face din tine o companie proastă și crește amploarea victimizării.
- O astfel de persoană știe că lucrurile ar trebui să stea diferit, dar nu știe cum cum să acționeze, așa că preferă lamentările.
 - **Ce să faci:** oricât de dificil ar părea, ascultă ce are de spus (cu atât mai mult cu cât persoana este una importantă pentru tine), poate vrei să iei notițe; interviu în conversație și pune întrebări acolo unde nu înțelegi; mută atenția asupra soluțiilor (întreab-o ce și-ar dori de fapt); oferă-i o perspectivă asupra viitorului; dacă se zbate într-un cerc vicios de plângeri, pune punct discuției (explică-i că o discuție numai despre probleme nu duce nicăieri).

- **Ce să nu faci:** nu fi de acord, dar nici în dezacord cu lamentările auzite; nu încerca să-i rezolvi tu problemele (e nevoie de participarea victimei); nu întreba de ce se simte așa (o va lua de la capăt).
- Viața reală combină într-o singură persoană două sau mai multe dintre tipologiile de mai sus. Așa cum am spus inițial, fiecare dintre noi este unic și nu vom putea cunoaște vreodată cu adevărat ceea ce este în mintea și sufletul unei alte persoane. **Cei mai mulți oameni dificili caută pur și simplu pe cineva care să-i asculte fără a-i judeca.**

Ca să încheiem acest capitol, vom spune că interacțiunea cu oamenii dificili este ca mersul la sala de forță. Astfel îți lucrezi mușchii comunicării. Deși poate nu vei obține rezultatele dorite, puterea pe care o capeți prin acest efort poate fi exact ceea ce îți este necesar pentru a păstra alte relații, care contează cu adevărat pentru tine.

GHID pentru realizarea interviului semistructurat³ la subiectul deportări

Prezentare intervievator

- Nume
- Afiliere instituțională
- Scopul interviului

Prezentare interviuat

- Nume
- Locul și data nașterii
- Educație (ultima formă de învățământ absolvită)
- Profesia
- Apartenența confesională și etnică

I. VIAȚA ȘI FAMILIA PÂNĂ LA DEPORTARE

Ce Vă amintiți despre viața de până la deportare?

- Ce gospodărie/proprietate avea familia Dvs.?
- Descrieți casa în care locuiți.
- Credeți că era o familie înstărită pentru acele timpuri?
- Ce atitudine aveau oamenii față de puterea sovietică?
- Cu ce se ocupau părinții înainte de deportare?
- Ce amintiri aveți din copilăria de până la deportare?

II. DEPORTAREA

Ziua „ridicării”

- În ce an ați fost deportat?
- Câți membri ai familiei erau pe listă/deportați?
- Ce Vă amintiți din ziua deportării (ce atmosferă era în sat)?

³ Ordinea întrebărilor poate fi schimbată, în funcție de temele centrale prezentate de interviuat. Dacă persoana interviuată trece peste anumite întrebări, nu o întrerupeți, ci reveniți la ele cu prima ocazie.

- Cine și cum v-a anunțat?
- Ați încercat să evitați deportarea?
- Cine V-a ajutat sau trădat?
- Care au fost motivele pentru deportarea familiei („culac/chiabur”, „politic”, „dușman al puterii sovietice”, „colaboraționist” etc.)?
- Cunoașteți cine dintre localnici a fost implicat în deportarea familiei Dvs. (rău intenționat sau cu încercări de a Vă preveni)?
- Cum credeți, de ce au procedat astfel?

Drumul

- Din ce localitate a pornit drumul spre Siberia/Kazastan/...?
- Vă amintiți ce lucruri, documente ați reușit să luați înainte de a fi ridicați?
- Cât timp ați fost în drum? În ce condiții (somn, îmbrăcăminte, hrană, igienă)?
- Câte persoane erau în vagon? Cazuri de deces, nașteri pe drum?
- Cât de des staționa trenul? Cine supraveghea deportații? Evadări?

III. VIAȚA COTIDIANĂ A DEPORTAȚILOR

Prima iarnă

Localitatea de reședință

- Ce Vă amintiți din prima zi/noapte când ați ajuns în Siberia/Kazastan/...?
- Cum arătau locurile noi? Condițiile de cazare, mâncare, somn?
- Cum se numea localitatea în care ați fost dislocați prima dată? Era populată cu alți deportați sau cu băștinași? Cum V-au primit oamenii din partea locului?
- Cine Vă supraveghea? Cum se ținea evidența deportaților?

Hainele/Încălțările

- Vă amintiți ce haine purtați în primele luni de deportare? Era adaptată condițiilor vremii?
- De unde ați făcut rost de haine groase pentru iarnă?
- Cum Vă protejați picioarele în timpul iernii?

Cazarea

- Unde a locuit familia în prima iarnă? Vă amintiți cum arăta „casa”? Cât era de mare? Exista mobilier? Tacâmuri? De unde ați făcut rost?
- Cum vă încălzeți iarna? De unde făceați rost de lemne?

Hrana

- Cum V-ați alimentat în primele luni de aflare în deportare? În ce consta masa?
- De unde făceați rost de provizii?
- De unde luați apa de băut?

Consumul de alcool în condițiile deportării

- Se consuma alcool? În ce împrejurări? Cât de frecvent, în ce cantități?
- Ce fel de alcool? De unde se făcea rost? Restricții oficiale?

Condiții sanitare

- Ce amintiri aveți despre condițiile sanitare? Cum luptați cu paraziții?
- Cum erau îngrijite hainele? Exista săpun?
- De ce boli sufereau cel mai frecvent? Cine dintre membrii familiei s-a îmbolnăvit din cauza mizeriei?

- Cum se proceda în caz de îmbolnăviri? Existau specialiști medicali care să asiste la cazurile de îmbolnăvire printre deportați?
- Vă amintiți dacă se practica tratament tradițional (descânțece/oblojeli)?
- În ce condiții erau născuți copiii (acasă, instituții medicale)? Cât timp stăteau mamele acasă? Cine stătea cu copiii de până la vârsta școlară?
- Vă amintiți cum erau înmormântate persoanele care decedau? Unde erau înmormântate? Există cimitir? (Obiceiurile moldovenești la înmormântare? Cum se po-meneau morții?)

Cum s-au schimbat condițiile de muncă și de trai după 1953?

- Verificări regulate de către comandament?
- Ați fost repartizați la alte munci?
- Ați schimbat condițiile de trai?
- Ați construit/cumpărat casă?
- Grădină? Fântână? Ce cultivați în grădină?

IV. MUNCA

Care erau condițiile de muncă? Cât dura ziua de muncă? Câte zile pe săptămână?

- Unde ați muncit în perioada deportării? Ce vârstă aveți?
- Cum se făcea remunerarea? În bani, produse alimentare, produse industriale?
- Există deosebire între condițiile de muncă pentru bărbați și cele pentru femei/ condițiile de muncă pentru copii și cele pentru adulți?
- La ce distanță mergeați la muncă? Transport? Frica de animalele care bântuiau în preajmă?
- Mențiuni din partea statului (medalii, diplome, panoul de onoare etc.)? Ce rol au avut aceste mențiuni pe parcursul vieții?
- Existau munci la care deportații din RSS Moldovenească nu aveau voie să participe?

V. INSTRUIREA

Școala/casa de copii, școala profesională

- Există școală, școli profesionale? Cine erau învățătorii, instructorii?
- Vă plăcea să mergeți la școală? Ce atitudine aveau părinții față de rolul școlii?
- Vă mai amintiți cum a fost prima zi de școală? A fost o zi de sărbătoare sau o zi obișnuită?
- Cum erau amenajate sălile de clasă? Condiții? Ce era afișat pe pereți (tablouri, harta URSS, portrete ale liderilor sovietici etc.)?
- Existau organizații de pionieri? Comsomoliști? Povestiți-ne cum ați fost primit în rândurile pionierilor (repetiții, ritualul de primire, de unde ați făcut rost de cravată).
- În ce împrejurări ați auzit pentru prima dată despre Lenin, Stalin? Cine și ce Vă spunea?
- Ați adresat scrisori de mulțumire „pentru copilăria fericită” lui Stalin?
- Ce vi se spunea despre URSS? Vă amintiți despre participarea Dvs. la evenimente cu caracter festiv (adunări solemne, demonstrații, sărbători)?
- Cine erau eroii și idealurile din copilărie? Vă mai amintiți pentru ce îi considerați eroi? Acum?

- Ce spuneau părinții Dvs. despre ceea ce se spunea la școală?
- Cum evaluați astăzi „educația patriotică” cultivată de școală în comparație cu „cei șapte ani de-acasă” primiți în familie?
- Ce amintiri aveți astăzi despre locul unde ați copilărit?
- Fiind copil, înțelegeați că familia Dvs. este „printre străini”, că este „dușman al poporului”?

VI. TIMPUL LIBER

Cum se odihneau copiii?

- Unde se jucau copiii (curte, stradă, pădure etc.)? Care erau jocurile preferate? Ce „roluri” de joc preferau (rus/neamț etc.)?
- Care erau jucăriile preferate? Tabere pionierești?
- Ați fost tratat diferit pentru că erați copil din părinți deportați?
- Ați fost martor la bătăi/răfuieli între copii? Care erau motivele?
- Evenimente (plăcute/neplăcute) care V-au rămas adânc în memorie din acea perioadă? (începutul războiului, moartea unui om apropiat/politic, prima zi în Siberia etc.)
- Care a fost cel mai puternic sentiment de frică în copilărie (violență, pedepse, boli, foame, oficialități, străini, pierderea părinților)?
- Care este cea mai puternică amintire din acele timpuri?
- În ce moment ați simțit că Vi s-a terminat copilăria și ați devenit om adult?

Cum se odihneau adolescenții?

- Dansuri, hore pentru cei tineri? Repertoriu? Instrumente muzicale? Patefoane?
- Filme? Cum se numeau? Muzee? Brigada de agitație? Repertoriu?
- Vă mai amintiți de primul vals/dans/horă? Prima dragoste?
- Comunicarea cu tinerii din alte localități? Cu prieteni de copilărie, deportați în alte regiuni sau rămași acasă? Cum? Cu ce ocazii? Se comunica deschis sau în secret de autorități?
- La ce vârstă se legau viitoarele căsătorii?
- Cum ați făcut cunoștință cu soțul/soția Dvs.? Dacă este și el sau ea din familii de deportați?

Cum își petreceau timpul liber adulții?

- Aveau timp liber pentru a-l petrece cu familia?
- Cum treceau zilele de sărbătoare în familia Dvs.?
- Ce sărbători oficiale se serbau (1 Mai; 7 Noiembrie; 8 Martie, 23 Februarie, alegerile etc.)? Mergeați la parade/demonstrații?
- Cum treceau sărbătorile religioase (Crăciun; Paște; Paștele Blajinilor etc.)? Restricții? Obişnuiați să aveți pom de Crăciun? Ouă roșii, pască?
- Cine mergea la biserică (femeile sau bărbații)?
- Se mergea în vizită? Ce era pe „masa de sărbătoare”? Alcool?
- Cu cine obişnuiau să se căsătorească tinerii din Moldova?
- Cum se înregistrau căsătoriile? Cine au fost aleși nași de cununie?
- Cum se făceau nunțile în condițiile deportării? De unde se făcea rost de produse? Se respectau tradițiile?
- Cumetrii? Din rândul cui erau aleși cumetrii?

VII.COMUNICAREA

Comunicare cu structurile oficiale

- În ce limbă comunica familia cu oficialitățile (puterea sovietică)? Cum ați învățat limba rusă?
- Cunoașteți dacă părinții Dvs. au depus cereri de grațiere pe adresa autorităților? Cine le-a scris scrisorile? Pe numele cui au fost adresate? Ce a urmat?
- Au existat conflicte cu disciplina sovietică în deportare? Când? Unde? Cum?

Comunicarea cu rudele

- Ați avut legătură cu cei de acasă (din sat sau din alte localități din deportare)? Cum? Restricții?
- Ce povesteau în scrisori? Vă povesteau despre ce s-a întâmplat cu casa Dvs.?
- Vă scriau despre viața în colhoz după deportarea „culacilor”? Se plâneau pe puterea sovietică?
- Primeați/trimiteți colete? Vă amintiți ce era în colete, de obicei?

Comunicarea cu băștinașii

- Cum a fost comunicarea cu băștinașii? Cum erau tratați basarabenii (binevoitor/ostil)? Cum li se spunea?
- În ce condiții locuiau băștinașii (mai bune/mai rele decât deportații)? Ce spuneau despre puterea sovietică?
- Cum era comunicarea cu deportații de alte etnii? Care erau acestea?
- Vă ajutați între familii? Vă vizitați de sărbători?
- Vă amintiți cazuri de conflict între deportați și băștinași?
- V-ați făcut prieteni acolo?
- Ați menținut legătura după ce ați revenit în Moldova?

Ați trecut prin încercări ale vieții foarte mari. La ce Vă gândeați când Vă era greu?

- Vă rugați la Dumnezeu? Ce fel de rugăciuni știați?
- Purtați cruciuliță? De unde o aveți? Era voie?
- Au fost momente când credeți că nu mai puteți rezista?
- Ne puteți povesti despre cea mai grea zi petrecută în perioada deportării?
- Se poate spune că ați avut parte de vreo bucurie cât ați fost în deportare?
- Povestiți-ne despre o întâmplare fericită din acea perioadă.

VIII. VIAȚA DUPĂ REVENIREA ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ

Revenirea la baștină

- În ce an ați revenit în Moldova? Ce V-au spus înainte de plecarea din Siberia?
- Unde V-ați oprit după ce ați revenit din deportare?
- Cum v-au primit rudele, vecinii, satul, autoritățile locale?
- Ați povestit în familie despre viața DIN și/sau DE PÂNĂ LA deportare?

- Ați simțit vreodată dorul de „casa” din Siberia după ce ați revenit în Moldova?
- Ați mai avut ocazia să vizitați acele locuri? Cu ce emoții, impresii?

Reintegrarea în societate

- Cum V-ați reintegrat în societate (loc de muncă/studii/armată) după revenirea din deportare?
- S-a întâmplat să fiți marginalizat/ă din cauza trecutului?
- Ați avut interdicții să vorbiți/povestiți în familie/societate despre cum a fost în deportare?
- Ați avut probleme cu autoritățile după ce ați revenit în RSSM? Ați fost urmărit/ă?
- De ce boli ați suferit după revenirea din Siberia?

Reabilitarea

- A fost reabilitată familia Dvs.? În ce an?
- Vi s-a restituit casa, proprietatea/pământul?
- Ați primit despăgubiri pentru averea confiscată de puterea sovietică?
- Cum a fost comunicarea cu oficialitățile, după reabilitare?

IX. MEMORIA DEPORTĂRILOR

- Ce a însemnat „deportarea”/„a fi ridicat” pentru Dvs. (încercare a sorții/pedeapsă de la Dumnezeu etc.)?
- Ați mers în arhive, ați discutat cu vecinii, rudele sau cu turnătorii Dvs. despre cele întâmplate?
- Care dintre evenimentele de până sau după deportarea forțată V-au influențat caracterul/personalitatea?
- Obișnuiți astăzi să le vorbiți copiilor/nepoților despre cele trăite atunci?
- Ați vorbit public despre viața Dvs. din deportare cu alte ocazii (școală/mass-media)?
- Faceți parte din asociații ale deportaților? Cum treceți în fiecare an peste ziua în care a fost deportată familia Dvs.? Ați participat la evenimente de comemorare a deportaților? Naționale/locale?
- Cine credeți că se face vinovat de calvarul prin care a trecut familia Dvs.? Cum credeți că ar fi fost viața Dvs. dacă nu erați deportați (mai bună sau mai rea)?
- Ce regretați astăzi?
- Vă rog să-mi spuneți dacă ați fi dorit să-mi povestiți sau să mă întrebați despre ceva anume, care ne-a scăpat în această discuție.

Vă mulțumim pentru timpul și bunăvoința de a ne oferi acest interviu!

Vom reveni la Dvs. cu textul acestui interviu, pentru coordonare și acceptul Dvs. de a fi publicat/utilizat ca material academic în activitățile de cercetare/instruire.

Nota bene!

Nu uita să aduni complementar la interviu:

- fotografia persoanei intervievate în momentul interviului;
- fotografii, documente de epocă, scrisori, presă – scanate și descifrate;
- telefonul de contact/adresa.

Un alt MODEL, mai puțin desfășurat, pe care ai putea să îl alegi, este acesta:
ÎNTREBĂRI-GRILĂ adresate persoanelor care au fost deportate în perioada sovietică sau urmașilor acestora, în cadrul interviului de istorie orală filmat sau înregistrat.

1. Date biografice (data, locul nașterii, etnia și limbile vorbite, detalii despre părinți – din ce familii proveneau, ce studii aveau, care era ocupația lor, averea, statutul socio-economic, au activat în domeniul politico-administrativ sau nu etc.).
2. Statutul socio-economic și politico-ideologic al familiei în ajunul anului 1940/1944/1949 (în funcție de momentul când au fost deportați): averea deținută, starea materială, atitudinea lor față de ocupația sovietică a Basarabiei, față de ideologia comunistă, relațiile cu noua conducere bolșevică etc. Care era starea de spirit în sat până la deportare, s-au răspândit zvonuri despre deportarea/deportările preconizate, în câte tabere era împărțit satul/localitatea, cine dintre persoanele cunoscute era susținător al conducerii nou-instalate? Au existat conflicte vădite între familia Dvs./Dvs. și cineva dintre reprezentanții puterii sovietice? Aveți vreo presupunere cine ar fi putut influența decizia de a deporta familia Dvs.?
3. Când ați fost deportat(ă), de unde anume, în ce condiții, cu cine dintre membrii familiei? Descrieți ce vă amintiți din noaptea/ziua deportării – în ce limbă vi se vorbea, câte și cine erau persoanele care v-au ridicat, ce anume vi s-a imputat, conform cărui articol și ce învinuiri s-au adus familiei/capului familiei. Ce vi s-a permis să luați cu Dvs.? A existat vreo formă de împotrivire din partea unor membri ai familiei?
4. Descrieți ce vă amintiți din drumul spre locul deportării și unde ați fost deportat(ă): regiunea, localitatea, lagărul, sătenii care erau cu Dvs., ce alte etnii ați întâlnit acolo. A fost familia despărțită sau ați pierdut pe cineva (a decedat și anume în ce condiții) din membrii familiei în locul deportării?
5. Care erau condițiile de viață (locuința, câte persoane întreținea familia, hrana, îmbrăcămintea, ce munci erau obligatorii pentru părinți, copii, care era specificul climateric și cum influența acesta modul de viață)? Ați reușit să păstrați unele obiceiuri sau tradiții specifice naționale la anumite sărbători, precum Crăciunul, Paștele, s-a perpetuat credința pe care o aveți acasă, ați reușit să oficiați rugăciuni sau servicii divine în caz de necesitate (botez, cununie, deces)? Cum puteți descrie comunicarea cu ceilalți membri ai localității unde ați fost deportat/ă? Au existat motive de neîncredere reciprocă sau de solidaritate? Ați avut acces la anumite servicii, precum educația, asistență medicală, corespondență, adresări către autorități, inclusiv adresarea scrisorilor către autoritățile unionale etc.? Cum ați depășit anumite probleme de sănătate? Cine credeți că a avut cel mai mare rol în supraviețuirea Dvs. în acele condiții și în ce anume a constatat el?
6. Când ați fost eliberat(ă)? V-ați întors acasă imediat sau mai târziu? În localitatea natală sau alta? Cum ați fost primit de organele administrative? Ați fost marginalizat(ă)?
7. Ce s-a întâmplat cu proprietatea Dvs.? Vi s-a restituit ceva?
8. Cum s-a aranjat viața familială, socială, profesională după lagăre și deportare?
9. Credeți că este nevoie de amintirile despre deportări și care este necesitatea memoriei pentru existența unui popor?
10. Ce v-a ajutat să supraviețuiți?

De asemenea, ar fi bine, dacă dorești, să acorzi și aceste întrebări cu specific etnografic:

- Ce obiceiuri naționale legate de ciclul vieții ai perpetuat în deportare? De exemplu, naștere/botez, căsătorie/cununie, moarte/înmormantare.
- Ce obiceiuri calendaristice, sărbători laice, religioase ai ținut?
- Ai avut icoane, cărți și alte obiecte aduse și păstrate din Basarabia, denumirea lor și semnificația pe care au avut-o pentru Dvs.
- Ce ai păstrat din bucătăria/mâncarea tradițională și ce obiceiuri legate de preparare și consum ai urmat?
- Ai păstrat ceva din folclorul muzical și coregrafic adus din Basarabia?
- Ce creații populare legate de deportări vă amintiți? Poezii, versificații, proză, texte orale, pamflete, bancuri la adresa conducerii sovietice?
- Ai promovat istoria natală/națională prin basme, povești, istorii, cântece de leagăn în deportare pentru copiii Dvs.?
- Care credeți că este influența deportaților basarabeni asupra localnicilor și vice-versa?
- Aveți însemnări personale vechi, din deportare sau după revenire sau reabilitare?
- Ai simțit dorul de casă și de întreaga comunitate de unde v-au ridicat?
- Cum anume și ce făceați pentru alinarea dorului?
- Aveți personalități distinse din rândul Dvs. și al urmașilor Dvs.?
- În cadrul lucrărilor agricole, ai reușit să perpetuați anumite soiuri moldovenești?
- Cum a fost afectat numele de botez al Dvs. și al urmașilor Dvs. de procesul de rusificare?
- Ce tradiții și remedii legate de medicina populară ai folosit sau vă amintiți?

Neapărat, la sfârșitul interviului, trebuie să ai semnat consensul în scris, după acest model:

Stimate intervievat,

aceste întrebări au un caracter strict științific și răspunsurile oferite cu amabilitate de Dvs. vor fi folosite doar în scopuri științifice de promovare a culturii istorice și recuperare a memoriei deportărilor.

Dacă Dvs. nu doriți, nu vom face referire la numele de familie sau localitatea Dvs., doar vom folosi factologia pentru exemplificări și concluzii. Semnați aici:

În cazul în care sunteți **DE ACORD să utilizăm datele, pozele, documentele, amintirile pe care ni le-ați oferit, fără anumite restricții**, în scopul sus-numit, semnați aici: _____

Tel. de contact, e-mail intervievat (sau rudă): _____

Vă garantăm corectitudinea noastră în abordarea istorică și exactitatea celor notate, drept dovadă semnez, _____, cel/cea care am realizat acest interviu.

Tel. de contact, e-mail cercetător: _____

Atunci când facem câteva interviuri cu persoanele care au trecut prin experiențe traumatizante, suntem și noi afectați emoțional. Următoarele aspecte psihologice specifice interviurilor cu persoanele deportate trebuie luate în calcul. Întreabă-te și reflectează:

1. Credeți că v-au afectat în vreun fel interviurile realizate cu persoanele deportate? DA/NU
2. Cum anume v-au afectat aceste interviuri?
3. Care au fost cele mai dificile momente pentru dumneavoastră în munca de interviuare a persoanelor deportate?
4. Care au fost cele mai dificile interviuri?
5. Ați putea descrie cel mai dificil moment din munca dumneavoastră de interviuare?
6. Care au fost cele mai frecvente stări pe care le-ați trăit în timpul interviurilor?
7. Ați avut stări neașteptate în cadrul interviurilor? DA/NU
8. Ce fel de stări/emoții au fost acestea?
 - Tristețe
 - Apatie
 - Milă
 - Furie
 - Plictiseală
 - Somnolență
 - Nervozitate
 - Altele (specificați)
9. Încercați să evaluați aceste stări trăite în cadrul interviurilor după următoarea scală:
 - 1 – intensitate mică a emoției;
 - 3 – intensitate medie a emoției;
 - 5 – intensitate mare a emoției.
10. S-a întâmplat să apară gândul/dorința de a întrerupe interviul din cauza unor emoții/trăiri excesive? DA/NU
11. Ce fel de emoții/trăiri au fost acestea?
12. Cum depășați aceste trăiri?
13. Cum considerați, ce stări/emoții trăiau persoanele interviuate în timpul discuției cu dumneavoastră?
14. Cum vă dădeați seama de stările trăite de către persoana interviuată?
15. Cum depășeau interviuații aceste stări?
16. Vi se întâmpla să fiți afectat imediat în timpul interviului de starea persoanei interviuate? DA/NU
17. Dacă răspunsul este „DA”, în ce fel erați afectat? Dați un exemplu.
18. S-a întâmplat să apară dorința/gândul de a vă implica în vreun fel în viața persoanelor interviuate? DA/NU
19. Dacă „DA”, la ce s-au referit aceste gânduri?
20. Cum ați descrie personalitatea persoanelor deportate?
 - Depresivă
 - Optimistă

- Resentimentară
- Binevoitoare
- Slabă
- Puternică
- Altele (specificați)

21. Care a fost atitudinea persoanelor deportate față de invitația pentru interviu?
22. Cum ați simțit atitudinea intervievaților față de dumneavoastră?
23. Vi s-a întâmplat să vă gândiți la intervievați după interviu? DA/NU
24. Ce fel de gânduri au fost acestea?
25. Ați avut stări neașteptate/nespecifice dumneavoastră după interviu? DA/NU
26. Ce fel de stări au fost acestea?
27. Ați trăit momente emoționante în timpul descifrării interviurilor? DA/NU
28. La ce s-au referit aceste trăiri?
 - Tristețe
 - Frică
 - Milă
 - Furie
 - Plictiseală
 - Somnolență
 - Nervozitate
 - Altele (specificați)
29. Interviurile realizate au schimbat percepția dumneavoastră asupra deportărilor? În ce fel?
30. Ce lucruri importante ați învățat din interviurile cu persoanele deportate?

Ce fac dacă descopăr că persoana a conlucrat cu regimul sovietic sau alte fapte șocante...?

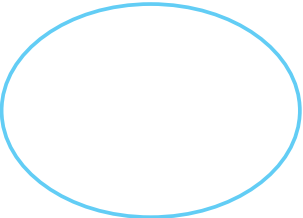
Cum tratez aspecte „neplăcute” sau nefavorabile?!

În primul rând, nu ne arătăm mirați sau nedumeriți, pentru că dacă au avut loc deportări și avem deportați, este logic să avem și persoane care au participat la deportare. Trădătorul este, fără excepții, o persoană din anturajul autorului: fost coleg de liceu sau de universitate, rudă sau vecin, care, de bunăvoie ori constrâns de KGB, consimte să iscodească, să întocmească denunțuri, să depună mărturii false, să colaboreze cu regimul sovietic în diferite forme. Trecutul nu îl putem schimba, judecarea oamenilor nu duce la nicio finalitate, mai ales că nu noi suntem cei care ar trebui să le dăm evaluare. Timpul le judecă pe toate și acei oameni au fost pedepsiți de viață, fiecare a plătit scump pentru faptele sale. Aspectele care pentru noi sunt neplăcute sunt și mai neplăcute pentru cei care le povestesc, de aceea, noi nu ar trebui să accentuăm starea de disconfort, ci să apreciem că persoanele sunt deschise să discute, să recunoască greșelile și să împărtășească experiența lor de viață. Ceea ce putem face este să extragem învățăminte și lecții de viață și să adunăm acest bagaj de cunoștințe, experiențe, emoții pentru a deveni mai rezilienți, mai puternici emoțional și mai deschiși la minte.

Pentru profesori, recomandăm un braistroming pe care să îl structureze în aceste forme:

Fișă-suport pentru evaluarea așteptărilor și necesităților în procesul de cercetare

Așteptările de la:

Elev	Tutore
 	
Abilitățile deja existente 	
Dificultățile posibile întâmpinate pe parcurs 	
Suport potențial pentru elev 	Suport potențial pentru tutore

Găsiți exemple de interviuri, diverse ca formă și conținut, pe www.deportări.md.

Eseu în baza mărturiilor lui Nicolae Banaga – un învingător

Nicolae Banaga, deportat în 1949,
din s. Minceni, com. Cineșăuți, r. Orhei
în reg. Kurgan, URSS

Narațiunile colectate prin metoda istoriei orale abordează subiecte complexe, deschise pentru studii multidisciplinare. De aici și valoarea sporită a mărturiilor adunate de la supraviețuitorii deportărilor și represaliilor politice din anii 1940–1950.

Raportul dintre similitudinea destinului colectiv și a celui individual întotdeauna este diferit; nu sunt foarte multe cazurile în care o familie (un destin individual) trece prin toate etapele unui proces istoric (ale unui destin colectiv). Interviu cu Nicolae Banaga este unul multidimensional și comprehensiv, prin care urmărim parcursul istoric al Basarabiei din secolul trecut. Destinul colectiv al populației din spațiul pruto-nistean, dar și cel individual al fiecărui membru din familiile basarabene au fost umbrite de consecințele imediate și de durată ale sovietizării. Astfel, povestea de viață relatată de Nicolae Banaga este eminent echilibrată cu destinul colectiv și merită să detaliem:

- Istoria instaurării regimului sovietic de ocupație este pliată fidel pe istoria familiilor a căror moștenire o duce – familia bunicului Eugen Banaga⁴ și familia în care s-a născut, a lui Maxim Banaga⁵.
- Domnia Sa este un interlocutor care are o lume interioară complexă, în care discută chipeșul Nicușor (de opt ani în momentul deportării) și înțeleptul Nicolae (septuagenarul de azi). La întrebările micului Nicușor răspunde cu grijă adultul Nicolae. Iar la concluziile lui Nicolae transcend experiențele lui Nicușor.
- Nucleul familiei moderne a neamului Banaga este perechea Eugen și Axânia Banaga, care a avut nouă copii. În perioada interbelică a fost împroprietărită și s-a consolidat ca familie de *răzeși*. Mediul favorabil și calitățile de antreprenariat i-au adus familiei o stare economică solidă, care a propulsat-o în rândul liderilor comunitari.
- Odată cu anexarea de către URSS, are loc întorsătura drastică în dezvoltarea fi-rească a Basarabiei, Bucovinei și ținutului Herța, ceea ce înseamnă o lovitură directă asupra statutului economic și social al familiei Banaga. Valorile s-au inversat și toți membrii familiei, de la mic la mare, au fost etichetați conform criteriilor bolșevice: „dușmani ai poporului”, „chiaburi”, „mari comercianți”.

⁴ *Cartea memoriei. Catalog al victimelor totalitarismului comunist*, Chișinău: Editura Știința, 2003, vol. III, p. 279.

⁵ Ibidem.

- În mediul ostil care le-a întunecat perspectivele, tatăl și fiul au decis să se refugieze în Țară, crezând într-un viitor mai bun pentru familie. Au găsit un nou cămin în s. Măcrina, jud. Râmnicu Sărat, dar nu a durat mult scenariul salvator.
- Repatrierea le-a fost impusă de către regimul comunist care s-a instaurat și peste Prut în scurt timp. Nenorocirea nu a venit de una singură, a venit odată cu norocul celor trei surori care au evadat din lagărul de concentrare, dar acest noroc avea și nenorocul de a le despărți pentru totdeauna de părinți și frați.
- Bunicii, părinții și doar patru din cei șapte copii ai familiei Banaga, revenind în satul natal, s-au confruntat cu toată gama de politici sovietice: impozite sporite, tifosul și lipsa igienei, foametea înăsprită artificial, dedublarea identității unor săteni. Într-un cuvânt, au fost martorii distrugerii comunității tradiționale și ai construcției „noului om sovietic”.
- Punctul culminant al construcției noii paradigme a fost deportarea în Kurgan – represiune prin care se dorea atingerea mai multor obiective. În primul rând, distrugerea păturilor sociale și etnice indezirabile regimului, consolidarea bazei economice sovietice (crearea colhozurilor), întărirea infrastructurii noului regim, toate acestea în strânsă legătură cu deznaționalizarea și diluarea caracterului unitar românesc din teritoriul ocupat. În al doilea rând, popularea regiunilor virgine ale Siberiei și Kazahstanului de Sud, exploatarea bogățiilor naturale și crearea infrastructurii (orașe, drumuri, canale, uzine etc.) în acele regiuni pe baza forței ieftine de muncă și a muncii silnice a deținuților și deportaților. În al treilea rând, regimul era creat pe constructul social al luptei de clasă și cerea pâine și spectacol gratis pentru categoriile simpatizate – proletari pauperizați, muncitori înrobiți, mancurți înveterați, oportuniști calificați. În al patrulea rând, violența a fost baza terorii staliniste, ridicată la nivel de politică de stat⁶. Astfel, familiile Banaga au fost vizate de toate laturile specifice deportărilor staliniste. Traversând cele mai grele momente din experiența siberiană, acești oameni au rămas totuși vrednici de numele înaintașilor, afirmându-se și în Siberia ca primi gospodari, oameni înțelepți și buni creștini. Mai mult decât atât – autoidentificându-se români și fiind în continuare mândri de limba lor. Dar plata pe care le-a cerut-o regimul a fost prea mare – decesul ambilor bunici și al unuia dintre fii.
- Revenirea la baștină, primită ca o binecuvântare, a fost următoarea etapă a confruntării cu regimul sovietic – „Siberia de acasă”. Reintegrarea în societatea distorsionată dicta noi încercări. Familia lui Maxim Banaga a fost orfană la propriu (revenind fără bunici, doar cu sunducul lor) și la figurat (neavând dreptul să revină în casa care și azi este funcțională în centrul satului Mincenii de Jos). Au îmblânzit Chișinăul, lucru deloc ușor de făcut!
- Căderea regimului sovietic, destrămarea URSS și revenirea la valorile naționale au inspirat speranță pentru reabilitarea *de jure* și *de facto*. Amărteala în care s-a blocat avântul renașterii și dezamăgirea amară de astăzi însă trenează realizarea acestei speranțe într-o interminabilă tranziție. Regretele cele mai mari pornesc azi de la lipsa unui spirit de coeziune civică și până la insuficiența curajului de sacrificare.

Memoria pe care am scanat-o în timpul acestui interviu de istorie orală este plămădită în contextul istoric național și regional al anilor 1940–1960. Am sesizat câteva nișe de narațiune pentru că Nicolae Banaga, structurându-și amintirile, se baza fie pe

⁶ Viorica Olaru-Cemîrtan, *Deportările din Basarabia: 1940–1941, 1944–1956*, Chișinău: Editura Pontos, 2013.

memoriile preluate de la bunici, unchi, părinți, fie pe memoria asumată prin propriile experiențe de viață. După subiectele abordate, Domnia Sa face incursiuni în domenii precum istoria locală, pe care a documentat-o arhivistic (satul natal – Mincenii de Jos, satele din jur – Trifești, Buciușca, Saharna); istoria neamului Banaga – originile strămoșilor și evoluția familiei; istoria deportărilor din regiunea satului său; istoria locală siberiană (cătunul Borodinsk și popoarele mixte).

Fire curioasă, așa cum s-a recomandat din copilărie, Nicolae Banaga folosește diverse surse pentru a-și contextualiza memoriile și pentru a-și argumenta ipotezele sau concluziile. Nelipsite sunt sursele de arhivă, unele chiar inedite, alături de istoriografia și publicistica accesibilă. Domnia Sa operează cu informații culese din domeniul onomasticii, toponimiei, lingvisticii, pe care le assemblează în contextul frumoasei literaturi române și neperisabilelor valori universale. Prin această mărturie, am sinergizat mai multe inițiative de a prezerva memoria deportărilor, completând paginile *Catalogului victimelor totalitarismului comunist*⁷ și valorificând mărturiile de pe portalul www.deportari.md⁸.

Astfel, Nicolae Banaga, personalitate vastă, erudită și modestă, se pretează ca un adevărat cronicar al satelor. A ținut mai multe jurnale pe parcursul vieții, a adunat multe documente și extrase din dosare inedite, totul doar din dragoste față de origini, respect pentru trecut și speranță pentru un viitor pe potriva idealului său – Reîntregirea Neamului.

Un om de mare omenie, care iubește Adevărul, Credința și Viața.

***Interviul de istorie orală și informațiile suplimentare pentru profesori și elevi
ca surse de inspirație pentru activități de reflecție și cercetare***

ORIGINI ȘI TRADIȚII

Străbunica mea e și străbunica lui Eugen Doga

Îmi spune Banaga Nicolae, al lui Maxim și Maria Banaga. Sunt născut la 5 septembrie 1941 în jud. Orhei, pl. Rezina, com. Cineșăuți, s. Minceni. În apropiere, se află vestita mănăstire Saharna, de unde este și bunica mea, Aculina Chișleanu. După cum am constatat, bazându-mă pe datele de arhivă, ea e și străbunica lui Eugen Doga, compozitorul pe care îl știe toată Basarabia! Am absolvit Universitatea de Stat din Tiraspol, Facultatea de Matematică și Fizică, specialitatea „Fizica matematică, bazele producției și desenul linear”. M-am ocupat cu ingineria-pedagogia, predând „Bazele producției”, adică științele de bază ale industriei contemporane, tehnologia metalelor, electrotehnica, radiotehnica. Sunt român, creștin ortodox.

„Eu de mamă și de tată nu mă satur niciodată!”

Tatăl meu, Maxim Banaga, s-a născut la 13 august 1898 și a decedat la 12 septembrie 1979, trăind 81 de ani. Mama mea, Maria Banaga, a fost născută la 6 februarie 1903 și s-a stins la 16 aprilie 1992, la 89 de ani. Noi am fost șapte frați și surori: sora

⁷ Am cules informații care completează și rectifică unele date din *Cartea memoriei*, vol. III.

⁸ <http://deportari.md/#blog/liuba-turcanu-cangea-1940-mateuti-rezina>

Anișoara (născută în 1924, decedată la 28 octombrie 1988, la 64 de ani neîmpliniți; nu a fost deportată, a trăit în România); sora Teodora (născută în 1926, decedată la 13 noiembrie 2013; nu a fost deportată, a trăit în România); sora Alexandra/Leana (născută în 1929, decedată în 2012; nu a fost deportată, a trăit în România); fratele Eugen (născut în aprilie 1932; nu a fost deportat, era student și a rămas la baștină); fratele Mihai (născut la 17 iunie 1937 – decedat la 31 octombrie 1950 în Siberia; a fost deportat cu părinții), eu, Nicolae Banaga (născut la 5 septembrie 1941; am fost deportat cu părinții), sora Aurica (născută la 27 iulie 1945; a fost deportată cu părinții)⁹. Părinții ne-au iubit și s-au dedicat pentru noi! Ei au fost pentru mine izvorul nesecat de înțelepciune, cumsecădenie, dragoste! „Eu de mamă și de tată nu mă satur nicio dată”, cum spune Gică Petrescu și înțelepciunea populară!

Alexandru Cotruță – o figură proeminentă în istoria Basarabiei țariste

Eram curios de mic copil – cine suntem, unde ne ducem și ce vrem. Încă până a merge la școală, am învățat carte de la surori, în special de la sora Dora. Ascultam ce spun bunicii, vorbind despre rădăcinile familiei, și am înțeles că familia noastră a avut o legătură specială cu Alexandru Cotruță, o figură proeminentă în istoria Basarabiei țariste. Iar pe parcursul ultimilor douăzeci și cinci de ani, am găsit în arhive date conform cărora, în Galați, în s. Foltești, au fost câteva familii Banaga. Mă întreb dacă există o legătură între vițele noastre. Mai mult, am aflat că și s. Ohrincea, jud. Orhei, de lângă Hârtop, tot a aparținut boierului Alexandru Cotruță, care a fost conducătorul dvorenimii din Basarabia circa treizeci de ani.

S-au căsătorit în „câșlegile Crăciunului”

Tata era feciorul mai mare al lui Eugen Banaga. Cum spunea tata: „Cam târziu m-am căsătorit cu mama, că nu găseam mireasă în sat. Satul era mic...”. A găsit-o pe mama în s. Țărani, pe care rușii l-au botezat Țarevca, de la cuvântul „țar”, dar care tot e de origine latină. Părinții s-au căsătorit în 1924, în „câșlegile Crăciunului”, așa se vorbea atunci. Și mama, și tata au fost români, din țărani răzeși, cu puțină carte, dar harnici. Tata a cumpărat un lot, lângă izvoare, nu departe.

Tata a fost primar de două ori

Au agonisit o mică avere, dar în documentele sovietice averea părinților e în mare contradicție, într-un loc se zice că-s 20 de oi, în alt loc se zice că-s 8 oi – dar au adunat din muncă. Tata a fost primar de două ori. Prima dată în anii '28-'31/'32 și a doua oară – în anii războiului, în timpul administrației lui Ion Antonescu. După care primar a fost un văr de-al lui tata, Profir Banaga. În arhive am găsit foarte puțină informație, se vede că au distrus documentele. Tata era foarte respectat nu doar în sat, dar și în satele din regiune. Știa bine rusește, a făcut vreo patru-cinci ani armata în Rusia țaristă.

⁹ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 279) sunt enumerați membrii familiei Banaga care au fost deportați, dar cu anumite inexactități: Banaga Maxim E. (a.n. 1891, **de facto a.n. 1898**), Banaga Maria S. – soția (a.n. 1900, **de facto a.n. 1903**), Banaga Mihai M. – fiul (a.n. 1936), Banaga Nicolae M. – fiul (a.n. 1941), Andrei (Andrica) M. – fiul (fiica) (a.n. 1945), **de facto Aurica – fiica (a.n. 1945)**, deportați în 1949 în reg. Kurgan, motivul: familie de „chiaburi”. Facem aceste precizări în baza mărturiei lui Nicolae Banaga și a actelor actualizate.

Mama a muncit în gospodărie: avea grijă de pământ, de casă, de șapte copii! A țesut multe covoare! Mama aproape 90 de ani a trăit, obișnuia să ne zică: „Nu am să vă fac scârbă, am să mă țin!”. Era cu caracter!

Tare-mi plăceau coarnele

Noi am avut în jur de două hectare de pădure, cumpărate de tata. Nu vreau să-l laud, dar toată lumea știa că dormea două-trei ore, era foarte muncitor. În 1931, tata a deschis magazin, am și document din arhivă, unde vindea săpun, hering, scrumbie dunăreană, care se considera una dintre cele mai bune din lume! Tot atunci, a cumpărat și mașină de treierat. Mă rog, copiii creșteau și trebuiau implicați în activități! Surorile, după școala din sat condusă de dl Odobescu, învățau la Orhei, la liceu.

Aveam livadă cu pruni, cireși, vișini, meri, aveam și vie, 75 de ari, adică $\frac{3}{4}$ din hectar. În grădină, lângă casă, erau vreo 40-50 de ari, cam vreo jumătate de hectar, acolo aveam vreo doi perjari, corn. Țin minte că tare-mi plăceau coarnele, ele se coc cel mai târziu și ne mângăiau poftele. Drept spuneau părinții, mai ales mama: „Coarnele ajută la stomac!”

În fiecare an, aveam cămașă de in și de cânepă

Am avut și iaz. În satul nostru erau vreo 20 de case mai înstărite și, deoarece erau izvoare, oamenii au pus iezătură și aveam pești în iaz. Tot acolo înmuiam cânepa, o prelucram pentru zolnic, dar și pentru haine! Țin minte, numaidecât în fiecare an, aveam cămașă de in și de cânepă. Cea de cânepă parcă era mai durabilă! Noi mâncam sămânța de cânepă și o numeam „lapte de bou”. Sora mai mare, Anișoara, era primul copil și o ajuta pe mama prin gospodărie. Noi am avut multe găini, chiar și după documentele sovietice, în care averea era scrisă de câteva ori mai puțin, fiindcă au furat-o, se vedea că aveam mai mult decât alți săteni. În casă aveam cuptor mare, făcut de mama cu tata. Ei tare erau pricepuți. Eu mă miram: „Cum ați făcut așa cuptor?” „D-apoi am văzut la bunelul!” Au văzut și țineau minte! Parcă au știut că vor avea mulți copii! Și surorile tot pe cuptor au crescut! Toți pe cuptor! De-acum pe cei mai mari, la 14-15 ani, îi dădeau să doarmă în camere. Aveam șase camere, deși în documentul sovietic ne-au scris cinci camere.

Bunelul, Eugen al lui Matei Banaga

Bunelul meu – Eugen al lui Matei Banaga – s-a născut în 1878. După documente, făcute de ruși în grabă, în unele locuri e scris '70, în altele '74, în altele '73, adică, actele se făceau repede, la ochi¹⁰. Bunelul a rămas la 15 ani fără tată și la 16 ani și jumătate fără mamă. Iată de ce, pe parcursul vieții, el a fost foarte muncitor și a avut grijă mare de familie. A adunat o mică avere, era răzeș, ca majoritatea populației din Basarabia, adică țăran împroprietărit cu pământ.

Bunelul era meșter bun și făcea pâsle, lemnărie, covălie! Era meșter înăscut! În afară de aceasta, se ocupa cu comerțul, ca și majoritatea de la noi din sat, mai ales din Cineșeuți, din Saharna. Trebuia să vândă producția agricolă sau să mai cumpere câte

¹⁰ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 279) este consemnat 1876, ca anul nașterii lui Eugen Banaga, ceea ce este incorect.

ceva pentru casă și se ducea când la Tighina, când la Tirișpolie, când chiar și la Odessa! În Odessa era un sătuc de moldoveni, cu denumirea Moldovanca, unde am făcut și eu serviciul militar în regiment de telecomunicații. Și azi, o suburbie a Odessei se cheamă Moldovanca.

Am avut o plăcere deosebită să ascult dangătul de clopote

Bunelul a fost și epitrop, cu alte cuvinte – staroste la biserica din sat! Mă lua pe mine și pe fratele Mihai cu el la biserică și aveam timp să o descopăr, să o studiez. Îmi plăcea mult sunetul clopotelor, erau două sau chiar trei clopote și sunau foarte bine. Am avut o plăcere deosebită să ascult dangătul de clopote. Am găsit în arhivă că biserica din sat a fost construită în 1805 în locul unei biserici de lemn, pereții erau groși, peste un metru. Chiar nu demult am fost în sat, de praznicul Sf. Paraschiva, și mă bucur că hramul satului e în cinstea Ocrotitoarei Tuturor Românilor.

Cu ce gust era totul amenajat!

Bunelul era o persoană foarte apropiată boierului Cotruță Alexandru Matei. Eu presupun că Oxânti Banaga și-a numit feciorul Matei tocmai datorită acestei prietenii. Adică, Matei e bunelul tatălui meu și tata bunelului Eugen, care, sărmanul, e mort în Siberia.

Bunelul cumpărase casa boierului Alexandru Cotruță și, cred eu, cu un preț mai mic decât era pe piață. Boierul a avut o bibliotecă mare, pe care comuniștii au ars-o, i-au stricat și mormântul din curtea bisericii. Cavoul familiei Cotruță a fost distrus, din păcate. Pe lângă casă, boierul Cotruță i-a vândut și livada, și via, și n-a luat mult! Dar bunelii munceau enorm! Eu țin minte, mă sculam pe la răsăritul soarelui, pe la cinci-șase, bunelul cu bunica deja erau la deal, la lucru! Părinții la fel, eee! Avea câteva putini de brânză, prisacă. Noi am avut vreo câțiva stupi numai, dar bunelul avea prisacă. Avea livadă mare, eu am învățat a număra pe copacii bunelului! Acesta-i perjar, acesta-i zarzăr, acesta-i nucar! Nucari avea vreo 40, în jurul curții, lângă gard. Cu ce gust era totul amenajat! În sat mai erau vreo două-trei livezi: a lui Duca leftichie, a lui Ion Duca și a lui Ion Dumbravă. Când au venit sovieticii, i-au luat jumătate de casă și în acele trei camere au stricat pereții și au făcut club. De atunci s-a umplut bunelul – noi îi ziceam *babaca* – de oftică¹¹! Dansau, țipau, strigau în clubul acela! Făceau adunări comuniste, cu reprezentanți de la raion: „Мы победим!”¹². Bunica zicea așa: „Când aud rusește, prin mine trece curentul!”. Atâta ură! Dar de unde să fie dragoste?!

Bunica, Axânia Banaga

Bunica mea, Axânia Banaga, tot din Țareuca era și a murit în Siberia, ca și bunelul¹³. Era foarte deșteaptă! Bunelul, dacă avea vreun gând – să cumpere un cal, o vacă, pământ sau pădure – numaidecât se sfătuia cu ea! Toată lumea spunea că Axânia

¹¹ Aici: i-au înveninat viața, i-au făcut zile amare (n.a.).

¹² Vom învinge! (trad. din rusă)

¹³ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 279) este inclusă familia lui Banaga Eugen M. (a.n. 1876, **de facto 1878**), Banaga Xenia N. – soția (a.n. 1880), supuși represiunilor în 1949, motivul: comercianți.

era foarte înțeleaptă, Dumnezeu s-o ierte! Mai-mai să-l întrecă pe babaca! Au fost o pereche potrivită, armonioasă. Era foarte pricepută la țesut. De fapt, și mama țesea foarte bine, câte covoare a țesut mama! Amândouă se pricepeau ce fel de lână trebuie la țesut...

Feciorii

Buneii au avut nouă copii, dintre care doi feciori s-au stins tragic. Bunica era foarte amărâtă că și-a pierdut feciorii: Diomid – născut în 1900, și Vasile – din 1908 sau 1910. De fapt, lui Diomid i se spunea Liomid. Liomid, al doilea fecior după tata, nu voia să facă serviciul militar. Era mai emotiv decât tata și avea o prietenă din sat, de-a lui Bălțeanu, care îl încuraja: „Mai ia vin, mai ia vin, cine știe când ne mai vedem!” De la vinul rece, a căpătat un fel de oftică, pneumonie acută, și prin 1920 sau 1921 s-a stins, până la armată. Parcă simțea: „Nu se știe, m-oi întoarce ori nu din armată”.

Prin anii '30, bunelul a cumpărat mașină de treierat și, împreună cu feciorul mai mare, tatăl meu, și mezinul Vasilică, muncea cu ea atât la pământul familiei, cât și prin satele din apropiere. Vasile era un fel de mecanic, avea grijă de mașina de treierat. Odată, a căzut pasul de la motor și s-a întâmplat o nenorocire: din neatenție, Vasilică a dat cu piciorul în pas, ca să-l treacă înapoi pe obada roții, și-a aninat piciorul și s-a rănit grav. L-au operat, dar s-a pornit gangrena și s-a prăpădit. Avea 17-18 ani...

Eugen Banaga, pe scările casei cumpărate de la boierul Alexandru Cotruță, alături de bunica Axenia, unchiul Petrea, mătușa Anea, mătușa Efimia, nepoțica Dora, s. Mincenii de Jos, jud. Orhei, 1936.

Sarcină pentru elevi:

Care erau valorile familiei Banaga și principalele caracteristici ale vieții cotidiene în perioada interbelică?

REFUGIUL ÎN ROMÂNIA

Sovieticii în fiecare an duceau câte-o porție

Când au venit rușii, bunelul zicea: „Eee, rușii ceia au fost răi, care până în '17, dar aceștia îs de sute de ori mai răi...”. În '40, boierul Dumitru Panagheanță a fost dus în Siberia

și nu s-a mai răspuns: poate a murit acolo, poate chiar pe drum s-a stins. Apropo, am găsit în arhive că sovieticii în fiecare an duceau câte-o porție, '45, '46, '47, '48, până în '52 au dus! Dacă în satul nostru de 60 de case, împreună cu celălalt Minceni, în liste erau 16 familii pentru deportarea din 1949! Le trebuiau brațe de muncă și la putere au venit niște ruși care îs pricepuți la a face dezastre.

Din sat vreo 15-16 familii au emigrat

Știind năravul ocupanților ruși, țariști și sovietici, care erau de zeci de ori mai cruzi, părinții au decis să se refugieze. Și nu numai ei, dar și alții: Filimon Pânzaru, Odobescu, boierul Duca, feciorul lui, Eftichie Duca, Ion Dumbravă, căruia în sat i se spunea conu' Ion. Toți au emigrat în România, în patria-mumă. Pe părintele Efim Tăutu rușii mai nu l-au împușcat în '40 și, scăpând, s-a refugiat și el în România. Din sat vreo 15-16 familii au emigrat. Tot ce au avut ele a rămas sovieticilor. Noi, grație că am avut vecini cumsecade, am fost mai norocoși – multe din averea noastră s-au păstrat. O bună parte totuși a fost jefuită. La bunelul, beciul, mărișor și plin cu de toate, a fost jefuit. Magazia, care era din piatră, a fost stricată și piatra a fost folosită de noua administrație la alte construcții.

Tocmai era ziua echinocțiului de primăvară

La 21 martie, noi ne-am refugiat peste Prut. Eu țin minte, of Doamne! era clar că venea armata ocupantă. Ei și-au arătat fața adevărată în 1812: câtă lume au nimicit, au curățat târgurile și orașele de băștinași. La Vasile Alecsandri este și o poezie, *Pohod na Sibir*, unde e descrisă soarta basarabenilor. Apropo, în Siberia, unde am fost noi deportați, erau trei familii de români basarabeni duși încă în 1905, în timpul primei revoluții ruse. Of, Doamne! Ca prin

Deoarece ocuparea acestor provincii românești de către Uniunea Sovietică s-a făcut contrar voinței populației, la vestea despre trecerea Nistrului de către trupele sovietice, mii de basarabeni și bucovineni s-au refugiat în România, părăsindu-și locuințele și averea. În anul 1940, după datele Ministerului de Interne al României, „în legătură cu tristul eveniment al pierderii Basarabiei și Bucovinei s-au refugiat în țară peste 23.000 capi de familie, care n-au vrut să încerce rigourile regimului bolșevic, străin de neam și de mentalitatea noastră românească”. Conform recensământului populației din 6 aprilie 1941, „pe teritoriul diminuat al României” au fost înregistrați 68 953 de refugiați din teritoriile ocupate de ruși. Fluxul de refugiați era mare și mare era „jalea și amărăciunea, căci cu cei ce se refugiau pleca o stăpânire românească, dar nu și o cultură națională și o religie creștină de două mii de ani”. Însă nu toți care au dorit au avut posibilitatea de a se refugia. Au existat numeroase cazuri când soldații Armatei Roșii au împiedicat refugierea unor grupuri de civili.

vis, țin minte de la frați și de la părinți, căci eu aveam trei anișori, tocmai era ziua echinocțiului de primăvară, 21 martie 1944. Noi am fost repartizați în Râmnicu Vâlcea, patria „ciocârliei românești” – Maria Ciobanu.

„Veniți! Veniți la Măcrina!”

Familia Banaga alături de primarul Codin Ionescu, s. Măcrina, jud. Râmnicu Sărat, 1944

După ce ne-am pornit la drum, peste o zi și ceva, a oprit tata caii să se mai odihnească, că a luat câte ceva și eram atâtea copii. Ne-am oprit la Râmnicu Sărat, la o cârciumă, că erau la fiecare pas. Tata a întâlnit acolo un țăran care bătea la ochi că era nant, frumos și îmbrăcat bine. El era Codin Ionescu, primarul satului Măcrina, la vreo 6-7 km de Râmnicu Sărat. S-au luat de vorbă: „Unde vă duceți cu atâtea copii?” „La Râmnicu Vâlcea!”

„Unde!? Măine-poimăine încep luptele, americanii au început a bombarda România și pe la Ploiești ce-o să fie!” Tata și-a dat seama că putem să ne prăpădim. Codin Ionescu îi zice: „Veniți! Veniți la Măcrina!”. Cu noi mai erau și câteva rude din satul Otac și Cuizăuca și primarul a insistat: „Haideți aici, în Măcrina!”. Și ne-am dus! Fratele lui Codin Ionescu, Ion, se pierduse la Cotul Donului în '42, casa lui era liberă și am avut unde sta. Aveam cu noi ceva făină, slănină, brânză, că la drum nu te pornești cu mâna goală. Am stat la Măcrina un an și ceva, pân' ce regimul banditesc, altfel nu poți să-l numești, ne-a întors în Basarabia ocupată.

Ne-au dus în lagăr de concentrare

Ne căutau fiindcă știau că foarte mulți, câteva sute de mii de basarabeni, s-au refugiat în patrie, peste Prut. O parte s-a întors, o parte nu s-a mai întors. Ne vânau, ne vânau. România era plină de armata sovietică, plină de răutate: furau, violau fete, numai eu câte am auzit! Primarul Măcrinei, care ținea la noi mult, patriot mare, domnul Codin Ionescu, ne-a spus: „Domnu' Maxim, trebuie să o luați undeva, poate la munte?! Acolo mai puțin caută...” O parte s-a dus la munte și a scăpat, și pe noi ne-a sfătuit cineva să mergem din Măcrina la Râmnicel, că e mai departe de șosea. Chiar dacă am mers la Râmnicel, ne-au depistat și ne-au dus în lagăr de concentrare. Ne-au ținut acolo vreo lună-două, dacă nu mai mult, pân' ne-au verificat dacă nu am făcut crime. Eram toată familia, împreună cu buneii. Toți!

„Las' să se ducă măcar fetele!”

Norocul surorilor, că ele au scăpat! Cum s-a întâmplat? Un unchi de-al meu, Saca Vladimir, din 1919, tocmai era în cadrul armatei române și a aflat că noi suntem

închiși în lagăr. Lagărul era îngrădit cu sârmă ghimpată și el a vorbit cu santinela, care era mixtă – era un rus la doi români – să le permită să scape, să evadeze. Pe români i-a convins ușor, dar rusului i-a dat de băut. Am fi putut scăpa noi toți, dar tata zice: „Cum să-l las pe tata bătrân, cum să las căruța? Duceți-vă măcar voi, fetelor!” Mama tot așa a zis: „Las’ să se ducă măcar fetele!”

Fenea și Vladimir Saca împreună cu fiica Cecilia și cu Alexandra Banaga, s. Vinga, jud. Timișoara, anii 1950

Și așa, surorile mele au scăpat, chiar dacă le-au urmărit în câteva sate. Mulți români le-au dat o pâine și un acoperiș și așa au ajuns, pân’ la urmă, în Vinga – o comună semiromânească, semi-germană, unde s-au ascuns toate trei surori: Anișoara și Teodora, care terminaseră liceul de fete din Orhei, și Alexandra, căreia, pentru conspirație, îi spunem Leana. Unchiul, care de-acum se eliberase din armată, s-a stabilit și el acolo cu familia. În anii 1950, surorile s-au căsătorit, grație unchiului Saca Vladimir, după basarabeni de-ai noștri. „Ai noștri îs mai înțelepți!” spunea el.

Atunci am pierdut auzul muzical

După lagăr, am trecut filtrul la Reni, unde ne-au ținut o lună și ceva, iar pe urmă – în Bolgrad, încă câteva zile. Eu începeam a înțelege. „De ce nu ne ducem acasă?” „Ei, trebuie caii să se odihnească, îs obosiți!” ne mângâia tata și mama. După lagăr ne-au trimis înapoi în sat. Eram flămânzi! Țin minte, îmi era sete, era cald, și nu pricepeam: „Cum, chiar nici apă nu se poate?” Se vede că eu atunci am pierdut auzul muzical. Căci cântam binișor la fluier, fiind băiețel de doi-trei ani, dar după aceea tata zice: „Nu-i aceea, nu-i aceea...” Am avut o traumă atunci, psihologică și fizică! Mai târziu, în Siberia, am suferit mult cu urechile, se umflaseră, Doamne ferește! N-auzeam și nici nu puteam dormi de durere.

Sarcină pentru elevi:

De ce aceste detalii sunt importante în reconstituirea istoriei de viață a familiei Banaga?

REPATRIEREA

„Maxâne¹⁴, ne-am prăpădit!”

Când am ajuns în sat, caii nu puteau să mai tragă! Tata, deseori, mergea pe jos, d-apoi ce distanță! Am venit într-o noapte, nu țin minte data, dar era undeva scrisă, căci țineam jurnal. Am scris și în Siberia, dar mi l-au furat! Ne-am întors: doi bune, mama, tata și patru copii. Eram de pe drum flămânzi! Grație fratelui mai mic al ninecăi, nănașul Istrati Țărnă, care trăia peste drum, ne-am întremat, căci ne-a hrănit pe toți. Dar ce-am pățit în acea noapte?! Obosit, tata a vrut să deshame caii, dar s-a răzgândit: „Poarta e închisă. Las' că dimineată îi voi deshăma!” Ne-am trezit înainte de zori în plânsul mamei. Avea un glas tare și disperat: „Maxâne, ne-am prăpădit! Am lăsat caii înhămați și i-au furat!” Tot „informatorii” au furat caii cu căruță cu tot! Mama, țin minte, se văicăra: „Ne-am prăpădit cu totul! Ce folos că suntem acasă?! Nici cal, nici oaie, nici vacă, nică-nică-nică¹⁵... Beciul gol!” Totul au cărat ocupanții, cât nu am fost acasă.

I-a legat două păsări la gât și l-a purtat prin trei sate

Caii și căruța nu le-am mai găsit. Un oarecare, Leonte Cracea, al cărui nume de familie era Crăciun până ce șoviniștii l-au făcut Cracea, era hoț. Chiar hoț! Odată, l-au prins la Simion Pânzaru furând rațe și găini. Șeful de post i-a legat atunci vreo două păsări la gât și l-a purtat prin trei sate, ca să-l știe lumea! Acest Leonte purta o ciudă mare pe noi și de câte ori ne vedea, repeta: „Voi trebuiți uciși!” Așa înrăiți erau! Dar ce le-a făcut tata? Și presupun, tot el a făcut și treaba aceasta, cu căruța cu cai.

Păduchi, vai, vai, vai!

În casa noastră, când era tifosul, se făcuse baia din sat și veneau toți la dezinfecție. Era o nouă răspundere pe umerii noștri. Noroc că mama avea un covor, pe care îl lăsase la Ion Țărnă, un neam de pe tata, și l-a dat acum secretarei de la *selsoviet*¹⁶ ca să scoată baia de la noi din casă. Secretara zicea întruna: „E tifos! Cum să scoatem baia?!” Dar după ce a luat covorul, a scos baia de la noi din gospodărie.

Mâncare nu era, nu eram alintați în mâncăruri. Era foamete, pântecărie! Păduchi, vai, vai, vai! Norocul nostru, că aveam pădure și tata dădea voie și la alții să strângă crengi uscate, „luați, luați!” și să facem focul și, într-un ciubăr mare, făceam baie!

„La urma urmei, eu răspund de dânsul!”

Tata, fiind primar în timpul războiului, a făcut mai multe fapte bune! Una din ele este deosebit de generoasă, fapt pentru care mă mândresc: l-a salvat pe un consătean, Ion Brașoveanu, de la moarte sigură. Să vedeți cum! În timpul războiului, un ofițer a cerut caii și căruța de la acest Ion Brașoveanu ca să ducă muniții și produse alimentare la un capăt de pădure, la soldații români, și el a refuzat: „Eu nu am crescut caii pentru niște români, care nu au nimic și vin să ceară de la mine!” Căpitanul, mirat, a găsit altă căruță, dar a dat ordin ca acest om să fie împușcat, ca pe timp de război, pentru nesupunere! Tata era primar și a venit fuga Nătălița, care lucra în primărie, și i-a spus tatei

¹⁴ În text, pe alocuri, este utilizată forma populară a prenumelui Maxim – Maxân (n.a.).

¹⁵ Nimic (n.a.).

¹⁶ Sovietul sătesc (trad. din rusă).

că pe Ion Brașoveanu vor să-l împuște! Tata s-a suit repede călare și s-a dus „La Plopi”, acolo unde îl duceau pe Ion Brașoveanu să-l execute într-o răpă. Spunea lumea că tata s-a dat jos și i-a spus căpitanului: „Domnule căpitan, acesta e săteanul meu, e patriot. Nu s-a gândit, a făcut o greșală. Iertați-l! La urma urmei, eu răspund de dânsul!” Căpitanul s-a înduplecat și l-a ascultat pe tata. Astfel, tata a salvat un om!

Dar să vedeți! Spune lumea că acest Ion Brașoveanu devenise totuși informator la ruși. Tot spunea că el e Vanea și o parte din săteni așa și îi ziceau. Dar e drept sau nu-i drept?!

Și alt sătean, Fiodor Mămăligă, tot era să fie împușcat. Tot tata l-a salvat!

Mai e ceva! Poate, gurile oamenilor născocesc, dar spuneau că în listele celor care făceau rechiziția averilor figurează ambii: Ion Brașoveanu și Fiodor Mămăligă. Se vede că totuși au fost de vânzare...

Sarcină pentru elevi:

Cum s-au schimbat relațiile între săteni în perioada ocupației sovietice și de ce?

FOAMETEA

Ultima speranță ne-au furat-o!

Foametea e un capitol aparte. Noi când ne-am întors din România, am venit în casa noastră și nu am găsit nimic. Caii cu căruța, ultima speranță, și pe aceasta ne-au furat-o! Noroc de nănașul Istrati și verișorii tatei, Victor și Ion Țărnă! De-ar fi toți românii, toți moldovenii așa uniți. Victor Țărnă, care de statură era nant, voinic (bunelul era peste doi metri, dar acela – nu mai mic), avea un fecior, Dumitru, pierdut la război, și creștea nepoții. Avea nevoile lui, dar ne dădea și nouă: câte un pumn de făină, un pumn de fasole, se-mpărțea! Dar nici ei nu prea aveau! Câți au murit! Numai eu pe câți țin minte!

Oamenii mâncau zdohnitură

La noi a zdohnit un cal. Nu știu cine ne-a dat un mânz atunci, în '46, a crescut și a zdohnit, cred că tot de foame. Lumea venea și lua din calul mort și mânca. Tata zicea: „Nu mâncați, mări! Mai bine răbdați... Eu cum răbd!” Lumea însă zicea: „Eee, tu ești

Foametea organizată făcea ravagii: oamenii mureau de foame sau supraviețuiau prin cele mai inimaginabile metode. Datele oficiale despre jertfele foametei organizate prezintă 62 786 de oameni decedați doar în 1946.

Studiile recente aprofundează cunoașterea acestei pagini sumbre din istoria postbelică a Moldovei și demonstrează caracterul intenționat al înăspririi foametei.

„În total, după estimările făcute de istoricul Mihai Grîbincea pe baza documentelor de arhivă, numărul victimelor foametei din anii 1946-1947 se ridică la cel puțin 216.000 de persoane. Pentru prima dată în istoria provinciei au fost înregistrate cazuri de canibalism.

zdravăn...” Adevărat că tata avea peste un metru și optzeci. Mai în scurt, oamenii mâncau zdohnitură. Dar lobodă cât am mâncat! La o vreme, nici lobodă nu găseam! Eram de-acum de vreo șase ani și, cu fratele Mihai, strângeam ghinzi. La noi creșteau doi gârneți, că la noi la stejar se spune gârneț, ca în Ardeal, sau gorun. Ghinda aceea o strângeam și o mâncam, dar era tot puțină. Ghinda ne-a salvat! Mai aveam și o căpriță, pe care o păzeam, ca pe ochii din cap! O pășteam pe rând, și aveam câte un păhăruț de lapte de capră. Măcar din când în când!

A mâncat și mâța de la casă, și tot a murit de foame!

Din toată Basarabia, oamenii se duceau tocmai la Lvov după *jmâh*¹⁷ de la fabrica de zahăr. O parte murea pe drum, numai de la noi din sat câți au murit! Lângă lutniță, lângă izvor era un om, Odainic: el a suferit mult, a mâncat și mâța de la casă și tot a murit de foame! Prin '47, când am început să ieșim din foame, în sfârșit, autoritățile au început a da ajutor, după ce a murit atâta lume numai la noi în sat, dar mai ales în orașe!

Noi eram în centrul satului și s-a făcut adunare să decidă pe cine să pună responsabil de repartizarea mâncării, supei. Aproape unanim, a fost ales tata, Maxân Banaga. El repartiza supa: jumătate era apă, dar eram bucuroși și de asta! Mirosul cela, tot ceva-ceva era înainte.

Ori genele, ori Dumnezeu, ori toate împreună – noi toți am scăpat teferi!

Sarcină pentru elevi:

De ce foametea dezumanizează, în opinia ta?

DEPORTAREA

Totuși, s-au strecurat informații

Câte acte despre deportare am găsit, pe toate scrie „Совершенно секретно”¹⁸, în limba rusă, limba ocupanților. Totuși, s-au strecurat informații. Părinții bănuiau că vor fi puși pe listă. Un văr drept de-al tatei, Timofte Țărnă, ne-a spus despre aceasta cu o zi înainte. El intrase în partid și, la o adunare închisă, li s-a spus că anumite familii din sat is „culaci” și „trebuie deportate”, printre care erau Banaga Maxim și Banaga Eugen al lui Matei.

Organizarea deportării din 5-6 iulie 1949 a fost un proces de durată, strict secret, în care au fost implicate autoritățile sovietice unionale și locale. La baza acestei pregătiri au stat măsuri de ordin ideologic, conspirativ, decizional, militar, tehnic, operativ etc.

¹⁷ Aici: produs obținut după stoarcerea uleiului și sucului prin presare. Hrană concentrată pentru animalele de fermă, cu conținut ridicat de proteine – una dintre componentele furajului (n.a.).

¹⁸ Strict secret (trad. din rusă).

Trei informatori pentru un sat așa de mic!

Satul nostru, de vreo 60 de case, nu e mare după standardele contemporane. Din acest sat mic, cincisprezece familii erau puse pe listă să fie duse în Siberia. Au ascuns cât au ascuns ocupanții sovietici, dar totuși a ieșit la iveală informația! Iată, azi am dosarul bunelului, cu nr. 6802, și al tatei, cu nr. 6810, și se vede clar că nu putea să fie 6803 în alt sat. Grație mișcării tineretului și poporului român din Basarabia, ni s-a permis să citim dosarul, să avem acces la arhive și am găsit aceste dosare. Am descoperit că erau trei informatori pentru un sat așa de mic! Ocupanții sovietici aveau trei agenți în s. Minceni: Alexandrov, Nemțov, și... am uitat numele celui de-al treilea.

Ne-au ridicat pe 7 iulie 1949

În multe locuri au ridicat pe 6 iulie, dar la noi – pe 7 iulie 1949. În etape, fiindcă nu aveau atâtea vagoane și oameni înarmați. În noaptea ceea, noi, cei mai mici, dormeam pe cuptor, dar cei mari – în camere.

Deși directivele veneau de la Moscova, cei care le-au executat au fost din Basarabia. În această ordine de idei, trebuie să precizăm cine au fost executanții și ce motive aveau ei pentru a fi aplicanții politicii staliniste de deportare a basarabenilor. „Oamenii noi” ai bolșevicilor aveau, în mare parte, studii primare (44 din cei 71 de secretari ai comitetelor raionale de partid) și doar 4 din ei aveau studii superioare. Erau avansați în posturi și susținuți în activitatea profesională cei mai înrăiți și mai intolerabili membri ai societății, gata să execute orice ordin de sus și să respecte întocmai „linia partidului”. Ei constituiau „osatura” dictaturii proletarietului, care se instaura în Moldova de Est. Politica stalinistă de deznaționalizare s-a bazat pe unii minoritari din Basarabia (printre care evrei, ruși, ucraineni, romi, găgăuzi, bulgari), dar și pe reprezentanți ai românilor care au susținut regimul comunist. Iulian Chifu demonstrează că „minoritățile aveau motive ferme, nelegate în niciun punct de starea lor în cadrul populației românești din Basarabia, de a se apropia de mișcarea comunistă, cu care aveau afinități, și de a susține efortul de război, iar apoi, efortul de guvernare și implementare a comunismului, de către Rusia Sovietică”. Acești piloni locali ai comunismului, în calitate de agenți ai securității (ai NKGB și ai NKVD), „turnători” sau „pauperi”, au făcut trierea populației după „criterii de clasă”, persoanele considerate ostile proletarietului fiind deportate. Listele cu deportați au fost făcute de NKVD pe bază de delațiuni, ținându-se cont de pregătirea și activitatea capului familiei, de avere și de faptul dacă a colaborat sub orice formă cu administrația românească.

Am ajuns la concluzia că putem face o clasificare a colaboraționiștilor, indiferent de naționalitatea lor, și o caracterizare a felurilor de colaboraționism.

În primul rând, putem evidenția persoanele care din start au trecut de partea sovieticilor. Ne referim la cei care s-au dedat la acțiuni de maltratare a soldaților români în timpul retragerii armatei și administrației române din Basarabia. Practic, chiar din acele momente ei își creau un „drum” în noua viață sovietică, făcând cârdășie cu comuniștii. Pe parcurs, ei au făcut spionaj, denunțuri și alte crime, voalate sub directivele conducerii partidului. Aceste persoane

După mijlocul nopții, părinții s-au trezit de la lătratul câinilor. Un câine a fost împușcat de un soldat, că erau vreo șase-șapte, dacă nu mai mulți, și doi din sat, printre care Fiodor Mămăligă. În '49, eu aveam opt ani și ceva, m-am trezit din somn când acești intruși au împușcat câinele. Mama ne-a trezit, pe mine și pe sora Aurica. Aveam trei uși la casă și la toate erau puse persoane de strajă. Cea din tindă se vede că a fost stricată cu patul armiei, ei pe acolo au intrat: ca niște bandiți! Mama ne-a zis: „Sculați-vă, trebuie să ne ducem!” Dar eu, țin minte, somnoros: „Dar

de ce noaptea?” „Ei, hai, hai că...” Dar ea, sărmana, de-abia se ținea! Soldații au spart pernele: „Давай золотишка! Давай золотишка!”¹⁹ Unul dintre ei avea scris pe hârtie că noi am fi avut cinci kilograme de aur. Tata zicea: „N-am, măi, aur! Am avut un inel și l-am vândut în timpul foametei!” Ei, mai în scurt, învinuirii! Luate din pod!

Foarte puțin, foarte puțin am luat cu noi de-acasă! Au dat voie, mama a tăiat câteva găini, dar nu a reușit să le fiarbă și le-a dat la o femeie să le pregătească și să le aducă la vagon. Am mai luat un căpătâi sau două și un mic ogheal. Tata, țin minte, avea o manta românească, de la fratele lui mai mic, Petru, finul tatei și a luat-o. I-a prins foarte bine mantaua până și-a făcut cojoc, căci cu mantaua e cam greu la minus 45-50 de grade, dar câteodată și minus 60.

Vroiam să iau cucoșii cu mine, credeam că mergem în alt sat

Nu știu cum s-a întâmplat, că eu nu găseam fluierul meu. Ca de obicei, îl puneam în horn, adică în gura cuptorului, dar acum, când să-l iau, nu-i! Scârbit că nu găsesc fluierul, am prins un cucoș și o găinușă, le-am legat cu ață să le iau măcar pe acestea cu mine, deoarece eram responsabil de dâșii. Vroiam să iau cucoșii cu mine, pentru că nu știam unde ne ducem, credeam că mergem în alt sat. Nu aveam de unde ști că o să ne ducă la șase-șapte mii de kilometri. Soldații – să mi-i ia, dar eu – nu! Noi am avut poartă și portiță, cu arc de piatră, era una dintre cele mai frumoase. Curtea era mărișoară, 70 de ari, m-am strecurat printre ei, am deschis portița, era cu cleampă, și

imediat au devenit informatori și, împărtășind idei comuniste, au ajutat organele NKVD să-i depisteze pe filo-români. Am reușit să facem cercetări complementare față de listele cu persoane care au fost în solda NKVD și am descoperit mai multe detalii relevante, care confirmă concluziile noastre. Multe dosare descriu felul în care autohtonii colaborau cu serviciile secrete sovietice. Unii dintre ei au transformat colaborarea cu bolșevicii într-un serviciu profitabil, în funcție de interesul lor personal. Cele mai oribile sunt actele de denunțare din partea persoanelor apropiate, a rudelor și a prietenilor.

În al doilea rând, mulți dintre localnici, indiferent de etnie, s-au văzut siliți să se încadreze în structurile bolșevice. Unii oameni au făcut acest pas din frica de a nu fi deportați. Majoritatea acestora, odată cu întoarcerea administrației române, se disculpau invocând presiunile la care fuseseră supuși. Această colaborare cu NKVD-ul a dus la mari transformări ale mentalității localnicilor.

În fine, constatăm că executanții deportărilor au fost recrutați de printre localnici. În marea lor parte, trădători și oportuniști, aceștia erau elemente marginale sau declasate ale societății, care urmăreau beneficiul personal.

¹⁹ Dă aurul! Dă aurul! (trad. din rusă)

fuga în drum! Au tras un foc după mine și mama: „Nicușor, înapoi!” Dacă a spus mama, hai înapoi! Cu de-a sila, totuși m-au prins! Un soldat mi-a luat puii cu forța, iar eu, de ciudă, am aruncat o mătă în fața lui, a fost ca o mică răzbunare de copil!

După ce ne-au deportat, Mămăligă se lăuda la săteni: „Am mâncat din averea lui Ma-xân câteva luni!” A avut ce mânca! Putinile erau pline cu brânză de oi, mama din timp, țin minte, pe la sfârșitul lunii mai puneă câte un calup, cum se spune la noi, de brânză și, pân' la 7 iulie, s-a adunat ceva brânză!

Fratele Eugen și mătușa Serafima

Fratele mai mare, Eugen, a scăpat de deportare, fiindcă învăța la Școala Feroviară din or. Chișinău, conductor de locomotivă. De fapt, pe mulți chiar de acolo i-au dus, dar s-a strecurat vestea că o să fie deportări și el o lună de zile nu s-a arătat la școală, mai nu l-au dat afară, dar, în schimb, a scăpat de deportare.

Mătușa mea, Serafima, tot era pe listă, dar s-a ascuns prin păduri, săraca, ca să nu o ducă în Siberia. Satul nostru e înconjurat de păduri și ea a reușit să se facă negăsită. A trecut prin multe chinuri, doi copii pierduți, dar a ajuns aproape la 90 de ani.

Gheorghe Rotariu

De-acum spre dimineață ne-au încărcat în mașini, dar cu zăbavă multă. De ce? Din Mincenii din Deal tot au fost vreo trei-patru familii puse pe listă. Din acel sat mai mic, Gheorghe Rotarenco²⁰ – în 1850, el era Rotariu – s-a ascuns în pădure și-l căutau. Câteva luni a trăit el prin pădure, venea noaptea și mai stătea pe la rude, prieteni, mai cerea o bucată de pâine, vai și amar de capul lui!

Sunducel cu hârtii

Ne-au luat de-acasă cu mașina, era mașină Studebaker. Eram trei familii și mai mulți bărbați. Am luat cu noi un mic sunducel cu hârtii, cu unele acte, că de atâtea strămutări, s-au mai pierdut! Babaca tot cu un sunducel era, cu acesta ne-am întors din Siberia. Ne-au dus la cea mai apropiată stație de tren, la Șoldănești, și țin minte că atunci când ne băgau în vagoane, s-a adunat atâta lume din satele apropiate! Au venit să vadă, că aveau rude, și era un bocet, un strigăt, un calabalâc... Vai de mine!

De frică, nici nu puteam să plâng

Eu nu înțelegeam ce va fi cu noi. De frică, nici nu puteam să plâng. Mulți au făcut infarct! Au și murit, peste câteva stații, undeva spre Harkov, sau poate mai departe. Patru-cinci persoane au murit din vagonul nostru.

În vagoane era balebă: și de cal și de ce-au mai cărat în vagoane. O putoaaare! O zi și ceva am stat pe loc, în Șoldănești, pe urmă în Râbnîța am stat o zi-două. Țin minte că se auzea în vagonul vecin: „Ce-i acolo? Ce-i acolo?” Un țăran întreba ce-i cu lumea aceasta... Au deschis ușa la vagon și l-au băgat și pe el în vagon. „Uăi, ce faceți?” „Молчать!”²¹ Și gata! Îi acolo! Curiozitatea lui a dus la neplăceri, chiar la tragedie!

²⁰ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 280) este consemnată familia Rotarenco Gheorghe S. (a.n. 1899), Rotarenco Anastasia L. – soția (a.n. 1896), Rotarenco Lidia Gh. – fiica (a.n. 1941), înscrisă în lista „chiaburilor” și supusă represiunilor în 1949. De facto, capul familiei, Gheorghe, nu a fost deportat, reușind să se ascundă. Rectificare în baza mărturiei lui Nicolae Banaga.

²¹ Gura! (trad. din rusă)

TRENUL PUTUROS

„Ori ne împușcați, ori faceți condiții!”

Doamne, Doamne! În tren ședeam în pirostrie. Organismul e organism. Era o putoare, o căldură, dar apă nu-i! Și scârbă, și putoare, și „ce-i asta?”. Tata, fiind născut în zodia leului, s-a sculat și le-a declarat: „Ori ne împușcați, ori faceți condiții! Ce-i asta? Dați-ne apă! Avem copii! Demonstrați că suntem vinovați, arătați-ne hotărârea! A cui este ea?” Și alții, care știau rusește, tot în vârstă, l-au susținut.

„Marie, gândește-te la copii!”

Mama plângea, dar tata-i zice: „Mai rău faci! Marie, mai rău faci că plângi! Tu vezi copiii, tu gândește-te la dânșii! Nu ne-or uide! Dacă ne duc, înseamnă că le trebuie încă!”

I-au luat și pe bune, ambii peste 70 de ani. Foarte nemilos! Coșbuc zicea: „Nu cerceta aceste legi, căci ești nebun de le-nțelegi!” și aceasta se potrivește întocmai cu tabloul deportărilor.

Deși în mare parte operația de deportare a avut loc în noaptea de 5 spre 6 iulie, eșaloanele cu deportați au pornit din stațiile de cale ferată a doua sau a treia zi, deoarece se întocmeau documentele, se verificau de câteva ori listele, se căutau cei care au reușit să evadeze etc. Familiile au fost imbarcate în vagoane pentru vite. Peisajul uman care domina în sate și la punctele de imbarcare era înfiorător: plâns, răcnete, disperare, durere, frică, neputință etc. Copii mici care nu înțelegeau, dar simțeau greutatea momentului și erau marcați de tot ce se întâmpla, bătrâni care se rugau printre lacrimi, femei disperate și îngrozite de soarta pe care aveau s-o aibă copiii lor, bărbați neputincioși de a-și apăra familiile. Și peste toate domina o teamă de nedescris: ce va fi în continuare?!

Vagoanele pentru vite, murdare și strâmte, au fost o altă lovitură pentru deportați. Tratați în acest fel, ei au suportat mizeria, foamea, setea, rușinea, căldura etc. timp de câteva săptămâni. Documentele cele mai fidele sunt memoriile și mărturiile celor care s-au întors acasă, după acest drum.

Brașov și Timișoara în trenul spre Siberia

Vă închipuiți să stai locului zile întregi! Dar trebuia să te ușurezi... Bine că tata avea o curea groasă, încă românească, scria pe dânsa *Brașov*. Cu catarama aceasta, tata a ros scândurile de la podea: a ros, a ros, a ros, a ros, câtă muncă ca să faci o gaură!

O dată pe zi și peste o zi mai des, ne aduceau, așa cum o numeau ei, *balandă*, moldovenii îi ziceau *bulearcă*! Un fel de supă din capuri de *chilcă*, gingirică, și eu zic: „Dar unde-i spinarea?”. Lături ne aduceau. Ne hrăneau ca pe animale! Apă puțină, o dată pe zi! Bine că tata a avut un bidon, țin minte că scria pe el *Timișoara*, în care luam apă. Ironia soartei, la Brașov și Timișoara au ajuns rudele noastre, iar noi acum eram cu aceste două denumiri în trenul spre Siberia...

„Ce râu mare! Mai mare ca al nostru!”

Am mers o lună, poate mai mult, stăteam în stații, nu era liberă calea ferată. În Buguruslan sau Kuibășev văzusem un râu: „Ce râu mare! Mai mare ca al nostru!” Nu văzu-

sem până atunci așa râu de mare, doar Nistrul îl știam. Mi s-a spus: „Volga se cheamă!” Eram foarte curios!

Peste un metru-doi, dacă eram unul lângă altul, am cunoscut un băiat tânăr, cam 25 de ani avea. Pe el l-au ales să aducă apă în bidoane, erau bidoane nemțești, căci le duceau în doi. Cum nu erau toate liniile libere, ne-am oprit lângă Kuibâșev. E un nod mare de cale ferată acolo și el a încercat să evadeze. A fugit și a scăpat! După acest caz, luau numai bătrâni să aducă apă. Și tata a fost o dată sau, poate, de două ori.

„O să fie rusoaică sau rus?”

În vagonul nostru a născut o femeie. Nu mai țin minte de unde era, din Păpăuți sau din Glinjeni, satul lui Volontir. Apropo, un bunel sau un frate de-al bunelului lui Mihai Volontir era cu noi în vagon. El tare vroia să nimerească cu noi la dislocare, acolo în Siberia: „Unde-i duceți pe aceștia din Trifești și Minceni, acolo și pe mine!” Noi însă eram repartizați mai dinainte cine și unde să rămână! După ce a născut acea femeie, lumea spunea: „O să fie rusoaică sau rus? Să vedem!” Bine că s-a găsit cineva care se pricepea la primit nașteri – Nastea Curteanu.

Dacă era să ne împuște, ne împușcau pe loc

Prin munți s-a defectat locomotiva și țin minte, erau multe, multe pietre, stânci mari, era semiîntuneric și păduchii ne puneau la pământ. Erau crăpături mici prin acele stânci și cineva a stârnit zvonul că o să ne împuște! Și s-a pornit o panică! Dar tata zice: „Oameni buni, liniștiți-vă! Cred că s-a stricat ceva! Dacă era să ne împuște, ne împușcau pe loc acolo, nu atâta timp să ne ducă!”

Sarcină pentru elevi:

Cum s-au simțit oamenii, copiii în special, în așa împrejurări dificile și stresante – în noaptea deportării, în trenul spre necunoscut?

KURGAN

O teorie smintită, antipopulară, antireligioasă

Sovieticii ucideau deodată trei iepuri! După deportare, colectivizarea în sat a mers foarte repede. Numai au întrebat: „Cine [dorește să intre în colhoz]?” și toți au depus cerere, puțini s-au împotrivit. Acestora le ziceau: „Ai să pățești ca Maxim Banaga! Ți-a trece gustul să ai al tău! Acum a venit timpul că trebuie să dai la toți!” Lumea era nedumerită: „Cum să dai la toți, măi?! Toată viața, cât țin minte, părinții munceau din greu și acum – cum așa?!” Nu puteau să accepte o teorie smintită, antipopulară, antireligioasă. „Ivan cu crucea-n sân, dar cu suflet de păgân!”

Pământ, cât vezi cu ochii

Am ajuns în Kurgan. Au început a ne descărca de pe la Celeabinsk. Dacă în imensa Siberie este pământ, cât vezi cu ochii! Acolo au început să ne descarce, în Siberia. Mai târziu, am întâlnit în Siberia cunoscuți din Saharna, din Buciușca, din Trifești, din jud.

Soroca... Tata numai atât zicea: „Cum, și pe tine?” „D’apăi dacă aveam pământ!” Regi-mul era crud și nemilos.

***Лопатинский совхоз, Бородинское отделение*²²**

Pe noi ne-au descărcat în Lebeajie, dimineața, pe la ora zece. Am mai mers încă 50-70 de kilometri cu mașinile. Spre seară, deja pe întuneric, ne-au adus într-un club. Era și acolo o putoare! Lumea spunea că au stat acolo tot deportați, de prin anii '30 și acum acel club era ținut pentru adunări. Localitatea se numea *Лопатинский совхоз, Бородинское отделение*. Alături era Sarata, și noi râdeam: „Ruși-ruși, dar au pus de-numire românească!” În alte sate au pregătit barăci, dar aici de prin anii '30 erau case din bârne, o parte din ele erau unse cu lut, să țină cald.

Am trăit, câteva săptămâni, și în *kantoră*²³. Doamne, Doamne! Veceu nu era, vă închipuiți? Am săpat noi o gaură. Ei, Doamne... Ferească sfinte! Ei, eu așa ceva nu am văzut în satul meu nicăieri.

În club am stat două-trei luni pân' au dat frigurile. Clubul nu se încălzea și tata atunci le-a zis: „Nu ieșim la lucru până nu avem căldură!” Și, la sfârșitul lui octombrie, ne-au dat o casă la marginea satului, fosta casă a lui Atamanov. Sobă era, dar nu încălzea, și tata cu mama au făcut ei singuri o sobă bună. Erau pricepuți! Ne-am făcut condiții cât de cât, din ceea ce era.

*Poseolok-ul*²⁴ era așa de mic, încât satele noastre, Mincenii din Deal și Mincenii din Vale, erau mult mai mari! Sătucul avea 15-16 case, era locuit de voiduni: cu părul roșul, fața mongoloidă, ochii înguști. Kazahii, care trăiau în iurtă, erau căliți, țineau iepe, am gustat și eu lapte de iapă și *bișparmak*²⁵.

*Upravleaiușcii*²⁶ era mongol. Îi creștea foarte repede părul, la trei săptămâni era deja lung și nu avea cine să-l tundă, nu știa nimeni a tunde. Au aflat că tata poate tunde și veneau mulți la tata. Astfel, noi făceam oleacă de ruble. Ruși erau cinci-șase familii, care se mutaseră dintr-un sat, dar mai mulți erau kazahi. Erau și câteva familii de nemți, dar i-au strămutat.

Am și acum semn la fuiorul piciorului

Odată cu venirea verii, au început a construi ferme de porci și de vaci. Eu, curios, am văzut că vacile erau din România, aveau sigiliu. Fermele, șoproanele au fost construite tot de moldoveni.

Iarba creștea mare, pământul era virgin și noi, copiii, lucram la cosit și la strâns fân. Odată, am dat cu toporul și a lunecat drept pe fuiorul piciorului. Nu s-a rupt, dar s-a deformat. Cu noi era un băiat, tot din moldoveni, adus acolo la începutul secolului, de la Hotin, îi zicea Vladov. Acest Vladov m-a ajutat atunci să ajung acasă. Cu greu am ajuns, mă durea piciorul tare. Am și acum semn la fuiorul piciorului.

²² Sovhozul Lopatinsk, secțiunea Borodinsk (trad. din rusă).

²³ Administrație (trad. din rusă).

²⁴ Cătușul (trad. din rusă).

²⁵ Mâncare tradițională kazahă, preparată din carne de cal și făină (n.a.).

²⁶ Administrator (trad. din rusă).

Numai ce nu am mâncat noi acolo!

După ce românii noștri au construit fermă de vaci, vreo doi ani, laptele îl duceau în s. Privolnoe. În separator adunau frișca, iar *abratul*²⁷ – acesta era un fel de chișleac – îl furau rușii, încât ajungea numai jumătate de poloboc înapoi. Mulgătoarele erau moldovence și ne mai înfruptam și noi, moldovenii, cu condiția: „Să nu spui la nimeni!”

Numai ce nu am mâncat noi acolo! Salvare mare a fost că ne-au dat voie să avem vacă.

Lacul era la 15 metri, creștea salcie și era mult pește, dar nu ne dădeau voie să pescuim.

Ne plăteau la început ca pe ceilalți, dar la noi munca era mai grea, era un regim de exploatare drastică. După un timp, moldovenii s-au dumerit și au cerut remunerare mai mare. Tata muncea mult, era și priceput la lucru.

Familii deportate din Mincești, Saharna, Buciușca, Trifești

Noi, deportații, eram 15 familii: din Mincești, Saharna, Buciușca și Trifești. Familia noastră era compusă din șapte persoane: buneii, ***babaca Eugen și nineaca Axânia***²⁸ și părinții, ***Maxim și Maria*** cu trei copii – fratele Mihai, care a înghețat, sărmanul, s-o prăpădit peste un an și ceva, sora Aurica și eu²⁹.

Mai era o parte din familia Rotariu³⁰, lor le-au prefăcut numele în ***Rotarenco***: era Anastasia, din 1901 – ea a trăit mulți ani, vreo 90, sărmana. Bărbatul ei, Gheorghe (moș Joja, cum îi spuneam noi), a avut norocul și, totodată, nenorocul că a fugit prin ușa din spate și numai soția cu fiica au fost deportate. Mai aveau o fiică de 19-20 de ani, măritată în Cuizăuca, alături de noi și ea, la fel, nu a fost deportată. Pe moș Joja, în sat, după ce i-a revenit familia din deportare, l-au pus paznic la harbuji. El era un om așa de harnic că nu dormea noaptea și păzea harbujii. Toți îi spuneau: „Mai lasă! Atâta rău ți-au făcut rușii și tu...” „Eh, e drept, măi, dar eu nu pot!” Foarte nobil era, nici nu îți vine a crede!

În afară de Rotarenco, a fost și ***Dijmaru Petru Alexandru***, născut în 1885, din Buciușca, dar strămoșii erau din Saharna. Soția lui se numea Susana Nicolae, și feciorul, Alexei, de prin '22³¹. Iată ce eveniment interesant s-a întâmplat cu ei! Matroana, deși nu era căsătorită cu Alexei, se vede că îl iubea tare și a insistat să se suie în mașină benevol: „Merg cu dânsul!” Vă închipuiți?! Au bătut-o, au târâit-o pe jos, să nu se urce în mașina cu cei arestați, dar ea ținea întruna: „Nu! Nu mă duc! Unde se duce Alixâi³², mă duc și eu!” El era nalt, frumos, un bărbat pe cinstel! Eu, fiind copil, admiram frumusețea aceasta de bărbat! Era și deștept, a învățat în liceu. Așa cum avea carte, acolo l-au pus *scitovod*³³. Dar, la scurt timp, l-au concediat, după ce au pregătit un rus cu ochii înguști. „Las' că nu mă prăpădesc, eu mă duc la brigada de tractoare!” a spus Alexei. Erau tractoare americane și nu prea pricepeau localnicii, dar el pricepea. Se vede că și salariu mai mare avea. Era mândru. Matroana i-a născut trei copii: două fete și un

²⁷ Aici: restul (trad. din rusă).

²⁸ *Cartea memoriei*, vol. III, p. 279.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 280.

³¹ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 264) este enumerată familia Dijmaru: Dejmaru Petru I. (a.n. 1888), Dejmaru Susana N. – soția (a.n. 1893), Dejmaru Alexei P. (a.n. 1918), Dejmaru Matriona P. – fiica, Șpigun Filip I.; deportați în 1949 în reg. Kurgan, motivul: colaboraționiști. Reabilitați în 1990.

³² Forma populară pentru Alexei (n.a.).

³³ Contabil (trad. din rusă).

băiat. Am fost în '95 în sat și nu mai era nici Alexei, nici Matroana, numai copiii... Dar ce copii blânzi și deștepți aveau!

Moș Petrea Dijmaru mai avea un nepot, Filipaș, îi ziceam Șirip! Tatăl lui murise la Berlin, în armata sovietică. Vă închipuiți, în pofida faptului că tatăl lui a luptat în armată sovietică³⁴, l-au ridicat și pe el în plină noapte! Deoarece, oficial, era orfan, l-au luat la *detdom*³⁵! Și Filipaș zicea: „Faceți rus pe mine? Nuuu! N-a să șibă chip!”³⁶ Și moș Petrea plângea! Era un om de statură mijlocie, lat în spete și cu niște mâini mari – el era pescar. Peste un an-doi, l-au adus pe Filip înapoi în familia bunicilor. Susana era foarte grijulie. Toți erau așa cumsecade! Se purtau foarte bine cu noi.

Cu noi era și **Macrii Gheorghe**. El a fost judecat, ca și Țurcanu Iacob, i-au dat zece ani pentru o mică neîndeplinire, nu a putut achita o postavă³⁷. Postavka nu ai dat-o, pac! Zece-cincisprezece ani! Când citesc, mă apucă o groază! Pentru o nimica toată – zece ani de pușcărie! Pe Macrii Gheorghe l-am văzut în '95, era sub 75 de ani. Soția lui, Agafia, un pic mai mare, s-a dus în '72, la 52 de ani. Aveau o fiică, Liuba, născută acolo.

O altă familie era **Davidenco**³⁸, numele de familie adevărat era David, din Tarnăuți, apoi s-au mutat în Buciușca. Moș Pavel Davidenco era mai mare decât tata cu șase ani, era din 1892, s-a stins în 1959, la 67 de ani. Soția lui, Agripina, era cu un an mai tânără, din '93. În '66 am fost la morminte. Moș Pavel Davidenco a luat și *Psaltirea*, și *Bibliile* cu dânsul, atât în română, cât și în rusă! „Măi, degrabă ne ducem!” „Unde ne ducem, moș Pavel?” „Acasă! Acasă! Altă cale nu avem!” Era optimist!

Tot din Buciușca era sărmana tanti **Alexandra a lui Eugen Turtă**, născută în 1910³⁹. Pe bărbatul ei, Leostin, foarte cumsecade, fost învățător, l-au judecat și i-au dat 25 de ani. Din păcate, în volumele acestea, *Cartea memoriei*, numele lui nu este. Putem completa informația cu aceste detalii: Leostin al lui Gheorghe Turtă, fost învățător, fost secretar din primăria Buciușca, i-au dat 25 de ani!

Tot cu noi a fost deportat moș **Potape Budurin**⁴⁰. Avea o soție cumsecade, Elizaveta, cu care mama se întrecea la făcut plăcinte: la care îs mai bune. Făceau plăcinte foarte bune, așa, în sărăcie...

Mai era cu noi familia lui moș **Șeremet Sava**⁴¹, din Pereni, era cu trei ani mai mare ca tata, din 1895. El a murit în Siberia, în anul când a zdohnit Stalin, în 1953. Dar soția lui a decedat câțiva ani în urmă. l-am scris, căci ea se stabilise în Kurgan. Aveau un fecior – Ion, el a fost tractorist. Avea studii la Iași, tare bine se pricepea în tehnică!

³⁴ Procedura de deportare prevedea excluderea deportării în cazul în care un membru al familiei a satisfăcut serviciul militar în armata sovietică. Vezi Viorica Olaru-Cemărtan, *op. cit.*, p. 44, p. 129, p. 142.

³⁵ Casă de copii (trad. din rusă).

³⁶ Nu va fi chip, nu va fi posibil! (n.a.)

³⁷ *Cartea memoriei*, vol. III, p. 264.

³⁸ *Ibidem*, numele de familie Dovidenco.

³⁹ În *Cartea memoriei* (vol. III, p. 264) este menționată Turta Alexandra I. (a.n. 1907, de facto a.n. **1910 și patronimicul era Eugen**); cap de acuzare: membru al Partidului Național-Creștin; deportată în 1949 în reg. Kurgan, unde s-a aflat până în 1955. Rectificare în baza mărturiei lui Nicolae Banaga.

⁴⁰ Budurin Pantelei I. (a.n. 1900), Budurin Elizaveta C. – soția (a.n. 1908); cap de acuzare: familie de „chia-buri”; supuși represiunilor în 1949 (vezi: *Cartea memoriei*, vol. III, p. 283).

⁴¹ Șeremet Savelie F. (a.n. 1888), Șeremet Ecaterina I. – soția (a.n. 1898), Șeremet Dumitru S. – fiul (a.n. 1923), Șeremet Ion S. – fiul (a.n. 1929); cap de acuzare: familie de „chiaburi”; supuși represiunilor în 1949 (vezi: *Cartea memoriei*, vol. III, p. 283).

Țurcanu Iacob a fost judecat și i-au dat 12 ani de închisoare⁴². După ce a ieșit, i-au dat voie și a găsit-o pe Natalia, soția lui, din 1905⁴³. Am aflat că feciorul lor, Dumitru, trăia în Șoldănești, se ocupa cu tehnica agricolă. Sora lui, Liuba, care a fost cea mai bună elevă împreună cu mine și cu Lida Rotaru, trăiește în Criuleni, am găsit-o, am vorbit. Sărmana, și-a pierdut feciorul, pe care îl numise în cinstea bunelului Iacob.

Mai era cu noi și moș **Fiodor Moraru**⁴⁴ cu trei feciori! Ce băieți cumsecade! Doamne, Doamne, Doamne! Era din Mateuți, alături de Rezina. Trei feciori! Așa o simpatie aveam cu toții față de familia Moraru! Toți ziceau: „Vezi, vezi, Dumitru a învățat la Iași și ține minte!”

Spuneam hăituri, colinzi

Dacă veneau sărbătorile de iarnă, ne duceam de-a uratul, cu colindatul. O singură dată am fost cu fratele de Crăciun și de Anul Nou, căci el s-a stins atât de repede! Părinții ziceau: „În primul rând, la moldoveni duceți-vă! Vă vor da, nu vă vor da, dar la ei duceți-vă! Spuneți hăituri, colinzi, dar la moldoveni!” Eu le zic: „De ce să nu ne ducem și la ruși?” Fratele: „Nu trebuie!” Eu, dacă eram mai îndrăzneț, am insistat și am mers și la casele rușilor. Unii ne alungau: „Что вы болтаете?!“⁴⁵ Dacă erau sălbatici!

Biserica nu avea! Moș Pavel, tatăl meu și bunelul le spuneau rugăciuni în limba rusă, pe înțelesul lor: *Crezul, Născătoarea, Tatăl Nostru*, ei nimic nu știau! Ferească Dumnezeu! „Какой еще Бог, Бог это я!”⁴⁶ Trăiau ca în Evul Mediu!

⁴² Țurcanu Iacob nu se regăsește în catalogul victimelor, *Cartea memoriei*. Completăm catalogul cu informația din mărturia lui Nicolae Banaga și a Liubei Țurcanu, căsătorită Cangea. Țurcanu Iacob a fost arestat de către sovietici la 9 mai 1945 și condamnat la 15 ani pentru că fusese primar în satul Mateuți. A fost declarat „dușman al poporului” și trimis în lagărul de corecție prin muncă din Magadan.

⁴³ Istoria Liubei Țurcanu-Cangea, născută în raionul Rezina, satul Mateuți, poate fi accesată pe site-ul www.deportari.md la adresa <http://deportari.md/#blog/liuba-turcanu-cangea-1940-mateuti-rezina>. Liuba a fost deportată împreună cu mama și fratele său chiar de ziua sa de naștere, pe 6 iulie 1949, când împlinea 9 anișori. La o vârstă fragedă, Liuba rămase doar cu mama și fratele – tatăl fiind arestat de către sovietici la 9 mai 1945 și condamnat la 15 ani pentru că fusese primar în sat. A fost primar exact două săptămâni, în perioada când administrația română se retrăgea, iar cea sovietică urma să se instaleze. Din această cauză, Iacob Țurcanu a fost declarat „dușman al poporului” și a fost trimis în lagărul de corecție prin muncă din Magadan. Familia, rămasă fără sprijin, a fost supusă unui regim dur de impozitare, ca și întreaga Basarabie ocupată. Faptul că tatăl, Iacob, a fost primar în timpul administrației românești și că familia avea o stare economică bună au fost stimuli suplimentari pentru ca restul membrilor să fie introduși pe listele chiaburilor. Astfel că mama sa, Țurcan Natalia I. (a.n. 1911), fratele Țurcan Dumitru I. (a.n. 1938) și ea însăși, Țurcan Liuba I. (a.n. 1946), au fost supuși presiunilor în 1949, fiind înscrși în lista „chiaburilor”. Familia lor făcea parte din acel mic procent de oameni care știau despre faptul că sunt în listele întocmite la sovietul sătesc. Mama fusese prevenită cu o seară înainte și a hotărât să-și ascundă copiii la rude, de altfel și ea plecând de acasă, în speranța că vor evita această cumpănă. Chiar dacă copiii au fost identificați și găsiți de către activiștii și soldații însărcinați cu executarea ordinului de arest, mama a sperat că ei, doi copii fără supraveghere, nu vor fi deportați și vor scăpa cu bine. Dar nu a fost așa – mașinăria de represalii nu dădea speranțe – copiii urmau să fie deportați, chiar dacă sunt neînsoțiți. Și mama, trecând peste toate, a ieșit din ascunzătoare și s-a alăturat copiilor – nu-i putea lăsa! Familia Țurcanu a fost stabilită „pentru deportarea pe veci”, așa cum mărturiseau actele sovietice, în regiunea Kurgan, raionul Lopatinski, satul Borodinka. Tatăl, Iacob Țurcanu, care a supraviețuit în lagăr, i-a găsit acolo, în îndepărtata Siberie.

⁴⁴ *Cartea memoriei*, vol. III, p. 283.

⁴⁵ Ce tot bălmăjiți?! (trad. din rusă)

⁴⁶ Care Dumnezeu? Dumnezeu sunt eu! (trad. din rusă)

„O să scăpăm!”

Cel mai optimist era tatăl meu! Se întâmpla ca două-trei luni să nu dea salariul și tata îi încuraja pe toți, îi liniștea pe moldoveni, dar oamenii sunt diferiți. Mai ales moș Sava Șeremet din Pereni, cu câțiva ani mai tânăr ca babaca, zicea: „Măi! Nu cred, măi, Maxânaș!” Dar tata: „O să scăpăm!” Moldovenii ieșeau la lucru, cum să nu ieși?! Ne dădeau numai 200 g de pâine pe zi de om. Trebuia să *vâpolnești*⁴⁷ norma și doar atunci – *poluceai*⁴⁸ Așa era în *тюрьма народов*⁴⁹, *Rusia*! Pușcăria popoarelor!

Sarcină pentru elevi:

Datorită căror calități moldovenii supuși represiei politice, deportărilor, au supraviețuit și s-au salvat de la moarte?

ȘCOALA

„Это враг народа! Плюньте на него!”⁵⁰

Eu am învățat, în Borodinka, patru clase. Directorul, îi zicea Dedov, oleacă pricepea în profesie, dar pân' la urmă, nu prea era pregătit. Cărți nu erau și ce spunea el, trebuia să repeți mot-à-mot. Eu mai adăugam de la mine și el era încântat: „Маладец! Маладец!”⁵¹ Învățătoarea în cătunul acela, Borodinka, era tătarcă și atâta ură avea față de noi, copiii! Ne spunea deschis, cu ocazie și fără ocazie, că ne urăște. Eu eram înjosit, prigonit, îmi puneam note negative în catalog. Trei ani și jumătate am stat numai în picioare: „Это враг народа! Плюньте на него!”⁵² Numai când era ceva de scris, îmi permitea: „Ну, ладно. Садись!”⁵³

Veneam plin de sânge acasă

La lecțiile de *fizkultură*⁵⁴, îi puneau pe ruși, chinezi și pe kazahi să ne bată. Eram doi băieți și trei fete din Moldova. Am mâncat atâta bătaie! Veneam deseori plin de sânge acasă, dar după câteva probe de acestea, m-a răzbit. Școala era micuță, am deschis ușa și, cu un gălătuș de lemn, la vreo doi le-am dat bocăneală, dar mă străduiam să nu-i lovesc în cap. La lecțiile de istorie spuneau: „Они напали на Советский Союз!”⁵⁵ Și copiii prindeau ură pe noi. Nimic mai ușor nu se cuibărește și nu se altoiește în om decât ura! Și cu penița ne înghimpau!

După moartea lui Stalin, parcă era un pic mai ușor.

⁴⁷ Să îndeplinești (trad. din rusă).

⁴⁸ Primește (trad. din rusă).

⁴⁹ Pușcăria popoarelor! (trad. din rusă)

⁵⁰ Acesta este dușmanul poporului! Scuipați-! (trad. din rusă)

⁵¹ Bravo! Bravo! (trad. din rusă)

⁵² Acesta este dușmanul poporului! Scuipați-! (trad. din rusă)

⁵³ Ei, fie, așază-te! (trad. din rusă)

⁵⁴ Cultură fizică, sport (trad. din rusă).

⁵⁵ Ei au atacat Uniunea Sovietică! (trad. din rusă)

Atestatul meu e o bucurie

În clasa a IV-a, eu și Lidia Rotaru, Dumnezeu s-o ierte, am fost fruntea clasei, eram cei mai buni elevi. În clasa a IV-a, ne-am prezentat la examenul de istorie, era un reprezentant din Omsk, o femeie: „Вот этот мальчик, кто он?”⁵⁶ „Он румын!”⁵⁷ „Ну и что?”⁵⁸ „Он очень вредный! Он *политический*!”⁵⁹ „Хватит! Я тоже румынка! Как он учился?”⁶⁰ În catalog aveam „5”, „2”, „5”, „2”! Pentru orice abatere îmi punea „2”. Le-a ordonat: „Исправьте всё! Он самый лучший!”⁶¹ Și așa mi-a corectat notele: doar „5”. Atestatul meu e o bucurie, am învățat bine!

Știam și de la bunelul, și de la bunica cine suntem

Câtă bătaie am primit eu! Se adunau câte cinci-șase, uneori câte zece și: „Бить румынов!”⁶² Era și un așa-zis profesor de geografie, ne predă în clasa a V-a: „Сегодня будем бить румынов!”⁶³ „А за что?”⁶⁴ „А потому что вы гады!”⁶⁵ Eu drept în față îi răspundeam: „Сам гад!”⁶⁶ După care directorul îmi spunea: „Извини, он негодяй!”⁶⁷

Eu știam și de la bunelul, și de la bunica cine suntem! Citeam ziare, cum era „Красный Курган”⁶⁸ – atâtea laude, atâtea minciuni: „Выполнили норму!”⁶⁹ Eee! La o fabrică de păsări, găinile făceau ouă în fiecare zi! Nici în condiții normale așa ceva nu era! Minciuni peste minciuni!

„Dacă vei fi cel mai bun, o să-ți cumpăr bicicletă!”

Eu nu m-am temut. Câtă bătaie primeam în Siberia pentru adevăr! „Румынская морда! Что, ты лучше всех знаешь?”⁷⁰ În atestatul de patru clase toate notele-s de

**Frații Nicolae și Aurica Banaga,
s. Borodinka, reg. Kurgan, 1952**

⁵⁶ Cine este băiatul acesta? (trad. din rusă)

⁵⁷ E român! (trad. din rusă)

⁵⁸ Ei și?! (trad. din rusă)

⁵⁹ E un elev foarte rău, e exilat *din cauză politică* (trad. din rusă).

⁶⁰ Destul! Și eu sunt româncă! Cum a învățat, ce reușită are? (trad. din rusă)

⁶¹ Rectificați totul! El e cel mai pregătit! (trad. din rusă)

⁶² Să-i batem pe români! (trad. din rusă)

⁶³ Astăzi îi batem pe români! (trad. din rusă)

⁶⁴ De ce? Pentru ce? (trad. din rusă)

⁶⁵ Pentru că sunteți niște ticăloși! (trad. din rusă)

⁶⁶ Tu ești ticălos! (trad. din rusă)

⁶⁷ Îmi pare rău, este un ticălos! (trad. din rusă)

⁶⁸ Kurganul Roșu (trad. din rusă)

⁶⁹ Am îndeplinit planul! (trad. din rusă)

⁷⁰ Mutră românească! Le știi pe toate? (trad. din rusă)

„5”. Eu, Lidia Rotaru și Liuba Țurcanu am fost eminenți și pentru aceasta ne urau toți: „Что, ты самый умный?!”⁷¹ Pleosc!

Unica mea avere au fost cărțile și bicicleta! „Dacă vei fi cel mai bun, o să-ți cumpăr bicicletă!” mi-a promis tata. Și așa a fost! Deși era scumpă și se găsea rar, tata mi-a luat bicicletă! Când am revenit la baștină, aceasta era comoara mea!

Sarcină pentru elevi:

De ce este dificil să te afirmi într-un mediu ostil și cum elevul Nicolae a luptat pentru adevăr?

MUNCA SILNICĂ

Tata făcea câte două-trei norme

Ce condiții de lucru avea tata! La început lucra la tăiat pădure. Făcea câte două-trei norme, adică șase metri cubi de lemn! Eu, cui spun, care pricepe, se miră și zic că e imposibil! În ultima vreme, tata era *снaбженец*⁷², adică trebuia să asigure vacile cu hrană.

Era muncă! Erau 50 de vaci – numai apă să le dai, trebuiau 100 de căldări, dar fântâna îngheța! La atâtea vaci, scoate apă, cară baliga, dacă vrei să aibă lapte, să nu se îmbolnăvească, să nu răcească, mai ales în condițiile celea.

Nu erau deprinși să muncească

Așa mic cum eram, de nouă ani, ajutam părinții! Vai de mine! Eram nu prea mâncați, nu prea sătui! Tata știa rusește și ruga pe cineva din mulgătoare să-mi dea câte o cânuță cu lapte. „Numai să nu spui că ți-am dat! Altfel – *тюрьма*!”⁷³

Ferească Dumnezeu! Pe vreo doi i-au judecat că, cică, au furat. Ei, „au furat”! Cum a fost? Se strica grâul și oamenii au luat, din grâul acesta stricat, pentru porci! Dar rar cine avea porci – vreo trei-patru oameni! Iar oi – dacă erau zece-cincisprezece oi în tot cătunul!

Unii nici nu vroiau să țină animale! „Мне, мучаться?”⁷⁴ Erau lenoși, vai, vai, vai! Se mirau de noi: „Как вы работаете?”⁷⁵ Nu erau deprinși să muncească, erau deprinși să fure! A fost un șoc pentru mine să întâlnesc așa oameni. Eu mă băgam cu întrebări la bunelul, dar bunelul: „M-am săturat de atâtea întrebări! Tu nu vezi că-s nebuni?”

Tata venea de la adunări și spunea: „Cum am fost fruntea satului, așa și suntem! Și feciori buni am!”

⁷¹ Te crezi cel mai deștept?! (trad. din rusă)

⁷² Furnizor, aproviziona ferma de vaci cu furaje, apă (trad. din rusă).

⁷³ Pușcăria (trad. din rusă)

⁷⁴ Eu să mă chinui? (trad. din rusă)

⁷⁵ Cum lucrați voi? (trad. din rusă)

DUREREA DESPĂRȚIRII VEȘNICE

Scârba, frigul, mâncarea insuficientă...

Întâi a murit bunica... Ea tare suferea, mai ales mutările acestea, că a lăsat totul acasă! Ea nu știa ce-i cu ficele ei. În afară de aceasta, a primit trauma cu cei doi băieți pierduți, mai ales, pe Vasilică. De Fenea, fiica cea mai mică, tot nu știa nimic. Scârba, frigul, mâncarea insuficientă și atitudinea majorității! Bunica nu prea mânca, și răceală, și haine nu prea avea acolo! Ea a vrut să ia două paltoane, cu guler de caracul brumăriu, le-a pregătit, dar nu i-au dat voie! Mai în scurt, boala a doborât-o și la 27 martie 1950, bunica a murit. Am îngropat-o după obicei, am dat și de pomană. Îmi amintesc că tocmai promisem un colet. Tata, mama lăcrimau. Am trecut greu peste pierderea bunicii...

Fratele Eugen, la noi în vizită

A murit bunica și peste două-trei luni, în vara '50, fratele cel mai mare, Eugen, numit în cinstea bunelului, a venit la noi în vizită! Deoarece lucra la calea ferată, nu a plătit drumul. Era o bucurie mare! Erau nemaipomenit de bucuroși părinții, dar mai ales fratele meu, Mihai, el era tare bucuros! Eugen a stat în ospetie două săptămâni. Era îmbrăcat în uniforma căilor ferate, a adus ceva bani, dar puțini. Tata tot îl întreba ce-i cu fratele lui, unchiul Petru – care a fost prizonier de război, capturat de sovietici – și a aflat că acesta s-a întors din detenție.

Fratele Mihai

Fratele Mihai terminase patru clase, era eminent, foarte deștept, învăța în alt sat, Privolie, la 15 kilometri de noi. El se ducea săptămânal pe jos, drum nu era. Acolo trăia la gazdă și trebuia de plătit, macar că erau adunări și spuneau locuitorilor să nu ia bani pentru gazdă, dar cine te ține degeaba? Nu știu cum s-a descurcat tata cu banii pentru gazdă! În clasă erau copii de mai multe vârste. Vă închipuiți ce era acolo!? Învățătorii erau puțini.

Când Mihai venea acasă, sâmbăta și duminica, singura noastră distracție era jocul de șah. Tăiam mosorelul în două și îl boiam, să avem două culori. Scriam pe ziare, deoarece caietul era scump! În duminica ceea am jucat „de-a penița”. El, fiind mai mare, mai iute, mai atent, a câștigat și eu am rămas numai cu o peniță! Și zic: „Dă-mi jumătate măcar!” „Nu! Ai spus că n-ai să ceri!” Dar, într-adevăr, așa am zis! Și mama zice: „Dar nu ți-i rușine, ești mai mare, îți pui mintea cu el! Nicușor îi prost încă! Vezi că-i prost?” „Nu-s prost!” „Ei, nu!” Din păcate, am rămas cu această amintire, mă simt vinovat în fața lui.

„Там этот румын тонет!”⁷⁶

Unde stătea fratele la gazdă, stăpânii aveau niște rațe sau, poate, erau găște. În octombrie, acolo îngheață! Da, la 10-15 octombrie deja sunt friguri, adică începea iarna. Găștile celea erau pe lac, încă nu înghețase tot lacul și stăpâna a zis fratelui și unui

⁷⁶ Acolo se înecă românul acela! (trad. din rusă)

coleg de-al său, Pavel Serdiukov: „Duceți-vă și spărieți-le și ele vor zbura!”. Deși erau domesticite, păsările tot sălbatice au rămas. S-a dus fratele cu acel coleg și, probabil, l-a împins pe frate-meu în lac... Vine și zice gazdei: „Там этот румын тонет!”⁷⁷ Până a venit lumea, că nu prea erau curajoși, și unul, Mihailov, strigă: „Что вы смотрите? Помогите!!!”⁷⁸ A găsit și o barcă, dar era gheață, era minus cinci! Și l-a scos din apă. Fratele vorbea și i-a mulțumit: „Mulțumesc matala!” Nu știu cum s-a așezat și s-a întors luntrea și s-a dus iar în apă! Și luntrea îl astupase și acela până s-a dezmeticit! Iar l-a scos, dar să-i fi făcut respirație artificială... Când l-au scos, mâinile aveau tăieturi, el bătuse gheața să se salveze. L-au adus la Alpeev în casă, a zis cineva că trebuie pus pe cuptor și au făcut focul, dar ei mai rău au făcut, l-au înădușit. Și s-a dus... Dumnezeu să-l ierte! Tragedie, desigur, nespusă! Avea 14 ani! Era năntuț, frumos, deștept! Când am aflat... (*lăcrimează*). Până ce-a găsit tata cu ce să vină, până i-a dat voie *komendantu*⁷⁹, că erau păziți moldovenii. Tata muncea atunci la brigada de constructori, constituită numai din moldoveni, și *komendantul* umbla beat... Era o semiînchisoare! L-au înmormântat pe frate alături de bunel.

Tata atunci le-a zis: „Тот кто тронет, тут будет похоронен!”⁸⁰ Dar ei: „Да?”⁸¹ Și el: „Да!”⁸² Fiindcă altfel nu puteai! Cu binișorul, nu!

Moș Pavel se ducea și le spunea rugăciuni

Aud pe alții că „îs buni rușii!”, dar e greu să spui că-s ruși! Ei singuri nu înțelegeau cine-s! Și încă erau ateii! Când murea cineva din sat, moș Pavel se ducea și le spunea rugăciuni. Până i-a deprins! Ei îl alungau, îl băteau! Și el venea acasă și spunea soției, Grăchina: „Grăchină, dacă îs nebuni rușii aceștia! M-au bătut iar!” „Dar nu te mai duce!” „Cum, bre, dacă eu știu că trebuie!”

Am simțit că ei îs o adunătură!

Eu eram curios: „А вы кто, вы кто?”⁸³ De câteva ori și bătaie bună am primit, cam mi-a trecut gustul să mai întreb! Am simțit că ei îs o adunătură. Dacă învățătorul mă bătea când răspundeam corect! În loc să se bucure, mă înjura! Sudalme de tot felul: „Румынский фашист!”⁸⁴ Le ziceam: „Вы хуже фашистов!”⁸⁵ și asta la mulți nu le plăcea. Era unul, Atamanov, mă bătea, nitam-nisam, sărea la bătaie! Zic: „За что?”⁸⁶ „Ты, румын, напал на Советский Союз!”⁸⁷ Zic: „Ты сам, собака, напал!”⁸⁸

⁷⁷ Acolo se îneacă românul acela! (trad. din rusă)

⁷⁸ Ce stați și vă uitați? Ajutați! (trad. din rusă)

⁷⁹ Administratorul comendurii (trad. din rusă)

⁸⁰ Cine va îndrăzni să distrugă ceva, aici va fi înmormântat! (trad. din rusă)

⁸¹ „Да?” (trad. din rusă)

⁸² „Да!” (trad. din rusă)

⁸³ Cine sunteți Dvs.? (trad. din rusă)

⁸⁴ Fascist român! (trad. din rusă)

⁸⁵ Dvs. sunteți mai răi decât fasciștii! (trad. din rusă)

⁸⁶ De ce dai? Pentru ce? (trad. din rusă)

⁸⁷ Tu, românule, ai atacat Uniunea Sovietică! (trad. din rusă)

⁸⁸ Tu, câine, ești cel care a atacat! (trad. din rusă)

Umblau la femei măritate străine!

Dacă rușii se băgau la mama: „Хочу попробовать молдованку!”⁸⁹ Ei! De câteva ori, cu gălăciuga ședeam după colț, și numai să intre! Erau alte femei, pe care le impuneau! Ce, le întreba cineva?! Le violau! Doamne! Mata nu știi năravul lor?! Erau desfrânați total și umblau la femei măritate străine! Deseori tata, când se ducea la Lebeajie, după marfă, căci nu era absolut nimic în cătun, eu și cu câinele Barbos păzeam casa. Eu i-am pus numele acesta românesc – Barbos. Vreo șase ani, Barbos ne-a salvat de pericole – și de la pădure, și de la cei care umblau cu răutățile. Toate produsele veneau de la calea ferată din Europa: săpun, pâsle, altceva nu aveai ce îmbrăca. Bine că moldovenii se pricepeau, moș Petrea Dijmaru făcea lân[și din lână făcea pâslă...

„Iaca, Zdraste îi Bună ziua!”

Mama în Siberia nu vorbea rusește! Noi credeam: „Mama nu poate vorbi, nu înțelege!” Dar ea: „Eu să vorbesc în limba lor?! Ei trebuie să vorbească în limba mea!” Mândrie mare avea! Ea chiar pe mulți i-a învățat româna: „Iaca, Zdraste îi Bună ziua!”

O pearjă era mai ceva ca o bomboană

Grație neamurilor și mai ales surorii tatei, nana Dosia Teutu, din Curleni, primeam câte un colet, din când în când. Bărbatul ei era din veche familie românească, Ionache Tăutu. Dar ea tot rău o ducea, căci prin ‘49-’50 i-a murit soțul și îi era greu de una singură cu patru copii! Totuși, ne trimitea câte un colet. Și sora mamei din Țăreni (azi, Țareuca), cu soțul ei învățător, din Dubăsari, Novacovschi (numele rusificat, căci a fost Novac), ne trimiteau câte două-trei colete pe an. Era ca o gură de aer! O mare bucurie! Una – că e de la neam, dar a doua – mai vedeai pearja ceea, fructe uscate, nuci! Dacă erau trei-patru mere, mama le-mpărțea la toți! Făină de popușoi, mere uscate, vișine, cireșe uscate – o nimica toată, dar ce bucurie! O pearjă era mai ceva ca o bomboană!

Îmi aduceam aminte de pădurile noastre

Primeam scrisori, drept că rar, o dată pe lună, de la fratele mai mare, Eugen. El spunea că scria mai des, dar nu ajungeau scrisorile la noi. Nici coletele. Din cinci-șapte colete poștale, dacă ajungeau două-trei. Primeam scrisoarea că a trimis, dar coletul nu ajungea – îl păpau ei. Trebuia să te duci la 25 de kilometri până la poștă! Până ce-au dat de gust rușii! Se ducea tata și – nimic. Și așa ne furau coletele!

Deseori îmi aduceam aminte de pădurile noastre, de livada noastră, de cea a bunelului, care era mai mare! Perjari, zarzări, coarne! Coletele ne aminteau de casă și accentuau dorul. Și scrisorile! Mama puțină carte avea și spunea: „la mai citește o dată!”

Ideologia sovietică e plină de minciuni

Încă în sat auzisem despre Stalin și Lenin! Povești din acestea pe care nici nebunul nu putea să le creadă. Erau situații când bunelul rămânea acasă, era scutit de muncă. Mie mi-a intrat în memorie *căpitenie Eugen*, adresarea către bunel. Și, când bunelul stătea acasă, discutam. Prin contraziceri îmi dădea de înțeles că ideologia sovietică e plină de minciuni: „la vezi ce mai scriu acolo!” Și eu alegeam un text mai mărișor și

⁸⁹ Vreau să încerc o moldoveancă! (trad. din rusă)

citeam despre Stalin, Voroșilov. Iar el: „Hoții aceștia?” Și îmi spunea cu totul invers: „Nu noi suntem vinovați, ei sunt vinovați! Ei ne-au atacat. Iaca, voi ați auzit de boierul Ion Duca, de feciorul leftichie...” Și prin exemple din sat ne argumenta că în cărțile sovietice erau scrise minciuni.

Eu tăceam și băgam în cap. La școală, ascultam ce spun profesorii și le spuneam: „Вы врете! Вы все врете!”⁹⁰ Directorul, Dedov Vasili Vladimirovici, îmi răspundea: „Я тебя не спрашиваю!”⁹¹ Insistam: „Это неправда!”⁹² Dar el: „Но молчи!”⁹³

„Cum știi, cum nu știi, dar să faci să scăpi!”

În octombrie 1951, o nouă nenorocire în familia noastră, la un an de la moartea fratelui. Bunelul era tare îngrijorat: „Maxân, să faci ceva să scăpi! Să faci!” „Dar cum, babaca, cum?!” „Cum știi, cum nu știi, dar să faci să scăpi!” Îl încuraja pe tata că vedea că e rău de tot să rămâi acolo!

Munca și bunelul, deși tata zicea: „Lasă munca, de unde am, de unde nu am, șezi, babaca, acasă!” „Cum, tu să lucrezi, dar eu să șed?” De fapt, *komendantul* îl chema la lucru. Pe toți îi chema! Dar ce mâncam noi? Furam, să fim sinceri. Se cultiva grâu, ne duceam la *tok*⁹⁴, unde aduceau grâul cu mașinile, cu căruțele și ne umpleam buzunarele. Mama ne-a găsit haine cu buzunare mari: „Luați seama să nu vă prindă!” De câteva ori s-au luat după noi, dar nu ne-au recunoscut.

Totuși, bunelul era deja în vârstă. Deși era puternic și avea toți dinții în gură, semn că era sănătos, nu îi ajungeau nutrienți pentru munca silnică. Îi dădea mama din mâncarea ce-o aveam și noi. El însă spunea: „Aveți copii, aveți grijă de dâșii! Eu îs sătul!” Și venea și tata! „Dacă ți-a dat, papa⁹⁵ hăi! la și mănâncă!” „Cum? Voi flămânzi! Ce-mi spui tu mie?!”

Și s-a întâmplat că la *toc*, unde aduceau grâu, bunelul a obosit foarte tare. Avea peste o sută și ceva de kilograme, la ai lui doi metri, a transpirat și a băut apă rece din fântână. Se vede că s-a îmbolnăvit de pneumonie, scuipa cu sânge. Suferea și de hemoroizi. Avea febră mare! Ședea la pat și am chemat doctorul. Era un singur doctor la douăzeci de sate și când a venit, ne-a dat verdictul: „Нет, он не выживет!”⁹⁶ M-a chemat înainte de moarte și-mi zice: „Nicușor, noi am muncit toată viața și iaca, am cinci monede de aur, le-am pus în gard, gardul de piatră. La al patrulea stâlp. Toată viața am strâns ca să aveți! Eu am rămas fără tată, fără mamă, la 15 anișori!” Eram încă în Siberia, dar rudele în sat au stricat gardul și au găsit monedele! Și când am venit, mi-au spus că au găsit monedele.

S-a chinuit el vreo două-trei săptămâni! Și mama, și tata întrebau: „Ce să-ți fac, babaca?” „Nu trebuie nimic, aveți grijă de voi!” „Tată, te rog, spune!”... A murit bunelul! Dacă ar fi fost tratat, eu cred că se putea de scăpat.

⁹⁰ Dvs. spuneți minciuni! Tot ce spuneți este minciună! (trad. din rusă)

⁹¹ Eu nu te întreb! (trad. din rusă)

⁹² Aceasta nu este adevărat! (trad. din rusă)

⁹³ Dar taci! (trad. din rusă)

⁹⁴ Aici: depozitul de grâne (trad. din rusă).

⁹⁵ Aici: tată, în formula francofonă (n.a.).

⁹⁶ Nu, nu va supraviețui, nu va scăpa! (trad. din rusă)

Mama suferea enorm

Și mama a fost bolnavă! Sărmana, nu avea putere. Asuprirea și rana în suflet era mare! Mama se abținea cât se abținea de la plâns, dar i-au rămas trei fete în România, și peste un an înghețase fratele. Suferea enorm! Se lecuia cu autoconvingerea, auto-insuflarea, se ruga. Ne-a trimis sora tatei o iconiță și am pus-o spre răsărit. *Tatăl nostru, Crezul, Născătoarea*, acestea ne-au fost călăuzele! Eram credincioși, bunelul a fost dascăl și epitrop la biserică. El avea grijă de starea bisericii. Cei de pe loc nu știau nici *Tatăl nostru* în limba lor. De aceasta mergea vestea: „Эти румыны все знают!”⁹⁷

Gestul meu era un fel de revoltă

Eu, de scârbă și dor, de vreo două ori m-am pornit spre casă, dar mi-am dat seama că mă prăpădesc! Mai ales că știam că dintr-o familie au fugit și le-au găsit doar oasele! Au fost mâncați de jivinele din taiga.

Totuși, am încercat să evadesc! Părinții nu știau de pornirile mele interioare și planul de a evada. Eu mă pornisem ziua, le-am zis că mă duc în sat să ajut la făcut lecțiile pe cutare (deseori ajutam colegii cu temele). Am trecut pe lângă mormintele buneilor, de rămas-bun. Și tot mai departe!... Mă gândeam în sinea mea că părinții vor fi îngrijorați, dar gestul meu era un fel de revoltă! Era manifestarea ciudei! Deseori nu puteam să adorm de ciudă, de revoltă, de nedreptatea aceasta! Adică, de inechitate! Și mai ales când și învățătorii spuneau: „Это враги народа!”⁹⁸ și asmuțeau colegii să ne bată! (*Iă-crimează*) Mai ales când și pe fete le băteau, eu nu puteam răbda.

Familii de români duși încă în 1905 în Siberia

În mintea mea de copil apăreau multe întrebări. Mă miram că atâta lume e pedepsită, chiar să fie ei atât de vinovați? Mă miram că în Siberia am întâlnit trei familii de români, duși încă în 1905: Mateeț, Hloba și Proțap. Mateeț a devenit Mateețki, Proțap – Proțenco, Hloba – Globa. Ultimul era surdomut, dar avea familie. Eu învățam cu unul din copiii lui și l-am întrebat: „Кто ты?”⁹⁹ El a scris pe zăpadă: „Я румын из Оргей!”¹⁰⁰ „D-apăi și eu îs român!” Am sărit toți, am făcut o clacă și i-am făcut casă. Românii noștri, moldovenii, toți au sărit să-l ajute!

Sarcină pentru elevi:

Analizează viața zilnică pe care o ai alături de familia ta și fă o comparație cu cotidianul lui Nicolae și al familiei sale. Discută și împărtășește aceste gânduri cu un coleg și împreună formulați o concluzie despre ce ar trebui să prețuim cel mai mult astăzi.

⁹⁷ Românii aceștia pe toate le cunosc! (trad. din rusă)

⁹⁸ Aceștia sunt dușmanii poporului! (trad. din rusă)

⁹⁹ Cine ești? (trad. din rusă)

¹⁰⁰ Sunt roman din Orhei! (trad. din rusă)

MOARTEA LUI STALIN

„Eu nu pot să plâng!”

În anul '53, la 5 martie, a murit Stalin. Ne-a adunat directorul, era un singur aparat de radio, și ne-a impus să plângem. Zic: „Eu nu pot să plâng!” Muriseră din familia noastră vreo trei membri și alți oameni din sat, pe care îi știam și îi respectam! Cum să plâng?! Nu am vărsat nicio lacrimă în legătură cu moartea tiranului Djugașvili.

Dar sora mea era în clasa întâi și au reținut-o la școală. A venit acasă plângând. Mama când o vede, întreabă: „Aurica, de ce plângi?” „D-apăi a murit *tata nostru!*” „Cum, Ma-xân?!” Mama mai era să leșine! „Nuuu, nu tata nostru, dar *tata la toți tații*, așa ne-a spus învățătoarea, că a murit *tata nostru* și trebuie să plângem!” Doamne, câtă indoctrinare!

Muzică sovietică

Era un singur patefon la tot cătunul, l-au adus în 1955 și se băteau pentru el. Când a avut posibilitate, tata a cumpărat patefon și îl aveam pe al nostru! Dar nu erau discuri. Până la urmă, s-au găsit și discuri, erau cu muzică sovietică. Nu știam a dansa și mama ne învăța: „Iaca așa, așa...” Eu auzisem de patefon încă în sat, la boierul Duca, prin '44. El avea doi feciori și amândoi erau aviatori, au învățat la Brașov.

Verișorii mamei deportați în Saratovka

Românii basarabeni, dar și cei aduși în Siberia la începutul secolului al XX-lea – Proțap (făcut Proțapenco), Mateeț (făcut Mateețki), Hloba (făcut Globa) – erau nu numai cei mai harnici, dar și cei mai cumsecade. În-mormântările, nașterile nu se petreceau fără ei, inclusiv evenimentele din alte sate, din Saratovka, de exemplu, unde au fost verișorii mamei deportați.

Printre altele, cu Vasile Cuzuioc am dormit de multe ori într-un pat. El a lucrat pe buldozer, curăța pădurea, și era tare frumos și blând. Dar la 25 de ani a murit electrocutat¹⁰¹.

Eliberarea din așezările speciale a persoanelor deportate nu a însemnat și reabilitarea lor. În perioada sovietică, cazurile de reabilitare au fost foarte rare și au avut loc doar după denunțarea cultului personalității, adică după Congresul al XX-lea. A fost creată o comisie republicană de examinare a dosarelor persoanelor condamnate pentru activitate contrarevoluționară. În baza acestor reexaminări, au fost reabilitate 1 166 de persoane (lideri ai Partidului Comunist, oameni de știință și artă), majoritatea din fosta RASSM.

Procesul de reabilitare a deportaților a fost unul complex și tergiversat la maximum. Doar după reformele lui Gorbaciov problema a putut fi pusă pe ordinea de zi. Majoritatea celor întorși din Siberia și Kazahstan au fost reabilitați în 1989, dar foarte mulți nu au ajuns să respire liber, fiind deja decedați atunci când, prin decrete prezidențiale, li se recunoștea nevinovăția și restabilirea în drepturile civile depline (1 789 de persoane au fost reabilitate post-mortem).

¹⁰¹ Vezi studiul de caz *Eram uniți, fiindcă eram cu o durere*, mărturia Elisavetei Andronic (născută Cuzuioc).

„Ne ducem acasă!”

Au încercat mulți săteni, inclusiv din alte sate, să scrie scrisori să fie eliberați. Tata avea autoritate, deși era fără carte, știa foarte multe! În '54, tata a scris mai multe scrisori cu solicitarea să revină acasă: „Mi-ați luat tot, aici fac două-trei norme...” În '54, cât pe ce să ne dea drumul, dar ne-au dus de nas. Am și copia actului, în *Дело о выселение*¹⁰². În '54 au refuzat, în '55 tot au refuzat. Și în '56, tata iarăși a insistat, a scris scrisoare, toți sătenii au iscalit¹⁰³ – rar unde întâlnim așa ceva – să ne dea voie să venim!

În 1956, la sfârșitul anului, a venit vestea eliberării. Eu eram la școală, nu era zi fără evenimente! Vin eu odată acasă și văd că toți din casă aveau o dispoziție așa de bună! Alături erau și vecinii, binedispuși! „Eee, tu nu știi! Ne ducem acasă!” „Da? Gata, nu mă mai duc la școală!” Dar tata zice: „Du-te, du-te, încă n-am hârtia!” Și am mai stat câteva luni până am vândut ce am putut, că nimeni nu voia să cumpere, aveam două beciuri – beci în casă, beci afară. În sfârșit, au început a da drumul acasă pe rând. Dintâi s-a dus tanti Nastea Rotariu, apoi Țurcanu, după ce a stat zece ani la închisoare, sărmanul, moș Iacob. Pe urmă, de la Mateuți, Orhei, el s-a mutat la Criuleni, Zolonceni. Am fost și i-am vizitat, dar cam târziu, nu știam unde-s. Că eu pe toți cu care am împărtășit această soartă amară i-am vizitat.

REVENIREA

La orizont vezi baștina

Ce bucurie, dacă la orizont vezi baștina! Un văr de-al tatei ne-a trimis o fotografie și am purtat-o mereu cu noi: satul natal și baștina! Iar acum ne puteam întoarce!

Cu mare greu am strâns bani de drum și ne-am întors! Numai unei femei, săraca, nu i-au dat voie. Soțul ei, moș Sava Șeremet, a murit! Fiul lor, Ion, s-a căsătorit cu o localnică, ugro-fină, dar omenoasă, și dintâi ei nu i-au dat voie. Apoi i-au dat voie, dar ea deja nu voia să revină, că avea băiat însurat acolo. Și feciorul lor, Mihai, a venit în Moldova peste vreo 20 de ani și l-am plimbat eu pe la Râmnița¹⁰⁴, Rezina.

Am venit prin Harkov, că e mai aproape

Din Siberia nici nu știam cum să venim acasă. Tata de zece ori a întrebat acolo la gară localnicii: prin Moscova ori prin Harkov. Și am venit prin Harkov, că e mai aproape. Am venit la baștina tatei. Niciun leu în buzunar, foarte săraci! Noi ne-am descărcat din vagon iarna. Un sunducel, cel al buneilor, cu noi, și mai mult nimic. Trebuia să ne întâlnească cumnatul nănașilor, Varfolomei, din Dubăsari, neam cu Sclifosofski. Mama, mai iute, zice: „Unde ți-i cumnatul?” Dar tata: „Dacă-i cumnat, eu cred într-însul!” Și am stat vreo 5 minute. „Ia, vezi, acesta-i el!” „Dar de unde, Maxân, îl cunoști?” „Uite cum merge!” Dar e întuneric! Tata a fost vânător și avea vederea bună! „Cumnate, ești tu?” „Maxânaș!” Fuga unul spre altul! Norocul noroacelor de el! Tata a spus: „Dintâi ne ducem la cumnatul Varfolomei! Măcar o zi, dar tot ne-om întâri!” Eram hămășiți, luasem noi un purcel gătit la drum, dar ne-a ajuns pe o perioadă doar, dacă am mers câteva

¹⁰² Dosarul cu privire la deportare (trad. din rusă)

¹⁰³ Aici: semnat (n.a.).

¹⁰⁴ Aici: Râbnîța (n.a.).

săptămâni! Nănașul, vreo două zile, ne-a hrănit cu ce avea mai bun: „Eu pe Maxân îl consider ca fecior!” El era de prin 1881, cam de-o seamă cu bunelul. Și am dormit la el pe cuptor, ca azi țin minte!

Am mâncat mămăligă și rasol

O vară de-a mamei trăia în Șoldănești și am mers la ea. Am stat în ospetie câteva ore, era cald și bine, am mâncat mămăligă și răcitură, toți bucuroși! La dânsa am lăsat găinile celea să le fiarbă în noaptea când am fost deportați, dar ea ne-a povestit cum a fost: „Eu când am venit, taman¹⁰⁵ se ducea trenul și nu am mai reușit, nu mi-au dat voie!”

În casă nu ne dădeau voie

După vizita la ea, părinții au găsit o căruță cu sanie și de acolo ne-am dus în satul Țăreni, Țarevca. Am stat vreo zece zile la sora mamei. Vroiam să mergem în satul nostru, în Minceni: „E timpul să ne pornim să vedem casele noastre”, dar miliția ne trimitea înapoi. Nănașul de botez, fratele bunicăi, Eustache Țărnă, ne-a primit la el, căci avea două case – în una trăia el și a doua era a unui fecior, Timofte Țărnă, care era bine privit de regim. La ei am stat din mai până în octombrie. Sigur că și ei săraci, și noi săraci, dar cu ce-au putut, neamurile, verișorii lui tata, cu câte un kilogram de făină, ne-au ajutat.

Cu mare greu, am venit la Chișinău

Am avut parte și aici de regim de asuprire! Noi mergeam la prășit, tata a lucrat fierar, sora Aurica – mai mult cu vaca... Tata vedea că nu-i viitor! Fratele său, unchiul Petru – care luptase în armata română și fusese prizonier la sovietici până în '48 – era stabilit în Chișinău și tata a hotărât să venim la el.

În octombrie 1957, cu mare greu, am venit în Chișinău. Un alt văr, Ion Banaga, care era paznic și spăla podele la un colegiu, l-a ajutat pe tata și au găsit un loc de muncă – sobar. Pe lângă această responsabilitate, tata trebuia să măture teritoriul și să spele podelele. Ne-au permis să locuim într-un subsol, pe str. Cojocarilor 13, aproape un an. Era cald, fiindcă era subsol, dar oricum era frig! Tata era și sobar, și măturător, și podele spăla. Veneam de la lecții și îl ajutam!

Tata mai avea un unchi și el făcea butoiașe. Acela nu reușea să le vândă și ne implica și pe noi. Duminica, toată ziua, vindeam, stăteam în picioare. Mă învățasem să spun „povești”.

După un timp, ne amăgeau la salariu, pentru că făceam lucrul pentru patru-cinci persoane, dar achitau numai un salariu. Tata a făcut un pic de protest și au scris-o pe mama în statele de personal. Alături era *Учебный комбинат*¹⁰⁶. Și părinții zic: „Hai și acolo să lucrăm!” Dar eu nu vedeam lumea! Și mâncarea era proastă și puțină!

¹⁰⁵ Aici: tocmai (n.a.).

¹⁰⁶ Combinat de instruire (trad. din rusă).

Școala de Vinificație, înființată de boierul Cotruță

Contabilul, Knafeman Ițic, îi punea tatei și *нпозыл*¹⁰⁷ și atunci ne-a ajuns cuțitul la os, căci nu eram remunerați cum trebuie. Și gata, am plecat! Vreo două-trei luni a umblat tata prin Chișinău până a găsit un nou loc de muncă! El însă ținea cont că eu eram la școală în oraș și nu voia să mă dezbată. A aflat că la Botanica, la Școala de Vinificație, se cere un îngrijitor – erau câteva vii părăsite și trebuiau reabilitate. Era Școala de Vinificație înființată de boierul Cotruță. Soarta ne-a dus iar pe urmele boierului Cotruță. Ne-au dat casă de locuit, una părăsită, dar tata zice: „Chiar dacă e mult de lucru, face să ne implicăm!” Acolo am trăit aproape două decenii. A fost foarte multă muncă! Am reparat casa, ferestrele, ușile, totul am schimbat.

Matematica era floare la ureche

Eu am învățat în școală rusă. După absolvire, visul meu era să fiu pilot, iar tata mă îndemna să fiu preot! Verișorul intrase la Facultatea de Matematică și m-a atras și pe mine. Pentru mine matematica era floare la ureche! Am ales să merg la Facultatea de Fizică, Matematică, Bazele Producției și Desenul Linear, la Universitatea de Stat. La admitere, am prezentat autobiografia, am scris că am surori în România. M-a chemat Grigore Dobândă și zice: „Măi, tu de ce ai scris asta?” „D-apoi, e drept!” „Ție îți trebuie drept sau strâmb?” Și m-a sfătuit să nu scriu aceste detalii. Am refăcut autobiografia și așa m-au înmatriculat. Am absovit, de fapt, Universitatea de la Tiraspol, căci de la USM m-au exmatriculat pentru că nu mă supuneam rigorilor sovietice și criticam regimul.

M-au înrolat în armată

La Catedra militară ne-a predat profesorul Damaschin, pe care eu l-am simțit că e român de-al nostru, chiar dacă el vorbea în rusă. A recunoscut mai târziu: „Măi, tu nu vezi ce se face?!” Adică, el se ferea să vorbească românește pentru a supraviețui. Să recunosc, nu prea am vrut la armată, chiar am încercat să mă eschivez. Mă supăra nasul, mai ales de la loviturile primite când mi-au zmuncit cucoșeii, în noaptea deportării. Dar și în Siberia am avut *gaimorit*¹⁰⁸! Totuși, m-au înrolat în armată. După armată nu mi făceau viză de reședință la Chișinău! Unde nu mă duceam să mă aranjez la lucru: „Прописка есть?”¹⁰⁹

Ne-au spus că demolarea va fi în 2000

În 1973, am aflat cu stupoare că ne demolează casa. Noi făcusem reparație, aveam patru camere de locuit. Tata întâi se interesase și i-au spus că demolarea va fi în 2000: „Ehehe! Dă Doamne să ajungem!” Dar a fost în 1974. Prin judecăți, ne-au dat în loc două apartamente. De atunci locuim la bloc.

Pământ de la Putna și de la Iași presurat la mormintele celor dragi

Mama făcea în fiecare an praznice pentru bunei, pentru frate. Noi facem mai rar, re-

¹⁰⁷ Lipsă (trad. din rusă).

¹⁰⁸ Sinuzită, inflamația mucoasei căilor nazale (trad. din rusă).

¹⁰⁹ Ai viză de reședință? (trad. din rusă)

cunosc, dar în suflet, nicio clipă nu-i uităm! Înainte de a pleca din Siberia, noi le-am făcut crucile din fier. Soră-mea Aurica, prin 1975, a fost în Kirghizia și, la întoarcere, a trecut prin Borodinka, pe la mormintele lăsate acolo. Înainte de aceasta, cu țărâna de la mormintele buneilor și fratelui, mama le-a făcut morminte aici, simbolic. Sora, când a fost, a adus repetat țărână, iar eu am adus pământ de la Putna, de la mormântul lui Ștefan cel Mare, și de la Iași, de la mormântul lui Vasile Lupu, și am presurat la mormintele celor dragi.

Alte guri, aceeași gamă!

Casa noastră și azi este, căci a fost făcută cu cap. Imediat după ce ne-au ridicat, a fost făcut magazin. Cealaltă parte a casei era clubul satului.

Rudele nu s-au îndepărtat de noi, nici într-un caz! Deschis, nimeni din sat nu ne-a jig-nit, nimeni! Iar noi ne-am căutat de viața noastră, căci „Deșteptul învață de la cumiști, dar prostul de la nebuni!” De mult lumea știe ce știe. Eu am trecut prin toate, delectându-mă cu hrană spirituală, cu operele clasicii. Am vizitat locurile istorice din spațiul nostru românesc, am fost în casa unde a trăit Eminescu și îmi plac operele lui, de la care mă inspir!

*Și de mii de ani încoace,
lumea-i veselă și tristă,
alte măști, aceeași piesă,
alte guri, aceeași gamă!
Amăgit atât de-adesea,
nu spera și nu ai teamă!*¹¹⁰

Sarcină pentru elevi:

Ce lecții ai extras din această istorie tristă? În grupuri mici, discută impresiile și emoțiile pe care le-ai resimțit pe parcursul acestei lecturi.

REFLECȚII

Guvernul a promis...

Familia a fost reabilitată în 1992, avem certificatul de reabilitare. Eu am scris câteva scrisori la arhiva MAI și am rugat să-mi facă copia dosarului. Trebuia să ne întoarcă din avere, dar nu s-a mai întors nimic! În primul rând, averea era scrisă în mod redus, era falsificat. Îmi pare rău că în ipostaza aceasta suntem duși de nas! Ne-au dat 1500 de ruble înainte de devalorizarea banului. Eu nu vroiam să luăm banii aceștia, dar fratele a zis că macar ceva să luăm și am semnat că am luat! Între timp, s-au devalorizat banii și am primit 15 lei! Astfel, în acte figurăm că autoritățile s-au achitat cu noi.

Și până atunci am făcut eforturi și am scris chiar și la ONU, prin anii '70. Dar niciun rezultat, poate nici nu a ajuns scrisoarea!

¹¹⁰ Fragment din *Glossă*, de Mihai Eminescu.

Nu alerg după bani, dar guvernul a promis câte 540 de lei pentru urmașii celor decedați în timpul represaliilor, bani pe care nici acum nu i-am primit. Pentru a avea certificatele de deces, am scris prima dată la administrația din Kurgan, prin '60. Solicitarea a fost ignorată. Apoi, prin '80 am scris de două ori. Abia prin '92 mi-au dat răspuns că numai bunica Axânia e moartă acolo. În fine, în 2012, am trimis scrisoare recomandată și mi-au transmis toate trei certificate: al bunicăi, al fratelui și al bunelului. Pentru a sesiza problema, am scris și la Ambasada Rusiei și la Crucea Roșie, dar fără rezultat.

Trebuie să ne jertfim

Sunt membru al Asociației Foștilor Deportați și Deținuți Politici. Îl știam pe Gheorghe Ghimpu, Dumnezeu să-l ierte, nu am crezut că așa devreme și așa șmecherește o să-i facă capătul. Particip în fiecare an la comemorările zilelor negre! Împărtășim împărtășitul, aceleași dureri! Bine că a reușit primarul Chirtoacă și a ridicat monumentul acela la gară, ca simbol al durerii. În satul natal însă nu e nimic! Am propus încă până-n 1990, când era primar o rudă de-a noastră, să punem o placă comemorativă și nu a vrut! Deși din satul nostru micuț au fost deportate 13 familii!

Se face foarte puțin pentru acești oameni. Suntem inerti, din păcate, și noi, și conducerea! Răul pe care ni l-a făcut regimul de ocupație nu poate fi uitat! Basarabia, cu pământ fertil și oameni patrioți, a fost schilodită! Dacă vrem să fim patrioți, trebuie să ne jertfim! Să spunem adevărul.

În Siberia mă consideram român, eram român și pentru ceilalți. Când revin acasă – „молдавский язык!”¹¹¹ Cum așa, numim limba după regiune?!

Din păcate, nici azi n-am obținut nimic! Vedeți, dansăm pe loc! Din săraci, tot mai săraci, și din proști, tot mai proști! Suntem cu două mitropolii... Tânăra generație nu cunoaște îndeajuns acest subiect. Nici înainte nu era cunoscut, dar acum, când se poate de citit, de văzut documente, nu este interes din partea tinerilor! E un paradox! Suntem cu toții de vină, dar mai ales conducerea noastră! Armata rusă stă pe teritoriul republicii dislocată!...

Cea mai mare profesie a fost profesia de sclav

Am avut profesii multe, dar cea mai mare profesie a fost profesia de sclav. Gândurile mele libere le notam în jurnal, dar mi-au furat jurnalele, de câteva ori. Viața mea a fost un calvar din cauza deportărilor și a represaliilor! Dar mă tem că Rusia ne mai pregătește ceva, în tot contextul acesta regional. Îmi pare rău că avem minte și fire slabă! Și două mitropolii! În 1940 și 1944 trebuia de făcut brigăzi, nici să nu poată camarazii sovietici să facă ceea ce au făcut!

Descopăr paginile de istorie locală și rădăcinile familiei

Foarte puțin am găsit în arhivă, pe mine mă interesează să cunosc mai multe. Cu copiii mei am vorbit nu o dată, mai ales când situația te impune, strigă, țipă! În anii '90 am participat cu familia la toate Adunările Naționale. Am văzut cu ochii proprii căde-

¹¹¹ Limba moldovenească (trad. din rusă).

rea acestui sistem! Eu speram să ajung să prind această zi! Și bunelul meu spera, dar a murit, de foame, frig și durere în Siberia! Eu sper că copiii mei, Virgiliu și Viorel, au înțeles mesajul! Ei mă susțin să merg la arhive, să descopăr paginile de istorie locală și rădăcinile familiei.

Deportarea a fost o umilință, o teroare! Ceva neomenește, cu atât mai mult că părinții mei, și nu numai ai mei, erau oameni cumsecade. Nenorocul nostru, drama și tragedia e că am nimerit în etichete rusești, în imperiul unde toți își bat joc unul de altul, dar de aici strigă *Дружба народов!*¹¹² Câte nebunii am văzut în Siberia și în armată, **nimeni nu mă va convinge că așa se manifestă prietenia!**

La trecutu-ți mare, mare viitor!

Acei care au fost represați și pedepsiți au fost elita, fruntea, floarea societății. Și regimul a nimicit-o. Îmi pare rău că, la ai mei 20 de ani, nu știam de poezia lui Mihai Eminescu, care azi mă inspiră. A fost interzisă mult timp! Dacă aș fi citit-o atunci, mă jertfeam pentru țară!

*Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie,
Țara mea de glorie, țara mea de dor?
Brațele nervoase, arma de tărie,
La trecutu-ți mare, mare viitor!
Fiarbă vinu-n cupe, spumege pocalul,
Dacă fiii-ți mândri aste le nutresc;
Căci rămâne stânca, deși moare valul,
Dulce Românie, asta ți-o doresc...*¹¹³

Marele Eminescu ne-a mai spus un adevăr, care nu trebuie niciodată uitat:

Biserica Ortodoxă este mama poporului român!

Nicolae Banaga în interviu cu dr. Viorica Olaru-Cemîrtan, 24 și 27 decembrie 2015, Chișinău, Republica Moldova

Sarcină pentru elevi:

Acum, că ai ajuns la finalul acestui eseu, ai întrebări pe care le-ai adresa micului Nicușor sau/și adultului Nicolae? Care ar fi ele?

Dacă nu ai întrebări, ai dori să-i spui ceva anume, dacă ai avea ocazia să discuțați?

¹¹² Prietenia popoarelor! (trad. din rusă)

¹¹³ Fragment din *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, de Mihai Eminescu (n.a.).

IMPACTUL MIGRAȚIEI ASUPRA PERSOANEI, FAMILIEI ȘI SOCIETĂȚII

Pavel CERBUȘCA,

doctor în științe pedagogice,
profesor de istorie și educație
pentru societate, director, Liceul
Teoretic Republican „Aristotel”,
Chișinău

DOMENII DE INTERES: istorie,
educație pentru societate, mana-
gement educațional, voluntariat,
mentorat, proiecte educaționale.

Peste 200 de articole și publicații,
manuale școlare, ghiduri me-
todologice pentru cadrele di-
dactice, documente normative,
videolecții.

Argument

Migrația este unul dintre procesele sociale care au influențat și influențează profund societatea, milioane de cetățeni de diferite naționalități, din țările de emigrare aleg calea migrației. De exemplu, migrația persoanelor din Republica Moldova este una dintre principalele deplasări dinspre estul spre vestul continentului, o migrație foarte dinamică, a cărei abordare necesită o viziune diferențiată și complexă.

Potrivit unui stu-
diu efectuat de
Institutul Național
de Cercetări Eco-

*Care sunt avantajele și dezavantajele procesului de migrație
pentru cetățeni și pentru societate?*

nomice, Republica Moldova pierde anual circa 1% din populația țării doar din cauza migrației, adică aproximativ 30 de mii de cetățeni. În mare parte, această situație se datorează condițiilor economice nefavorabile și lipsei locurilor de muncă bine plătite în țară.

În această situație, experții atrag atenția asupra faptului că se impun acțiuni care să stimuleze creșterea natalității și să fie oferite condiții care să prevină migrația circula-
ră.

Metodele de investigație a subiectului migrației

Subiectul migrației a fost investigat în baza mai multor dovezi (documente, arhive, fotografii, tabelele statistice etc.), articole din mass-media, studii, lucrări științifice, rapoarte statistice etc.

Metodele de cercetare a subiectului sunt: observația sistematică; interviul, sondaje de opinie; studii de caz; cercetarea istorică; înregistrarea statistică; experimentul; proiectul etc.

Metodele de investigație sunt importante pentru analiza subiectului și a contextului în care s-au produs anumite schimbări, formularea ipotezelor, sugestii de soluționare a problemei etc. De exemplu, *cercetarea istorică*, ca metodă de colectare a informațiilor în cadrul studiilor, se referă la studiul sistematic al unor evenimente din trecut și din prezent, cum ar fi subiectul migrației și consecințele acestui fenomen asupra persoanei, familiei și societății. Iar *metoda studiului documentelor* constă în descrierea și explicarea unei mărturii, a unei experiențe, a unui eveniment sau a unui fenomen prin modalități specifice de sistematizare. Documentele pot fi scrise și nescrise, vizuale și auditive, publice și personale. *Studiul de caz* contribuie la investigarea intensivă a datelor despre un fenomen sau persoane, a unui eveniment sau a unor probleme ale societății.

Alegerea unui tip de metodă de culegere a informațiilor reprezintă, în fapt, o anumită strategie de cercetare. De asemenea, importantă este și formularea întrebărilor de studiu – pas important într-o cercetare științifică.

Demersul cercetării a parcurs câteva etape succesive:

- aprecierea necesităților și identificarea problemei care necesită rezolvare;
- abordarea problemei și identificarea setului de soluții posibile;
- selectarea soluției considerate optimă etc.

Istoricul procesului de migrație

Migrația este un fenomen obișnuit, la fel de vechi precum omenirea. Migrația a avut loc pe parcursul tuturor perioadelor istorice și este parte componentă a activității umane. În special, migrația s-a intensificat în perioadele de grea cumpănă, de cataclisme naturale în unele regiuni, de războaie sau conflicte armate.

Ce schimbări au provocat migrațiile popoarelor?

În perioada antică migrația popoarelor, cunoscută și ca invaziile barbare, a fost un fenomen istoric ce a constat dintr-o perioadă intensă de migrații masive ale unor populații de origine germanică,

slavă sau asiatică în Europa între secolele III-XI, în perioada de tranziție de la Antichitate la Evul Mediu. A fost o perioadă marcată de schimbări teritoriale în Imperiul Roman, dar și de dincolo de frontierele „barbare”.

Primii migratori proveneau din triburi germanice, cum ar fi goții, vandalii, anglii, saxonii, longobarzii, francii. Între timp, au venit și populațiile asiatice ca hunii, avarii, bulgarii și alanii. În ultima fază au fost migrațiile târzii: slavii, arabii, vikingii, normanzii, ungurii, maurii, turcii și mongolii, ce au lăsat urme semnificative în Europa Centrală și Răsăriteană, în nordul Africii, în Peninsula Iberică, Asia Mică.

Toate popoarele migratoare au exercitat o anumită influență asupra populației cu care au interacționat. De exemplu, în spațiul românesc, cea mai puternică influență a fost a slavilor, care a lăsat urme adânci în evoluția instituțională, religioasă și culturală a populației autohtone de-a lungul întregii sale istorii.

Migrația în EUROPA

Europa este o destinație deosebită a emigranților din mai multe motive. Migrația este influențată de o combinație de factori economici, politici, sociali și de mediu: fie în țara de origine a unui emigrant (factorii de impuls), fie în țara de destinație (factori de atracție). Din punct de vedere istoric, se consideră că relativa prosperitate economică și stabilitatea politică din UE au exercitat un efect de atracție considerabil asupra imigranților.

În anul 2019, în UE au intrat 2,5 milioane de imigranți din țări din afara comunității europene. La 1 ianuarie 2019, din totalul de 446,8 milioane de persoane care trăiau în UE, 21,8 milioane de persoane (4,9 %) erau resortisanți din afara comunității. Statele membre ale UE au acordat cetățenie unui număr de 672 de mii de persoane doar în anul 2018.

Cu ce probleme se confruntă persoanele care au ales calea migrării?

Numărul fără precedent de sosiri ale solicitanților de azil și emigranților ilegali în UE, care a culminat în anii 2015-2019, a făcut necesară o reacție a UE pe mai multe niveluri. În primul rând, politici de gestionare a imigrației oficiale și a celei ilegale și, în al doilea rând, norme comune comunitare privind azilul. În țările de destinație, migrația internațională poate constitui un instrument utilizat pentru a remedia deficite specifice ale pieței forței de muncă.

Consecințele migrației pentru societatea din Republica MOLDOVA

În primele două decenii al secolului al XXI-lea, s-a relevat o creștere semnificativă a migrației forței de muncă. Numărul cetățenilor moldoveni care se află temporar în afara țării, în căutare de lucru, a crescut de la 3,8% la 15,3%, iar în raport cu populația activă în economie, a existat o creștere de la 8,4% la 32,2%.

Începând cu ultimul deceniu al secolului trecut și până în prezent, Republica Moldova se confruntă cu un puternic flux de migrație a populației. Cetățenii țării, de

multe ori tineri apți de muncă, pleacă în străinătate, fie din cauza sărăciei, fie a lipsei de perspective, în căutarea unei vieți mai bune și a unui loc de muncă mai bine plătit peste hotarele țării.

Migrația forței de muncă din Republica Moldova, pe termen lung, are un impact

negativ asupra ratei natalității. Așa cum peste hotare pleacă în special populația tânără, specialiști din diverse domenii confirmă că aceasta duce la o perturbare a structurii social-demografice a societății. Schimbările în structura populației se observă în toate localitățile, dar comunitățile rurale au suferit în acest sens în cea mai mare măsură.

În funcție de direcția fluxurilor migrației și de preferințele de gen, în multe zone rurale absența bărbaților sau a femeilor apte de muncă (de vârstă reproductivă) a devenit un fenomen de masă. Plecând peste hotare, tinerii, de regulă, amână perioada de întemeiere a familiilor și de naștere a copiilor. Există toate semnele care indică faptul că o parte din lucrătorii emigranți vor rămâne permanent în țările în care pleacă. Pentru Moldova acestea sunt pierderi demografice directe, care pot fi tratate și indirect: copiii lor se vor naște într-o altă țară.

Din numărul total al populației Republicii Moldova (aproximativ 3,6 milioane), în jur de un milion de rezidenți au plecat din țară și lucrează în străinătate. Dintre aceștia, 66% sunt persoane în vârstă de la 20 la 40 de ani. Cei mai mulți lucrători emigranți pleacă pentru o muncă sezonieră în Italia, Grecia, Portugalia, Spania, iar în ultimii ani în Germania, Marea Britanie, SUA, Canada etc.

Cum poate contribui migrația forței de muncă la redresarea economiei și la schimbarea caracterului de organizare a afacerilor în Republica Moldova?

Migrația forței de muncă stă la baza nu doar a schimbărilor din sfera economică și social-politică, ci duce și la transformarea culturii relațiilor de familie, precum și la redistribuirea rolurilor sociale.

Schimbul cultural și dialogul, posibilitățile de a avansa în carieră și de a-și îmbunătăți abilitățile profesionale, dar și posibilitatea de a oferi condiții financiare mai bune familiei – toate acestea formează latura pozitivă a migrației. Stabilirea unor metode eficiente de reglementare a fluxurilor de migrație are **efecte pozitive**, cum ar fi:

- favorizarea creșterii economice prin reducerea sărăciei și reglarea dezechilibrelor de pe piața muncii, dar și prin investirea de către emigranți a banilor câștigați peste hotare în afaceri din Republica Moldova;
- noi oportunități pentru lucrători de a găsi un loc de muncă și pentru angajatori de a găsi persoane cu aptitudini corespunzătoare;
- creșterea remitențelor (după studiul organizat de Nexus, 79% din emigranții moldoveni aflați peste hotare trimit regulat bani acasă. Remitențele reprezintă 25% din PIB-ul național);
- creșterea calificării emigranților aflați peste hotare etc.

Drept consecință a migrației, au loc schimbări radicale în mentalitatea oamenilor, în special, în modul de gândire a tinerei generații, se creează o nouă cultură a muncii. Tinerii sunt mai motivați să învețe limbile străine, să plece la studii în străinătate, să demonstreze mai multă toleranță față de alte culturi, doresc să înceapă o afacere și să participe la dezvoltarea societății după modelul occidental.

Sarcină pentru elevi:

Formulează o sugestie de consolidare a dialogului intercultural, consecință a creșterii migrației populației.

Totodată, alături de factorii pozitivi apar și schimbări negative, în mod special, la nivelul relațiilor în familie. Printre **efectele negative** ale migrației asupra țării sunt:

- *emigrarea creierelor, adică a persoanelor educate și a specialiștilor calificați;*
- *modificarea structurii demografice din cadrul populației țării de origine, dar și a țării-gazdă;*
- *statutul nedeterminat al migrantului;*
- *riscurile asociate fenomenului de trafic de ființe umane;*
- *impactul asupra relațiilor intrafamiliale ale emigranților etc.*

O problemă actuală creată de fenomenul migrației este situația copiilor care au rămas fără mamă sau fără tată, dar poate și fără ambii părinți, care au plecat să muncească peste hotare. Evidența copiilor fără îngrijire părintească (numiți și copii orfani sociali) practic nu se desfășoară. Numărul lor este estimat diferit – la peste 100 de mii. Totodată, are loc procesul de creștere a proporției

persoanelor în etate. Potrivit prognozelor, până în anul 2050 numărul populației în etate se va dubla.

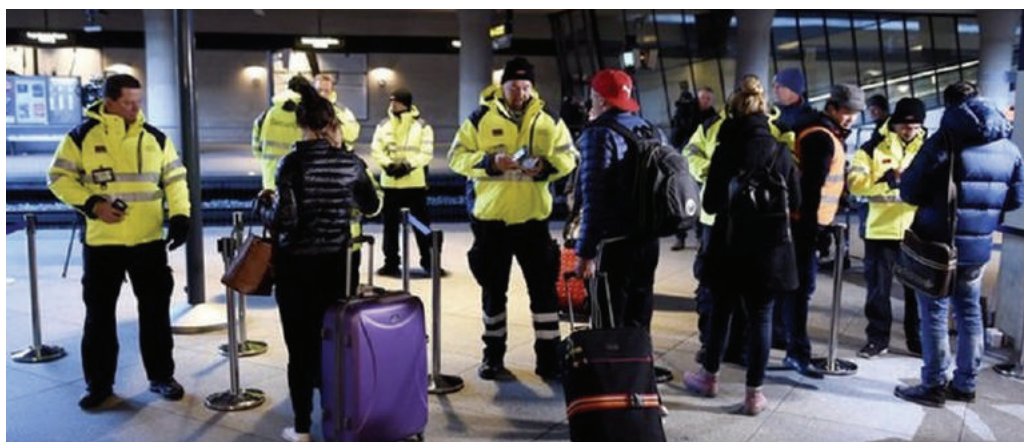
Astfel, oricare ar fi efectele emigrației forței de muncă, cert este faptul că societatea se confruntă cu un proces care necesită o monitorizare și implicare continuă din partea autorităților, dar și o atitudine mai responsabilă a emigranților sau potențialilor emigranți față de eventualele riscuri.

Cum se schimbă mentalitatea și valorile societății ca urmare a intensificării procesului de migrație?

De „acasă” emigranții revin tot „acasă”

În timp ce lucrau în străinătate, mulți emigranți moldoveni au întemeiat familii noi. Unii dintre ei și-au exprimat dorința de a rămâne și de a trăi în aceste țări și sunt convinși că sunt „acasă”. Dar, revenind din motive diferite din străinătate, emigranții confirmă că patria lor este Moldova și anume aici ei se simt „acasă”. Moldovenii care s-au întors acasă însoțesc adesea noi prieteni, cu care au relații în străinătate.

Cel mai adesea, prietenii noi cunosc valorile culturale, locurile pitorești din Moldova, au informații despre bucătăria națională, despre sărbătorile naționale sau locale (de exemplu, „Ziua Drapelului”, „Mărțișor”, „Festivalul Vinului” ș.a.). În străinătate, ei pregă-

Care ar trebui să fie primii cinci pași întreprinși de autoritățile statului Republica Moldova pentru a diminua fenomenul migrației și al exodului de creiere?

tesc mâncare în stil tradițional, dăruiesc suvenire, se îmbracă în costume populare, participă la concerte și diverse prezentări de masă.

CONCLUZII

Față de alte perioade istorice, în ultimii ani, migrația populației din Republica Moldova capătă un alt caracter. Din țară pleacă și cetățenii care au salarii destul de bune, dar care sunt nesatisfăcuți de instabilitatea social-economică. Republica Moldova deja a pierdut un potențial demografic foarte mare (aproximativ 25%). Peste 600 de mii de cetățeni s-au stabilit permanent peste hotare.

Astfel, migrația de muncă s-a transformat în migrație definitivă. Probabil că aceste persoane nu se vor mai întoarce în țară, deja multe familii s-au reintegrat, copiii învață la instituțiile de învățământ de acolo. Aceasta este o pierdere demografică foarte mare și, din păcate, va determina aprofundarea declinului demografic, scăderea și îmbătrânirea populației. Din punct de vedere social-economic, cel mai important efect al migrației este că Republica Moldova pierde populația tânără, aptă de muncă, bine pregătită, care va contribui la creșterea economiilor europene, dar nu a economiei Republicii Moldova.

În acest context, este necesară și actuală implicarea urgentă a tuturor factorilor de decizie în identificarea soluțiilor pentru reducerea cazurilor de emigrare a cetățenilor, prin crearea condițiilor optime de a-și face studiile și a rămâne să lucreze în țară. Cel mai important este că înșiși cetățenii își doresc acest lucru, contribuind astfel la consolidarea societății și prosperarea Republicii Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. *La intersecția culturilor. Țările regiunii Mării Negre și schimbările social-politice din sec. XIX–XX*. Suport didactic, Euroclio, 2015.
2. Loghin, Ion, *Republica Moldova și fenomenul migrației în contextul extinderii UE*. <http://irp.md/uploads/1195738280.pdf>
3. *Legea cu privire la tineret*, nr. 215 din 29.07.2016.
4. *Pactul internațional pentru drepturile economice, sociale și culturale*, 1966.
5. <http://lex.justice.md/index.php?action=view&view=doc&lang=1&id=336054>
6. <http://lex.justice.md/md/366638/> (*Legea IMM*, art. 15 – înregistrarea fără taxe a întreprinderilor de către tineri).
7. <https://www.living-democracy.com/ro/https://www.cntm.md/ro/politici-de-tineret>
8. <https://moldova.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Ghid%20politici%20tineret.pdf>
9. http://pro-science.asm.md/youth/docs/raport_pol_tin_Darie.pdf
10. http://old.mts.gov.md/sites/default/files/document/attachments/anexa1_strategia_nationala_de_dezvoltare_a_sectorului_de_tineret_pentru_anii_2014-2020.pdf.
11. https://statistica.gov.md/public/files/publicatii_electronice/migratia/Migratia_FM.pdf
12. <https://youth.md/tag/politici-de-tineret/>

Învățarea bazată pe proiect

**PROIECT POLICY
DE PROMOVARE A POLITICILOR DE TINERET ÎN REPUBLICA MOLDOVA
ÎN CONDIȚIILE CREȘTERII MIGRAȚIEI CETĂȚENILOR**

Sugestii pentru organizarea unei dezbateri cu elevii pe subiectul migrației și consecințelor acestui fenomen pentru persoană, familie și societate

A. SUGESTII PENTRU POZIȚIA AFIRMATOARE

Îngustarea problemei: „Sunt necesare politici radicale de stimulare a tinerilor pentru a-i atrage să rămână la studii sau angajare în câmpul muncii în țară”.

1. Identificarea necesităților și descrierea problemei

În fiecare țară sunt necesare acțiuni de elaborare și implementare a unor politici, la nivel central și local, de încurajare a tinerilor pentru studii, de implicare în diverse activități comunitare, de dezvoltare personală și de pregătire pentru a se integra în viața de adult. Totodată, este necesară o politică clară de stimulare/motivare a tinerilor pentru a rămâne în țară și a contribui la dezvoltarea acesteia. Pentru aceasta trebuie create condiții decente de trai, ridicată calitatea studiilor în instituțiile de învățământ profesional și universitar, precum și de integrare profesională a tinerilor. Aceste și alte necesități ar trebui să fie parte componentă a politicilor de tineret din țară.

Republica Moldova se confruntă cu o problemă acută a exodului de creier, în special a migrației tinerilor peste hotare, plecați cu scopul de a-și face studii de calitate sau de a se angaja la o muncă mai bine plătită. Anual pleacă peste hotare mii de tineri din Republica Moldova, în special din mediul rural. Potrivit statisticilor, în fiecare oră aproximativ 8 tineri pleacă din țară, în fiecare zi, aproximativ 100.

De asemenea, s-a constatat că doar 3 din 10 tineri sunt activi pe piața forței de muncă din Republica Moldova. Deși oficial au fost elaborate mai multe documente normative, precum „Strategia națională de dezvoltare a sectorului de tineret”, real sunt implementate puține programe și proiecte menite să atragă tinerii să rămână în țară cu scopul de a face studii sau a li se oferi oportunități de angajare în câmpul muncii. În special, lipsesc politicile de tineret la nivel local, din care cauză tinerii părăsesc masiv localitățile în care s-au născut și sunt în căutarea condițiilor mai bune în orașele mari sau pleacă peste hotarele țării.

2. Cine poate fi acuzat de nesoluționarea problemei?

Pentru existența și nesoluționarea la timp a problemei identificate ar putea fi acuzate mai multe instituții de stat și persoane care ar trebui să ia decizii atât la nivel central, cât și la nivel local. Printre acestea sunt:

- a) *autoritățile publice centrale* (Parlamentul, Guvernul și Președinția) pentru lipsa unei poziții verticale cu referire la elaborarea și implementarea unor politici de tineret la nivel național;
- b) *autoritățile publice locale* (municipale, raionale și comune), pentru slaba promovare a programelor pentru tineri și necrearea condițiilor de atragere a tinerilor să-și continue studiile sau să se angajeze în câmpul muncii în comunitate.

PLANUL (sugestii pentru soluționarea problemei):

3. Cine și ce poate întreprinde pentru a soluționa problema?

Deși unele instituții sunt acuzate de nesoluționarea problemelor cu referire la tineret, acestea ar putea să aibă și rolul de agenți, care își vor restructura activitatea elaborând și implementând acte normative și vor contribui la crearea condițiilor de atragere a tinerilor în diverse programe și proiecte locale și naționale.

Printre agenții de bază pot fi:

- *Parlamentul Republicii Moldova* – prin crearea unui cadru normativ și monitorizarea acestuia, care să fie implementat în toate instituțiile și organizațiile de stat, în cele obștești și private;
- *Guvernul Republicii Moldova* – prin crearea unui Departament de Stat care va examina, va propune și va implementa politici radicale și constructive cu privire la integrarea tinerilor în societate prin diverse proiecte și programe de studii, cu burse de merit, burse de perspectivă și stimulări majore în angajare la muncă în țară;
- *autoritățile publice locale* – prin elaborarea și implementarea obligatorie a unei politici de tineret, la nivel local și regional, valorificarea beneficiilor voluntariatului și a mentoratului în comunitate;
- *instituțiile mass-media* – prin elucidarea mai largă a problemelor tinerilor și prezentarea oportunităților de integrare, promovarea intensivă a bunelor practici în domeniul tineretului din țară și de peste hotare;
- *societatea civilă* (ONG-uri, asociații și instituții) – prin propunerea programelor, proiectelor și instrumentelor constructive de soluționare a problemelor cu referire la tineret, organizarea dezbaterilor cu implicarea membrilor societății civile cu referire la identificarea soluțiilor pentru problemele tinerilor din Republica Moldova;
- *agenții economici* – prin crearea condițiilor de integrare și angajare a tinerilor în sectorul de stat și privat, acordarea de burse speciale și alte facilități de încurajare a acestora;
- *tinerii* – prin formularea petițiilor, proiectelor menite să stimuleze potențialul creativ al tinerilor în baza multiplelor lor inteligențe;
- *diaspora și guvernele statelor dezvoltate*, unde preponderent migrează cetățenii Republicii Moldova, prin crearea unei imagini pozitive a Republicii Moldova, proiecte de finanțare și programe dezvoltate în țară;
- *universitățile prestigioase din lume* – prin crearea unor filiale la universitățile din Republica Moldova, care vor promova programe educaționale și de pregătire profesională conform standardelor internaționale și totodată va fi îmbunătățit sistemul educațional în instituțiile de învățământ superior din Republica Moldova. Astfel, tinerii vor rămâne să-și facă studiile de calitate în țară, cu perspectivă de angajare în câmpul muncii.

4. Cât costă proiectul?

Pentru implementarea proiectului vor fi necesare:

- *resurse umane*, pregătite special pentru implementarea proiectului, recalificare și studierea bunelor practici din țară și de peste hotare;
- *resurse de timp*, în trei etape: a) de pregătire – 1 an; b) de implementare – 3 ani; c) de evaluare, corectare și dezvoltare – 1 an;
- *resurse materiale*, incluse în bugetul de stat și în bugetele locale; fonduri speciale în instituții, organizații, dar și proiecte expediate la fonduri europene și internaționale.

5. Beneficiile obținute, dacă este implementat planul

Prin implementarea unui proiect dedicat soluționării problemelor legate de tineri, vor fi obținute mai multe beneficii. Printre acestea sunt:

- *atragerea tinerilor la studii în instituțiile din Republica Moldova și crearea de condiții pentru angajarea lor în câmpul muncii în țară;*
- *progresul societății, consolidarea familiilor și creșterea natalității;*
- *creșterea încrederii în instituțiile statului, în factorii de decizie;*
- *schimbarea mentalității oamenilor, cu un mod de viață de producători și mai puțin de consumatori;*
- *creșterea imaginii țării în ochii tinerilor, dar și ai tuturor cetățenilor;*
- *dezvoltarea educației patriotice și consolidarea demnității de neam;*
- *implicarea mai activă a tinerilor în soluționarea problemelor comunității/societății;*
- *creșterea bunăstării materiale și crearea unui mediu favorabil de viață și trai.*

B. SUGESTII PENTRU POZIȚIA NEGATOARE

Echipa oponentă de dezbateră are posibilitate să utilizeze mai multe strategii de negare sau de dezvoltare a cazului afirmator.

Numărul strategiei	Conținutul strategiei
Strategia nr. 1	Problemele sunt fenomene obiective și au un caracter relativ. În fiecare țară cetățenii au anumite probleme, iar acestea depind, în mare parte, de nivelul de cultură și de mentalitate al oamenilor. Oricum, problemele vor fi soluționate de fiecare persoană în parte, de familie și de către comunitate. Pentru unii posibilitățile migrației au schimbat în bine gândirea, modul lor de viață și al celor dragi.
Strategia nr. 2	Problema tinerilor poate fi soluționată de la sine prin rezolvarea altor probleme mai importante din societate. Printre problemele mai stringente ar fi: slaba încredere a cetățenilor în aleșii poporului și instituțiile statului; sărăcia și corupția la nivel înalt; sistemul educațional slab dezvoltat; numărul mare de instituții de învățământ superior cu un nivel slab de pregătire a tinerilor, șomajul și migrația etc.
Strategia nr. 3	Cauza identificată de soluționare a problemei tinerilor este greșită: de exemplu, echipa afirmatoare a stabilit în mod eronat cauza apariției problemei tinerilor și de aceea soluția propusă nu este una eficientă. Echipa negatoare poate stabili concret cauza problemei, făcând abstracție de planul propus de afirmatori și propunând propriile soluții.

Strategia nr. 4	Atac asupra planului propus: echipa negatoare va demonstra că planul prezentat de echipa afirmatoare nu poate fi acceptat, așa cum planul lor este prea vag și nu este bine structurat; sunt prea multe informații generale și puține dovezi sau soluții concrete; agentul ales pentru realizarea planului nu este potrivit; etapele implementării nu sunt reale; bugetul este vag și prea costisitor; va fi opusă rezistență din partea unor factori de decizie, care sunt mai conservativi. În orice caz, tinerii nu vor dori oricum să rămână în țară, deoarece programele propuse pentru ei și condițiile de viață și trai în statele mai dezvoltate sunt mai atractive și mai durabile.
Strategia nr. 5	Elaborarea și prezentarea unui contraplan de soluționare a problemelor și implementare a politicilor de tineret. Echipa negatoare ar putea să fie de acord cu problema identificată de afirmatori și de aceea este nevoie de produs schimbări în statu-quo-ul creat. Negatorii însă ar putea să nu fie de acord cu planul și metoda prin care afirmatorii ar dori să îmbunătățească sistemul sau să propună alte soluții optime: implicarea mai activă a tinerilor în procesul de luare a deciziilor; evaluarea și monitorizarea mai eficientă a politicilor de tineret la nivel local și central; dezvoltarea abilităților și competențelor lucrătorilor de tineret; dezvoltarea cooperării instituționale și internaționale; culturalizarea tinerilor în domeniul drepturilor și libertăților lor; dezvoltarea serviciilor pentru tineret în localitățile rurale etc.

ADNOTARE

lată-ne ajunși la încheierea celei de a doua ediții a Concursului de Istorie Locală și Recentă, organizat după modelul rețelei EUSTORY – concurs inițiat și perpetuat deja de câteva decenii de către Fundația Koerber din Hamburg atât în spațiul german, cât și în circa alte peste 25 de țări. Ca și ediția-pilot, și cea de a doua competiție intelectuală s-a desfășurat în Republica Moldova, Ucraina, Belarus și Georgia în baza unui proiect, susținut cu generozitate de către Ministerul Federal de Externe al Germaniei.

Autorii articolelor fac parte din comunitatea istoricilor din țară – cercetători și profesori de la diferite trepte de școală – care au convenit asupra unui efort conjugat de a împărtăși cu colegii de la gimnazii și licee diverse abordări testate în elucidarea unor aspecte mai nuanțate în predarea istoriei: alteritatea și acceptarea acesteia, atrocități (deportare, Holocaust, înfometare etc.) și modul de a depăși trauma, migrația ca fenomen istoric și efectele acesteia, reconciliere cu trecutul vitregit și multe alte manifestări și acțiuni, redată uneori sumar în manuale. Întrucât Concursul „Descoperim eroi în localitate la noi” își propune să încurajeze cercetarea autentică, fie și cu timiditatea iminentă a unui efort făcut de către elevi-începători, recomandările didactice din culgere fac trimitere la metode cum ar fi proiectul de cercetare, studiul de caz, cercetare în cheia istoriei orale. Concursul atrage elevi și cadre didactice întrucât stimulează creativitatea nu doar în descoperirea filelor de „istorie din proximitate” – așa-numita „istorie mică”, istoria din perspectiva oamenilor comuni –, dar și prin modalitățile mai puțin convenționale de prezentare a căutărilor și descoperirilor: succesiune de slide-uri în prezentări Power Point, microfilme video, postere și colaje, precum și mai tradiționalele narațiuni de tip eseu sau jurnal-cronică. Elevii-participanți au descoperit secvențe de istorie trăită în fotografiile din arhiva familiei sau din materialele muzeelor din localități, au provocat rude și cunoscuți să dezvăluie lucruri asupra cărora ei puseseră pecetea tăcerii, au trăit experiența istoriei relatate de către o persoană reală pe care o cunosc nu din cărți sau din mass-media, ci din propria experiență de viață. Categorical, dincolo de identificarea de fapte, tinerii cercetători au avut parte și de un exercițiu al interiorizării istoriei recente, a înțelegerii măcar unora dintre atitudinile – de cutezanță, mândrie sau poate reticență sau ostilitate ori de orice altă natură – din mentalitatea colectivă a diferitor generații de contemporani.

Exercițiul căutărilor și al descoperirilor este abia la început. Evident, sunt mult mai multe file de istorie care solicită reconsiderare și reconciliere cu trecutul în scopul acceptării prezentului și edificării viitorului. Sperăm că cele două ediții ale Concursului, precum și publicațiile dezvoltate la acest final al ediției a doua vor servi drept unul dintre multiplele motive ca să avem o continuare a Concursului de Istorie Locală Recentă pentru elevi – cu mult mai multe participări și realizări pe măsură.

Adela Scutaru-Guțu,

director al DVV International Moldova

ANNOTATION

Here we come to the end of the second edition of the Local and Recent History Contest, organized on the model of the EUSTORY network – a contest initiated and perpetuated for several decades by the Koerber Foundation from Hamburg both in Germany and in about other 25 countries. Like the pilot edition, the second intellectual competition took place in the Republic of Moldova, Ukraine, Belarus and Georgia based on a project, generously supported by the Federal Ministry of Foreign Affairs of Germany.

The authors of the articles are part of the community of historians from Moldova – researchers and teachers from different levels of school – who agreed on a combined effort to share with colleagues in gymnasiums (middle school) and high schools (secondary school) various approaches tested in elucidating more nuanced aspects in teaching history: otherness and its acceptance, atrocities (deportation, Holocaust, starvation, etc.) and how to overcome trauma, migration as a historical phenomenon and its effects, reconciliation with the cruel past and many other manifestations and actions sometimes presented in a very summarized manner in textbooks. As the “Local Heroes in our Community” contest aims to encourage authentic research, even with the imminent shyness of an effort made by beginner-students, the didactic recommendations in the collection refer to methods such as the research project, case study, research in the key of oral history. The contest attracts students and teachers as it stimulates creativity not only in discovering the pages of “local history” – the so-called “small history”, history from the perspective of ordinary people – but also through less conventional ways of presenting searches and discoveries: succession of slides in Power Point presentations, micro-videos, posters and collages, as well as more traditional written entries like essays or diary-chronicles. The participating students discovered sequences of live history in the photos from the family archive or from the materials of the local museums, challenged relatives and acquaintances to reveal things on which they might have put the seal of silence, lived the experience of history told by a real person they know not from books or the media but from their own life experience. Definitely, beyond the identification of facts, the young researchers also had an exercise of internalizing recent history, of understanding at least some of the attitudes - of courage, pride or perhaps reluctance or hostility or of any other nature - from the collective mentality of different generations of contemporaries.

The exercise of search and discovery is just at the beginning. Obviously, there are many more pages of history that require reconsideration and reconciliation with the past in order to accept the present and build the future. We hope that the two editions of the Contest, as well as the publications developed at the end of the second edition will serve as one of the many reasons for us to have a continuation of the recent local History Contest for students - with many more participations and achievements.

Adela Scutaru-Guțu,

Country Director for DVV International Office in Moldova